

AZ AVAR KORI NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

BALOGH CSILLA* – PÁSZTOR ADRIEN**

Absztrakt: Az avar kori fülbevalók közül a 8 mm-nél nagyobb méretű gyöngycsüngős példányokkal, az úgynevezett nagy gyöngycsüngős fülbevalókkal foglalkozik jelen tanulmány. A fülbevalótípus előképei elsődlegesen a késő antik – bizánci műhelyek féldrágakövekből készített csüngőjű, többnyire arany fülbevalói között keresendők, ugyanakkor az avar emlékanyagban fellelt példányok helyi készítmények.

A típus avar kori példányainak teljességre törekvő összegyűjtése után elvégezzük rendszerezésüket, vizsgáljuk az egyes típusok, változatok területi elterjedését, eredetük kérdését és a kísérőleletek részletes elemzésével a fülbevalók kronológiai helyzetét.

A Kárpát-medence avar kori emlékanyagában való megjelenésük része a 7. század második negyedében/közepén meginduló lassú divatváltozásnak, amely az üvegyönggyel díszített ékszerek készítése technológiájában is markáns változásokkal járt együtt.

Kulcsszavak: Kárpát-medence, avar kor, késő antik – bizánci eredetű fülbevaló, tipológia, kronológia

BEVEZETÉS

Az avar kori fülbevalók között számos olyan típust ismerünk, amelyeken különböző módon felaplikált gyöngydzsek fordulnak elő; főként elsődleges díszítményként a csüngőtagot alkotják, de másodlagos, kiegészítő elemként is gyakorta megjelennek a fülkarikához kapcsolva. Ebben a tanulmányban a gyöngycsüngős fülbevalók népes családján belül azokkal foglalkozunk, melyeket 8 mm-nél nagyobb átmérőjű gyöngycsüngők díszítenek. Ezeknek külön típusként való elválasztása a többi gyöngycsüngős fülbevalótól elsősorban eltérő kronológia helyzetük, illetve szerkezeti sajátosságaik és másodlagos díszítésük alapján indokolt.

A fülbevalótípus legmarkánsabb jellemzője a nagyobb méretű, általában gömb alakú, ritkábban nyújtottabb ovális vagy cseppforma üvegyöngy, ezért a tárgytypus képviselőinek

kiválasztása során a gyöngy mérete volt a kizárólagos szempont. Az anyaggyűjtés során leginkább problémásnak az tűnt, hogy mekkora gyöngymérettől sorolhatók e körbe a függők. A lemezgömbös fülbevalók esetében hagyományosan az 1 cm-nél nagyobb gömbbel díszített darabokat soroljuk a nagy lemezgömbös fülbevalók közé,¹ ezért ezt a mérethatárt alkalmazva kezdtük meg az anyaggyűjtést. Mivel azonban azt tapasztaltuk, hogy egyes esetekben a fülbevalópár egyik tagja 1 cm körüli vagy nagyobb méretű, azonban a másik csak 8 vagy 9 mm átmérőjű gyönggyel van díszítve, ezért végül a 8 mm átmérőnél jelöltük ki a gyöngyméret határát. Ennél kisebb gyöngyös fülbevaló ugyanis egyszer sem fordult elő nagyméretű gyönggyel díszített függő párjaként.

* Szegedi Tudományegyetem TTIK Földtani és Őslénytani Tanszék, H-6722 Szeged, Egyetem u. 2./ İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 34080 Fatih-Istanbul, Horhor Cad. Kavalalı Sok. 5/4. csillabal@gmail.com

** adrien0318@gmail.com

¹ ČILINSKÁ 1975, 64.

A tárgytypus gyűjtését alapvetően a szakirodalom alapján végeztük, és kiegészítettük azon lelőhelyek anyagával, melyek feldolgozásában közreműködünk, illetve melyekről baráti-kollegiális szíveség alapján tudunk.

A fülbevalótípus tipologizálását két tényező nehezítette. Az egyik objektív gátló tényező: az ékszer sérülékenysége, az üveggyöngyök nagyfokú pusztultsága. Ez általában a fémrészek hiányában mutatkozott meg, amelynek következtében több esetben nem lehetett rekonstruálni a függő egykori szerkezetét, és ezért nem volt mód típusba sorolásra sem. Ehhez a fülbevalótípushoz soroltuk azokat a függőket (Zamárdi-Rétiföldek 1137. és Kölked-Feketekapu A 634. sírok [2. kép 4; 9. kép 16]), ahol a gyöngydísz ugyan elpusztult, de a hosszszan lecsüngő, hurkos végződésű huzaltengelyen egykor – az ép analógiák alapján – minden valószínűség szerint nagy gyöngycsüngő lógott. Szintén elpusztult a gyöngydísz az aradkai/Aradac (Ro) 85. sír arany fülbevalójának (9. kép 6). A csonka kúpos kötőtag alól

kinyúlik egy rövid huzaltengely, ami kizárja, hogy lemezgömbös fülbevalóról legyen szó.

A kutathatóságot akadályozó másik tényező viszont az a hazai avar kori szakirodalmat általánosan uraló szemlélet, amelynek következtében a tárgyleírásokat a legtöbb esetben adathiány (akár a fülbevaló fémszerelékeinek anyagára, akár a gyöngy színére és méretére vonatkozó adatok tekintetében is) és a képi illusztráció hiánya vagy nem megfelelő minőségű, azonosíthatatlan méretarányú ábrázolása jellemzi.²

Az összegyűjtött esetszámot nem tekinthetjük ugyan teljesnek, de mégis elég reprezentatív ahhoz, hogy az eddig fel nem dolgozott fülbevalótípusról jelen ismereteink alapján képet alkossunk. Az előbb említett nehézségek miatt arra kényszerültünk, hogy a fülbevalók egykori szépségét, a színes gyöngyök és fémrészek egymással harmonizáló egységét úgy próbáljuk meg érzékeltetni, hogy típusonként néhány fülbevalóról színes rekonstrukció készült, melyek a típusábrákba kerültek.

KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Ezen ékszertípus teljes körű felgyűjtésére és elemzésére ez idáig nem került sor. Általában egy-egy példány közlése kapcsán foglalkoztak a fülbevalótípussal, elsősorban a legismertebb párhuzamok felsorolására szorítkoztak, illetve a függők kronológiai helyzetére is némi figyelmet fordítottak.³

Bóna István az urbőpusztai 7. sír aranyozott ezüst fémszerelések, nagy gyöngycsüngős fülbevalóit – felépítésük, ezüst díszük bemutatása és párhuzamaik ismertetése mellett – a láncos

gyöngycsüngős fülbevalók csoportjába sorolta, amelyet az alattyáni 14. sír tengelyes csüngőjű, a tengely végébe beakasztott huzalkarikával ellátott fülbevalópárjának szerkezeti azonosságára alapozott.⁴ Felismerte, hogy a fülbevalópár felépítése rokon vonásokat mutat a lemezpántos díszítésű nagy lemezgömbös fülbevalókéval. Az urbőpusztai fülbevalók rovátkolt pántdíszének párhuzamai alapján (Alattyán 14. sír, a tiszakécske-óbögi szórvány pántdíszes fülbevalók és a gátéri 11. ötvössír préselemintája)

² Az avar leletkorpuszokra és legnagyobb sírszámú és fontosságú temetők monográfiájára is sajnos tendenciaszerűen igaz, hogy mind az elnagyolt sír- és tárgyleírások, mind a sematikus és jelölt méretarány nélküli tárgyrajzok megkérdőjelezzik e munkák használhatóságát, és nemhogy megkönnyítenék, de inkább akadályozzák a tárgytipológiai kutatást. Egy-egy tárgytypus vizsgálatok arra kényszerítik a kutatót, hogy vagy elégedjen meg a hiányos adatokkal, s ezzel már az anyaggyűjtése során mondjon is le az ismert anyag alapján elvégezhető legalaposabb vizsgálatról, vagy maga járjon végig több gyűjteményt és vegyen kézbe minden darabot újra, hogy a tárgytypus kielégítő, elvárható pontosságú vizsgálatát elvégezhesse.

³ BÓNA 1957; KOVRIG 1963; KISS–SOMOGYI 1984; GARAM 1995.

⁴ BÓNA 1957, 157, XXX. t. 15–16.

jellegzetes készítési technológiájukra is rávilágított.⁵ Megfigyelte, hogy az űrbőpusztai üvegből készült csüngők kampós végződésű huzaltengelye az üvegyöngybe lett beleöntve.⁶

Az űrbőpusztai függők körte alakú gyöngydíszét a Bágyog-Gyűrhegy 7. sír fülbevalójának gyöngycsüngőjéhez vélte hasonlónak, s e síregyüttes alapján tette az űrbőpusztai függőket a temető korai fázisára, a 660-as évekre keltezve.⁷ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az általa hozott párhuzam nem helytálló, mivel a bágyog-gyűrhegyi 7. sírből előkerült láncos fülbevalón csupán egy kisméretű, gömb alakú gyöngycsüngő látható.⁸

Kovrig Ilona az alattyáni 14. és 150. sír nagy gyöngycsüngős fülbevalóit – Bóna Istvánhoz hasonlóan – a láncos fülbevalók köréhez sorolta.⁹ Mindkét kutató a nagy gyöngycsüngős fülbevalók divatjának feltűnését a kora avar kor kései lelethorizontjához kötötte.¹⁰

Szabó János Győző a tarnaméri 3. sír tengelyes, lemezgömbös fülbevalójának lelethorizontjába sorolta a tengelyes szerkezetű nagy gyöngycsüngős fülbevalókat.¹¹ Az első, nagyméretű üveggömbdíszes példányok feltűnését a 7. század második harmadára keltezte. Véleménye szerint e tengelyes függők semmiképpen sem mutathatók ki az avar kor legkorábbi szakaszának leletanyagában.¹²

A dormánd-hanyipusztai 20. sír függői kapcsán arra is felhívta a figyelmet, hogy a nagy gyöngycsüngős fülbevalók fémabronccsal díszített példányai az alattyáni 153. és 176. sír fémpántos díszítésű, nagy lemezgömbös

fülbevalóinak üvegyöngydíszes változatai.¹³ Ugyanerre jutott Garam Éva is.¹⁴

Szabó János Győző a leletanyag elemzése során megállapította, hogy a dormánd-hanyipusztai 20. sír tengelyes lemezgömbcsüngős fülbevalójának viseleti divatja a kora avar kor végén, a 7. század második harmadában kezdett elterjedni. Ezáltal a dormándi 20. sír fülbevalóival rokon alattyáni 14. sír tengelyes, nagy üvegyöngycsüngős példányait a temetőben elfoglalt helyzetük szerint a 7. század első felére vagy a 7. század közepére keltezte.¹⁵

Somogyi Péter a cikói, Kiss Gábor a závodi temető nagy gyöngycsüngős fülbevalói kapcsán foglalkozott ezekkel az ékszerekkel; viseletük elterjedését mindkét kutató alapvetően a kora avar korra tartotta jellemzőnek.¹⁶ Somogyi Péter szerint e fülbevalók használata a kora avar kor végével meg is szűnt.¹⁷

Legutóbb Garam Éva a tiszafüredi temető anyagában lévő darabok közül a 166. sír három lemezgömbbel kombinált arany példányát a temető második, a 7. század közepén induló kronológiai fázisába tette.¹⁸ További három sír (196., 747. és 792. sír) fülbevalójáról jegyezte meg, hogy azok gyöngycsüngője nagyobb, mint a többi fülbevalóé. Köztük kronológiai különbséget nem tett, hanem a temető többi gyöngycsüngős fülbevalójával együtt a 3–4. kronológiai fázis (7. század vége – 8. század) jellegzetességei között sorolta fel.¹⁹

Pásztor Adrien – a kora és közép avar kori gyöngyök tipokronológiai elemzése során – bizonyítottan találta Kovrig Ilona és Szabó

⁵ „Az űrbőpusztai fülbevaló tehát a gátéritől abban különbözik, hogy a három kicsi gömb külön van mind egymáshoz, mind a karika gömbjéhez, mind pedig a csüngő gömbhöz forrasztva...” (BÓNA 1957, 163).

⁶ BÓNA 1957, 163.

⁷ BÓNA 1957, 163, 165.

⁸ LOVAS 1929, 124. kép 25.

⁹ KOVRIG 1963, 110–111.

¹⁰ BÓNA 1957, 163, 173; KOVRIG 1963, 111.

¹¹ SZABÓ 1965, 48.

¹² SZABÓ 1965, 48, 70. j. SZABÓ 1966, 49.

¹³ SZABÓ 1966, 49, 38. j.

¹⁴ GARAM 1992, 138.

¹⁵ SZABÓ 1966, 38. j.

¹⁶ SOMOGYI 1984, 84; KISS 1984, 171–172.

¹⁷ SOMOGYI 1984, 84.

¹⁸ GARAM 1995, 263, 398.

¹⁹ GARAM 1995, 276, 400–412.

János Győző megfigyeléseit. Megfigyelése szerint a 7. század második negyedében – középső harmadában szórványosan felbukkanó, áttetsző világoszöld, kék, illetve opak sötétbarna és fekete színű, gömb alakú csövecskés üveggyöngyökkel²⁰ közel egy időben,

a század közepe táján jelentek meg a nagyobb méretű, világoszöld, világoskék és szintelen, korai dinnyemag alakú csövecskés üveggyöngyök, s ekkor tűntek fel a tengelyes csüngőjű, ezüstlemezes és a nagy üveggyöngycsüngős fülbevalók is.²¹

A FÜLBEVALÓTÍPUS ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

Az avar kori emléanyagban 128 zárt síregyüttesben fordul elő a vizsgált fülbevalótípus, s ezeken kívül még további darabok 4 avar temető anyagában található szórványleletek, melyek nagy valószínűséggel ugyancsak sírokból származnak. A balatonszemesi egyik fülbevaló Árpád-kori telepobjektumból származó másodlagos szórvány, de a lelőhelyen előkerült avar sírok alapján ez is feltehetően temetkezésből került ki (*l. táblázat*).

Nagy gyöngycsüngős fülbevalót 61 lelőhelyről ismerünk, melyek döntő többsége az avar szállásterület középső részén található (*l. kép 1*). A lelőhelyek főként a Tisza mentén és a Duna–Zala–Rába által határolt térségben helyezkednek el, illetve a Fertő tótól kissé nyugatabbra, a Lajta és a Keleti-Alpok nyugati pereme térségében egy kisebb, területileg elkülönülő lelőhelycsoport rajzolódik ki.

Ha az egyes lelőhelyeken belüli előfordulási gyakoriságukat is figyelembe vesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy 34 lelőhely esetében csak egy-egy sírban találtuk meg az ékszertípust. Azon temetők többsége, melyekben 4 vagy ennél több sírban is megtalálható a típus, a Közép-Tisza mentén húzódik. Északról dél felé haladva ezek Tiszafüred-Majoros, Alattyán-Tulát, Jászapáti-Nagyállási út, Szegvár-Oromdűlő, Szeged-Fehértó A és Szeged-Kundomb. A Dunántúlon gyakoribb előfordulásukat Zamárdi-Rétiföldek, Lesencetomaj-Piroskereszt és Kölked-Feketekapu A lelőhelyeken találjuk. Kiemelkedően magas az előfordulás gyakorisága Zamárdiban (9) és

a Szeged-Fehértó A (8) temetőben. Vagyis a nagy gyöngycsüngős fülbevalók nagyobb számban a Tisza-tó, a Zagyva és a Tarna által határolt területen, a Tisza Csongrád és Szeged közötti szakasza mentén és a Dunántúlon a Balaton és a Duna között, nagyjából a mai Sió-csatorna irányában egy 20 km-es északnyugat–délkelet irányú sávban terjedtek el.

Az ismert darabok valamivel több, mint fele (75 db, 60%) női sírból került elő, a rendelkezésre álló adatok alapján *juvenis–adultus* életkorúak viselték. Emellett csak kicsi a férfi sírokból származó darabok aránya (9 db, 6%). A fülbevalók negyede (33 db, 25%) gyermeksírból származik, melyek a leletegyüttesek jellege alapján leánygyermek temetkezései voltak. Közülük kivétel a zamárdi 513. sír, melybe fiatal fiút temettek.²² 11 esetben nem ismerjük a halott nemét, de a mellékletek jellege alapján egy részük biztosan nőnemű halott mellől való.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók közel azonos arányban fordultak elő párosan és páratlanul, illetve más típusú fülbevalókkal (pl. nagy- és kislemezgömbös, aprógömbös fülbevalóval, kifli alakú fülbevalóval, fülkarikával) együtt való viseletükre is több példa akad.

4 sírnál másodlagos felhasználásukra találunk adatot: a Felgyő-Ürmös tanya 92. és a Csákerény-Orondpuszta 240. sírban talált fülbevalók valószínűleg tönkrementek, de a viseleik gyöngysorában még helyet kaptak (*4. kép 3; 13. kép 3*). Ugyancsak csüngőként, a gyöngy nyakláncra volt felfűzve a Kölked A 388. sírban

²⁰ KOVRIG 1963, 164–165; PÁSZTOR 2008, 316.

²¹ VIDA-VÖLLING 2000, 85; PÁSZTOR 2008, 316–317.

²² BÁRDOS–GARAM 2009, 75.

lelt két, egymásba akasztott karikájú fülbevaló és a Kölked B 343. sír fülbevalója is (8. kép 11–12; 6. kép 2).²³ Ez utóbbi sírban egyébként egy másik, a karikájuknál fogva egymásba akasztott nagy gyöngycsüngős fülbevalópár is előkerült (6. kép 3), a sírban nyugvó gyermekváz jobb bokájának külső oldalánál.²⁴

A zamárdi 543. sírból előkerült 4 nagy gyöngycsüngős fülbevaló sem eredeti viseleti helyzetében látott napvilágot (7. kép 10–11; 9. kép 6). A függők a jobb combtő mellett szemesgyöngy, bronz karikatöredék és két ólomcső töredékkel együtt kerültek elő,²⁵ talán tarsolyban hordta egykor magánál az apró holmikát a sírba eltemetett felnőtt.

A fülbevalóknak a nagyméretű gyöngycsüngők adnak sajátos jelleget. Valamennyi áttetsző üvegyöngy, néhány esetben a furatban bronzcsövecskével.²⁶ Gyakoribb a gömbforma, emellett csepp alakú és nyújtott, ovális forma is fellelhető. Közöttük dominál a sötétkék és a fekete szín, emellett színtelen, sárga, a zöld árnyalatai és barna színű gyöngyök is előfordulnak.

11 esetében (8,6%) nincs adat a fémszerelések anyagára vonatkozóan. 96 fülbevalónál a fémrészek bronzból készültek (72%), továbbá 17 ezüst, egy aranyozott ezüst és egy ezüsttel kombinált arany példány (együtt 14,6%), valamint 6 arany (4,8%) fülbevaló vált eddig ismertté.

A fülkarika 18 esetben nem került elő. Ide tartoznak a Felgyő-Ürmös tanya 92. és a Csákberény-Orondpuszta 240. sír másodlagosan gyöngyök közé fűzött példányai is.

A fülkarikák többsége kerek átmetszetű huzalból készült, nem ismert közöttük a rombusz átmetszetű vagy a sodrott karika. Formájuk többnyire kerek, csak a Kecel-Határdűlő 38. és a Párkány 11. sír fülkarikái ovális alakúak (6. kép 18–19). Mindkettő esetében a fülkarika drótgűrűkkel van díszítve. Ezeken

kívül a sommereini 48. sír kerek karikájú fülbevalópárjánál és a Budapest-Tárogató utcai szórvány fülbevalónál találunk példákat hasonló drótgűrűkre (5. kép 14; 6. kép 11). A Kölked A 634. sír hiányos fülbevalója esetében tokos fülkarikához, míg a homokmégshalomi 119. sírban megvastagodó, úgynevezett kifli alakú fülkarikához kapcsolódott a gyöngycsüngő (9. kép 16; 13. kép 7).

Díszítésként két fülkarikán belső gyöngydísz alkalmaztak. A Budapest-Tárogató utcai fülbevalónál (6. kép 11) a gyöngycsüngővel egy tengelyen, a fülkarika belső oldalán, két drótkarika között kisebb gyöngydísz lehetett, amely a nagy gyöngycsüngőhöz hasonlóan megsemmisült. A másik belső gyöngydíszes példány a Makó-Mikócsa-halomi kora avar temető 101. sírjából származik. Az ezüst fülkarika belső oldalára, a gyöngycsüngő irányában, egy ezüstlemezből készített rövid hengert forrasztottak, melyre valószínűleg gyöngydísz ültettek, amely azonban elpusztult (4. kép 10–11).

A fülbevalótípus általános jellemzője, hogy a csüngőrész huzaltengelyre van „építve”, melynek mozgatható és merev változata is előfordul. A függők nagyobb részénél a csüngőtag huzaltengelye alul hurokban végződik, ez az egyik legegyszerűbb módja a gyöngydísz rögzítésének. Valószínű, hogy azoknál a daraboknál is eredetileg erről lehet szó, melyeknél ma már csak a gyöngy alól kilógó huzalvéget figyelhetjük meg.

A Tiszafüred 166. sír fülbevalóinál a nyújtott gyöngydísz a dróttengely két végének széthajlításával rögzítették (11. kép 3). A Budapest-Tárogató utcai fülbevalónál a gyöngydísz huzaltengelyről való lecsúszását egy kétszeres drótgűrű (6. kép 11), míg néhány darabon egy rövid hengeres tag akadályozta meg (4. kép 12–15). Ritka az a technikai megoldás, amikor a függő tengelye nem ér túl

²³ KISS 1996, 107; KISS 2001, 117.

²⁴ KISS 2001, 118, Abb. 36.

²⁵ BÁRDOS-GARAM 2009, 81.

²⁶ Kerepes D, Kiszombor E 108., Lesencetomaj-Piroskereszt 137. és 170. és Kölked-Feketekapu A 499. sír. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ennél valószínűleg több esetben lehet szó csövecskés gyöngyről, de a publikációk erre vonatkozóan általában nem közölnek adatokat.

a gyöngycsüngőn, vagyis a gyöngydísz alulról zárt. Ezeknél a huzaltengelyt az üveggyöngy készítésekor rögzítették.

A fülbevalók többi szerkezeti eleme már szorosan a tipológia kérdéskörébe tartozik, azokat az egyes típusoknál részletezzük.

A NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK TÍPUSAI

A gyöngycsüngőn kívül a csüngő tagot a fülkarikához kapcsoló összekötő tagot/tagokat találtuk olyan jellegzetességnek, amelynek alapján a fülbevalókat tipologizáltuk, típusokba és altípusokba soroltuk. A függőrészek huzaltengelye alapján megkülönböztetett lengő- és merev tengelyes példányokat egy-egy típus eltérő technikai megoldású változatának tekintettük.

Az összegyűjtött 132 fülbevaló közül 20 esetében nem volt lehetőség típusba sorolásra, mert a függőnek vagy csak a gyöngycsüngője került elő, vagy a fülbevalót szerkezeti elemeire szétesve lelték, ami nem teszi lehetővé a megalapozott rekonstrukciót (13. kép).

1. TÍPUS: ÖSSZEKÖTŐ TAG NÉLKÜLI NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók (3–4. kép) legegyszerűbb kivitelű csoportját azok a példányok alkotják, melyeknél a gyöngycsüngőt egyszerűen csak a fülkarikára hurkolt, szabadon mozgó dróttengelyre húzták fel. A típuson belül 4 fülbevalónál a gyöngycsüngő alatt egy lemezből hajlított hengeres záró tagot találunk (4. kép 12–15).

A típusba 32 sír fülbevalója tartozik, melyek között 16 párosan került elő, 15 egyesével, és egy függő másodlagos felhasználásban, gyöngysorba fűzve.

Nagyobb számban nők temetkezésében fordulnak elő (20), ritkábban gyermeksírok-ból származnak (8). Három esetben férfi sírből láttak napvilágot. A várpalotai függő esetében nem áll rendelkezésre a halott nemére vonatkozó adat, de a kísérőleletek (gyöngyök, köztük átfúrt római kisbronz) női viselőre utalnak.

A típus képviselőinek többsége a Tisza mentéről, valamint a Balaton környékéről származik (14. kép 1).

2. TÍPUS: DRÓTGYŰRŰ-KÖTŐTAGOS NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók (5. kép) egy részénél a huzaltengelyen csüngő gyöngydísz fölött egy drótgűrűt találunk. Ebben a típusban csak lengőtengelyes kivitelű fülbevalók fordulnak elő.

A típust 11 lelőhely 16 sírjában találtuk meg. Gyakoribb a sima drótból készített gűrűtag, de a kundombi 307., a hajós-cifrahegyi 101. és a sommereini 48. sírok fülbevalóin gyöngysordrótból alakították ki a gűrűt (5. kép 9, 12, 14). Ez utóbbin és a tiszafüredi 725. sír fülbevalóin a drótgűrűt nemcsak kötőtagként alkalmazták, hanem a gyöngycsüngő alá zárótagként is hasonló került (5. kép 11, 14).

Ebbe a típusba soroltuk, de valójában egyedi darabnak tekinthető a hajósi 101. sír fülbevalópárja, melyeknél a nagy gyöngycsüngő alá egy, az összekötő taghoz hasonló gyöngydrótgűrű került, s záró tagként alá egy préselt félgömb alakú lemezt és az aljára egy kisebb gyöngydrót-gűrűt húztak (5. kép 12).

Ezt a típust főként nők (11) viselték, gyermeksírból való előfordulásuk ritka (3). 7 sírban egyesével került elő, vagyis elég gyakran páratlanul viselt típusnak tekinthető. Mindössze csak 4 sírban volt két, ugyanezen típusba tartozó fülbevalóból álló pár, egy-egy fülbevaló dróttekerces, sima és bordázott hengeres kötőtagos példányokkal volt párban.

Területi előfordulásuk szórványos, Szeged környékének Duna–Tisza közti temetőiből és a Délkelet-Dunántúlról, főként Tolna és Baranya megye területéről ismert a többségük (14. kép 2).

3. TÍPUS: DRÓTTEKERCS-KÖTŐTAGOS
NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

14 lelőhelyről, 17 sírból került elő olyan nagy gyöngycsüngős fülbevaló, melynél a gyöngycsüngő és a fülkarika közé a tengelyre húzott dróttekercs került.

Ebbe a csoportba sorolható a Budapest-Tárogató utcai szórvány, melynél a tengely túlér a fülkarikán, és a fülkarika belső ívé-nél a végére egy belső gyöngydíszet rögzítettek (6. kép 11). Ennek fülkarikáján és a kecelhatárdülői 38., valamint a párkányi 11. sír fülbevalóinak karikáin megjelenő drótygyűrű a késő avar kor gyöngycsüngős fülbevalótípusa-inak jellegzetességei felé mutat (6. kép 18–19).

Az egyszeres drótygyűrűs fülbevalókhöz hasonlóan ezek is a nők körében voltak inkább kedveltek. A 14 sírból 8 nő, 4 gyermek sírja, míg az aradkai 57., a péterrévei 74. és a Szarvas-Grexa-téglagyár 367. sírban felnőtt férfi nyugodott. Ezekon kívül a párkányi 11. sír halottjának neve ismeretlen, és a már említett Tárogató utcai fülbevaló szórvány.

Az ismert temetkezések alapján a nők párosan, a gyerekek egyesével viselték. A férfi sírokban párosan és páratlanul is előfordult.

Egy sírban drótygyűrűs (Jászapáti 71. sír) és három esetben (Gátér 161., Péterréve 74. és Szeged-Fehértó A 17. sír) sima, kötőtag nélküli fülbevalókkal volt párban. Az aradkai és a kishomoki fülbevalók egy-egy fülkarikával alkottak párt, az előbbi kifli alakú fülkarikával, az utóbbi egyszerű huzalkarikával.

Eddig főként a Tisza tágabb környékén lévő temetőkből ismerjük a dróttekercs-kötőtagos típust, kevesebb számban közvetlenül a Duna mentén lévő temetőkben is feltűnik (14. kép 3).

4. TÍPUS: HENGERES KÖTŐTAGOS
NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók (7–8. kép; 9. kép 1–6) között a sima, kötőtag nélküli típus

mellett az a típus a leggyakoribb, amelynél a gyöngycsüngő tengelyére, a gyöngydísz és a fülkarika közé egy lemezből készített hengeres összekötő tag került. 20 lelőhely 29 sírjából ismerjük.

A henger általában sima lemezből készült, ritkábban keresztben bordázott lemezből hajlították (Kölked A 661. (8. kép 13–14), Szegvár-Oromdülő 80. és 862. sírok). A Dunaújváros-Simonyi-dülői arany fülbevalónál és a Kölked A 388. sír bronz függőpárjánál a hengeres tag alsó szélét drótkarikával tagolták (7. kép 15; 8. kép 11–12).

A típus azokkal a kis lemezgömbös fülbevalókkal mutat formai rokonságot, melynél a lemezgömböt szintén hengeres tag kapcsolja a fülkarikához.

A hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók között a tengely merevsége alapján két változatot különíthetünk el. A többségnél (19 lelőhelyről 25 sír fülbevalója) a fülkarikán szabadon mozgó huzaltengelyre került a rövid lemezhenger, és alá a gyöngycsüngő. 5 fülbevalónál a gyöngydíszet tartó huzaltengely nem mozgatható (9. kép 1–6). A gyöngycsüngőt ezeknél a függőknél is huzaltengelyre húzták fel, amelyet a tenaxszal kitöltött lemezhengerbe rögzítettek, így biztosítva a tengely merevségét. A hengeres kötőtag fülkarikához való fix rögzítésének két módjára találtunk példát. A zamárdi 543. sír fülbevalójánál a lemezhengert áthúzták a fülkarikán (9. kép 6), a többi esetben a hengertagot a fülkarikához forrasztották.

A Felgyő-Ürmös-tanyai 73. sírból származó fülbevalópárnál a gyöngycsüngő alá egy préselt félgömb alakú záró lemezttag is került (8. kép 6).

Az alattyáni 14. és a závodi 56. sírból származó függőknél a függő huzaltengelyének hurkos végébe egy-egy apró bronzkarika volt befűzve (8. kép 1, 3). Az alattyáni sír esetében Kovrig Ilona a csüngő végénél lévő 8-as alakú bronzkarika alapján teljes joggal gondolt arra, hogy abba további díszítmény lehetett befűzve. Ő az apró bronzkarika alapján láncra gondolt.²⁷

²⁷ KOVRIG 1963, 11.

Ennek alapján e két sír fülbevalóját Kiss Gábor a láncos fülbevalók között említette.²⁸

Az alattyáni 14. sír két ólomkeresztjét Kovrig Ilona nem kapcsolta a nagy gyöngycsüngős fülbevalókhoz, hanem azokat az egyéb avar kori keresztetekhez hasonlóan gyöngysorba fűzött dísznek, illetve a halotti rítus nyakcsigolyák alá elhelyezett emlékének tartotta.²⁹ Mi viszont elképzelhetőnek tartjuk, hogy ezek a kis ólomkeresztetek a fülbevalók alján csüngtek (1. kép 4–5). Az átlukasztott darab közvetlenül a fülbevaló mellől, a nyakcsigolyáknál került elő. A másik, a publikáció szerint át nem lyukasztott darab a nyakcsigolyák alatt volt. Az ólom pusztuló anyagának figyelembevételével nem tartjuk kizártnak, hogy esetleg ez is eredetileg át volt lyukasztva, csupán a vége letört vagy megsemmisült.

Bár az avar emlékanyagban keresztetek fülbevalóra való függesztésére vonatkozóan nincs adatunk, de a bizánci 5–7. századi, drágakövekkel díszített fülbevalóknál találkozunk a fülbevalóról külön láncon függő apró keresztetekkel (1. kép 2), illetve ismerünk egy szintén apró keresztetekkel díszített fülbevalót az altenburgi bajor temető 459. sírjából (1. kép 3), melyet közölje a 7. századra keltezett.³⁰

A hengeres kötőtagos típus gyakrabban került elő női sírokból (16), sokkal ritkább gyermeksírból (8). 4 esetben nem ismerjük a halott nemét.

Az összegyűjtött adatok alapján párosan és egyesével is viselték. 10 párban került elő, a Lesencetomaj 137. és a Szeged-Fehértó A 253. sír függőinek az egyszerűbb, drótgyűrűs típusok voltak a párjai. Három sírban teljesen más fülbevalótípussal együtt alkottak párt: a regölyi 79. sírban felhúzott lemezgömbös fülbevalóval, a budakalászi 138. sírban aprógömbös, és a Kölked A 661. sírban kislemezgömbös fülbevalóval. A Kölked A 388. sírban, ahol a nagy gyöngycsüngős fülbevalópár a nyaklánc csüngőjeként tűnt fel, ezüst fülkarikapár

volt. A zamárdi 543. sír fülbevalóját másik három hengeres összekötő tagos, lengőtengelyes darabbal és egyéb holmikkal együtt tarsolyban hordta magánál egykori tulajdonosa.³¹

A típus a Kelet-Dunántúlon fordul elő gyakrabban, kisebb mértékben a Duna–Tisza közén, annak is a Tisza menti keleti oldalán. A Tiszántúlon csak a tiszafüredi temetőből ismerjük, s a Keleti-Alpok pereménél is csak szórványos a feltűnése (15. kép 1).

5. TÍPUS: KÚPOS ÉS FÉLGÖMBÖS ÖSSZEKÖTŐ TAGOS FÜLBEVALÓK

Kisszámú, szűk típusát képviselik a nagy gyöngycsüngős fülbevalóknak azok, melyeknél a gyöngydísz és a fülkarika között csonka kúp vagy félgömb alakú tagokat találunk (9. kép 7–17). Néhány esetben ezek további hengeres elemmel egészülnek ki (9. kép 12–13). Mindössze 9 példányt ismerünk. Ezek között a lengő- és a merev tengelyes változat is előfordul.

Az 5 lengőtengelyes fülbevaló közül a cikói 60. sír függőpárján az alsó peremnél drótkarikával tagolt, csonka kúpos lemezpalást tölti be a gyöngycsüngő fülkarikához való kapcsolásának szerepét (9. kép 7). A budakalászi 17. és a jánoshidai 182. sír fülbevalóinál, illetve a balatonszemesi szórványnál egy préselt félgömböt találunk (9. kép 12–15). Valószínű, hogy a kiskundorozsma-subasai 43. sír fülbevalójánál is eredetileg egy félgömbös lemezsapka került a gyöngycsüngő tetejére, de mára ennek csak egy darabja maradt meg (9. kép 17).

4 fülbevaló a típus merev tengelyes változatához tartozik. Az aradkai 85., a Szekszárd-Bogyiszlói úti 38. és a Kölked A 634. sír fülbevalójánál az összekötő tagot forrasztással rögzítették a fülkarikához, s a karikánál apró granulációkkal takarták el a forrasztás helyét (9. kép 8, 11, 16). A Szeged-Fehértó A 128.

²⁸ KISS 1984, 172.

²⁹ KOVRIG 1963, 113.

³⁰ SAGE 1984, 133, Taf. 61. 2.

³¹ „...Neben dem 1. Oberschenkelkopf in einem Haufen....” (BÁRDOS–GARAM 2009, 81).

sírból származó fülbevalók esetében a hullámos palástú, kúpos, foglalatszerű kötőtagot felhúzták a fülkarikára (9. kép 9).

A cikói 60. gyerek és az aradkai 85. férfi sír kivételével női sírokból kerültek elő, párosan és páratlanul is. A Kölked A 634. sírban kislemezgömbös ezüsfülbevaló párjaként fordult elő.

A fülbevalók lelőhelyei a Tisza és a Duna mentén helyezkednek el, mindkét folyónak a jobb oldalán. Az egyetlen tiszántúli előfordulása az aradkai sír arany példánya (15. kép 2).

6. TÍPUS: FELHÚZOTT LEMZGÖMBÖS KÖTŐTAGOS NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓ

A bugyi-ürbőpusztai 2. sír csepp alakú gyöngycsüngővel díszített fülbevalója egyedi darab (10. kép 7). A fülkarikára üreges lemezgömböt húztak, s ez takarta el a fülbevaló tengelyének találkozását a fülkarikával, s valószínűleg a tengely mozgását is valamelyest korlátozta. A karikára húzott lemezgömb az ürbőpusztai 7. sírból származó, összetett kötőtagos fülbevalóval (12. kép 3) rokonítja. Női sírból került elő, párosan. Az egyiknél a lemezgömb hiányzik.

7. TÍPUS: ÖSSZETETT KÖTŐTAGOS NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók eddigi típusaitól markánsan elválnak az a csoport, melynél a gyöngycsüngő és a fülkarika közötti kötőtag több préselt elemből van összeállítva (10. kép 1–6; 11–12. kép). A típuson belül megtalálhatjuk a lengő- és a merev tengelyes változatot is. A gyöngycsüngőt körbefogó lemezpántos darabokat Ürbőpuszta-típusú fülbevalókként különítettük el.

6 lelőhely 7 sírjából ismerünk olyan nagy gyöngycsüngős fülbevalót, melynél a fülkarika alatt több alkatrészből összeállított kötőtag helyezkedik el, amely három vagy négy préselt lemezgömbből és esetleg ehhez

kapcsolódó további hengeres és félgömb alakú részekből áll. A nagypalli fülbevalóknál csak négy lemezgömböt találunk (10. kép 3). A típus lengőtengelyes változatainál a lemezgömbök felett a tengelyre felhúzott henger és lemezgömb biztosította a függőrészek karikához való kapcsolódását.

A csókai 45. és a szegvári 134. sír fülbevalóinál – a többi lengőtengelyes, nagy gyöngycsüngős fülbevalóval ellentétben – a függőtartó tengelyt nem egyetlen huzal alkotta, hanem legalább két hurkos végű dróthuzal egymásba kapcsolásával rögzítették a függő különböző részeit (10. kép 1–2).

A típushoz tartozó, merev tengelyes változatoknál a préselt lemezgömbök felett rövid hengeres összekötő tagok láthatók, melyek rögzítése vagy a fülkarikára felfűzve, vagy felforrasztva történt (11. kép).

Formailag e fülbevalók a nagylemezgömbös fülbevalókkal állnak közeli rokonságban. A Tiszafüred 166. sír gyöngycsüngős arany fülbevalóját (11. kép 3) Garam Éva egy korábbi nagylemezgömbös fülbevalóból átalakított példánynak tartotta, melynél a hiányzó nagy lemezgömb helyét egy csepp alakú kék üveggyönggyel pótolták.³² A cikói temető hasonló függői alapján mi ezt kevésbé tartjuk valószínűnek.

Az összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók a csókai 45. férfi sír (10. kép 1) kivételével csak női sírban fordultak eddig elő, ezért valószínűnek tartjuk, hogy a tiszakécske-óboegi szórvány függőpár is női sírból származhat (11. kép 6). A Cikó 143–144. (11. kép 5) és 223. sír kivételével párosan kerültek elő.

A Dunától keletre, leginkább a Tisza-vidék avar emlékanyagában találkozunk velük, az Avar Kaganátus más területein felbukkanásuk szórványosabb (15. kép 3).

7A. TÍPUS: ÜRBŐPUSZTA-TÍPUSÚ FÜLBEVALÓK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók között a legösszetettebb típust képviselik az Ürbőpuszta-

³² GARAM 1995, 263.

típusú fülbevalók (12. kép), melyeknél a több lemeztagból összeállított kötőtagon kívül a gyöngydísz bordás lemezpántokkal van díszítve. Ennek révén e fülbevalókat a hasonló bordás pántokkal díszített nagylemezgömbös fülbevalók³³ rokonainak tarthatjuk. Egy hasonló stílusú félkész fülbevaló egyik része a gátéri ötvössír leletei között került elő.³⁴

Az Avar Kaganátus emlékanyagában ritkán előforduló típusról van szó, mindössze 4 leletről ismerjük, melyek a hasonlóságok ellenére számos részletben annyira különböznek, hogy egyedi daraboknak tarthatók.

Az alattyáni 153. sír fülbevalópárja bronzból készült (9. kép 1). A fülbevaló lengőtengeles. A préselt három lemezgömbös kötőtagon kívül a gyöngydísz két oldalról egy-egy gyöngydrót-gyűrű és félgömb alakú lemezdísz fogja közre.

A tiszakécske-óbögi fülbevalópárnál a nagy gyöngycsüngő felett két gyöngydrótkarikát húztak a tengelyre a három lemezgömbös kötőtag alá (12. kép 6). A gyöngydísz túllogó huzaltengely végét egy gyöngydróttal szegélyezett, félgömb alakú lemezzel zárták le. A csüngőrésznek a fülkarikához való közvetlen kapcsolódását nem ismerjük, de a fémrészek nagy hasonlósága alapján az ürböpusztai 7. sír aranyozott ezüst függőpárjáéhoz hasonlóan képzelhetjük el. Annál a fülkarikára felhúzott, két félből összeállított, a végein gyöngydrót-gyűrűvel zárt üreges lemezgömb

takarta el a fülbevaló huzaltengelyének a fülkarikához való csatlakozását, ez egyben biztosította a tengely korlátozott mozgását, és ehhez került rögzítésre a lemezgömbökből álló kötőtag is (12. kép 3). Ennek a fülbevalónak a hurkos végződésű huzaltengelye hosszasan kilóg a gyöngycsüngő alatt, ami arra utal, hogy a gyöngycsüngő alatt valamilyen záróelem lehetett. Bár az alattyáni és a tiszakécskei fülbevalók alapján préselt félgömbös tagra is gondolhatunk, de a hurkos végződés inkább egy felhúzott kisebb gyöngydíszre utal (12. kép 5).

Ezektől szerkezetében teljesen eltérő a vösendorfi 140. sír fülbevalópárja (12. kép 9). Valamennyi nagy gyöngycsüngős fülbevalótól eltér abból a szempontból, hogy ennél a függőrész nem egy, a fülkarikán lógó huzaltengelyen került „megépítésre”. A bordázott pántokkal átfogott gyöngydíszhez a pántoknál hozzáforrasztva kapcsolódott az az összetett kötőtag, melyet egy gömbszelet alakú foglalatból, a tetejére illesztett három lemezgömbből, valamint egy rövid hengeres elemből állítottak össze. Az egyes elemek illeszkedésénél, valamint a kötőtag és a lemezpántok találkozásánál a forrasztás nyomait nagy granulációkból álló gyöngysorokkal fedték el. A gondosan összeépített függőrészt a felső, hengeres elem segítségével a fülkarikához forrasztották, amelynek nyomait piramis alakban elrendezett granulációkkal takarták el.

A FÜLBEVALÓTÍPUS EREDETE ÉS FORMAI ANALÓGIÁI

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók legfontosabb szerkezeti sajátossága a huzaltengelyre felépített csüngőrész. E tekintetben formai előképei a római kori, mozgó huzaltengelyre húzott gyöngydíszes fülbevalók, melyek a Kr. u. 2–3. századtól népszerűek voltak és széles körben elterjedtek a Római Birodalomban és a provinciákban is. Többnyire aranyból készültek, még

a köznépi változatok is, melyeket egyszerűbb üvegyöngyök díszítettek (2. kép 2). Gyakoriak és kedveltek voltak a féldrágakövekkel és igazgyöngyökkel ékesített darabok is (2. kép 1, 3).

Az antik ékszerdivatban gyökerező, lengőtengelelyre húzott gyöngydíszes fülbevalótípusok a kora bizánci időszakban is kedveltségnek örvendtek. Az ékszertípus legismertebb

³³ Pl. Alattyán 176. (KOVRIK 1963, Taf. XIV. 67–68), Andocs-Újhalastó, szórvány (GARAM 1973, 6. ábra 23), Sükösd-Ságod 17. sír (közöletlen, Türr István Múzeum), Szarazd (KOVÁCS 2001, 4. kép 3), Vaskút-Homokbánya (BALOGH 2002, 21. kép 1).

³⁴ KADA 1905, 24, 11. kép 14.

ábrázolása a ravennai San Vitale Bazilikában található 6. századi mozaikon látható, melyen Theodóra bizánci császárné fülét ékesíti (2. kép 4).

A késő antik hagyományokban gyökerező, lengőtengelyre húzott gyöngycsüngős fülbevalók divatja egészen a 7. század végi lelethorizontig nyomon követhető. A frank-alemann temetők anyagában található meg azok a fülbevalók, melyeknél a fülkarika hurkos részébe akasztották be a gyöngydarabokat tartó huzaltengelyt. E késői daraboknál a tengelyre már dinnyemag alakú gyöngyök kerültek. A nyugat-németországi Berghausen frank temetőjének 9. sírjából származó fülbevalópárnál a hurkos-kampós záródású fülkarika hurkos szára akasztott hosszú huzaltengelyen hosszan lecsüng a ráhúzott sötétkék, dinnyemag alakú gyöngycsüngő (2. kép 11).³⁵ A fülbevalótípus lassú formai változásáról árulkodik a nyugatolaszországi Grossetónál, a Casetta di Motte mellett előkerült 2. sírból származó fülbevalópár, amelynek dinnyemag alakú csüngődíszre már csak rövid huzaltengelyre került (2. kép 12).³⁶ Azt, hogy ezek a fülbevalók késő római hagyományokat folytató műhelyek termékei, különösen jól mutatja a hurkos kialakítású fülkarikájuk.

A Kárpát-medence emlékanyagában a 7. században feltűnő, nagyméretű gyöngyökkel díszített, huzaltengelyes függőknek az előbb bemutatott nyugat-európai távoli rokonainál formailag közelebbi párhuzamait keleten, leginkább a Krím-félsziget késő antik és bizánci eredetű leletekben gazdag temetőiben találjuk meg. Ezek a fülbevalók a temetők 7. század második felére, inkább a végére keltezett horizontjában tűnnek fel.

Az avarföldi nagy gyöngycsüngős fülbevalókhoz szerkezetileg leginkább a lucsisztojei temető 10. és 39. kamrásírjaiból származó

fülbevalók (2. kép 5–6) hasonlítanak. A 10. kamrásír függőpárját *post quem* IV. Constantinos (668–685) solidusa keltezi.³⁷

A szkalisztojei temetőben lévő nagy gyöngycsüngős fülbevalók mind drótyúró-kötőtagos típusúak, hosszúkás, csepp alakú gyöngycsüngővel, melyek főként – a kíséreléleteik közt lévő bizánci csatok alapján – a 7. század végére, de inkább már a 8. század elejére keltezhetők, mint pl. a 262., 318., 364. és a 375. kriptá példányai.³⁸

E temetőben a lengőtengelyes nagy gyöngycsüngős fülbevalók együtt fordulnak elő az olyan kürtös-hornyos lengőcsüngős példányokkal, melyek szintén távoli rokonságba állíthatók többek között az avar kori nagy gyöngycsüngős függőkkel is. A kürtös-hornyos lengőcsüngős fülbevalótípust az orosz szakirodalomban a szaltovói típusú fülbevalók kazár változatának tartják.³⁹ Legismertebb képviselői az aranyból készült, többnyire ametisztcsüngős példányok Kelegejéből, Jaszinovóból, Zacscepilovkából, Novije Senzsariból és Romanovszkaja Sztanyicából (2. kép 7–10). Általában a bizánci eredetük mellett érvelnek,⁴⁰ de emellett az iráni, szogd, illetve türk eredet is felvetődött a szasszanida fémedényeken és a szogd falfestményeken megjelenő gyöngy- és ékköcsüngős függők ábrázolása kapcsán.⁴¹

Az avar kori nagy gyöngycsüngős fülbevalók az avar emlékanyag antik előképekre visszavezethető, késő antik – bizánci eredetű lelettípusainak csoportjába tartoznak. A Kárpát-medencei darabok olyan antik–bizánci mintára, de valószínűleg helyben készített darabok, melyek formálódásában a korszak egyéb népszerű fülbevalótípusai, mint a nagy- és kislemegzömbös fülbevalók is szerepet játszottak.

A kúpos és félgömbös, valamint az összetett kötőtagos típusok elkészítése komolyabb fémműves technológiai ismereteket igényelt

³⁵ KOCH 1973, Taf. 28. Gr. 9:1.

³⁶ RIEMER 2000, 378.

³⁷ AJBABIN–CHAJREDINOVA 2009, Taf. 34. 10, Taf. 164. 21.

³⁸ VEJMARN–AJBABIN 1993, ris. 29. 262: 2, ris. 47. 318: 5, ris. 55. 364: 24, ris. 59. 375: 26.

³⁹ STAŠENKOV 1997, 63–64.

⁴⁰ AMBROZ 1971, 123; STAŠENKOV 1998, 220.

⁴¹ A típussal legutóbb részletesen foglalkozott SOMOGYI 2012.

(prézelés, lyukasztás, tenax használata, forasztás, granulálás), ezért ezek nagy valószínűséggel ötvös mesterek készítményei lehettek. A típusok területi szóródása alapján (vö. *15. kép 2–3*) részben a Közép-Tisza-vidék tágabb környékén, illetve a Balatontól délre működő mester/mesterek portékái voltak. De egyes típusok, mint pl. a legegyszerűbb, kötőtag nélküli és a hengeres kötőtagos példányok dunántúli koncentrációja inkább ottani mesterekre utal.

Az avar kori nagy gyöngycsüngős fülbevalókkal közel azonos időszakban, a 7. század második felében egymástól távoli területeken megtalálható, huzaltengelyre húzott gyönggyel díszített, de eltérő fülbevalótípusok divatja arra utal, hogy egy olyan divatjelenségről van szó, mely széles körben, nagy területen elterjedt, s melynek kialakulásában az antik gyökerek, széles körű elterjedésében pedig a bizánci kultúra játszott szerepet.

A NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓT TARTALMAZÓ SÍREGYÜTTESÉK

A TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó temetkezések mindegyike tájolása és rítusa tekintetében is beleillik az adott temető rendjébe. Azokban a temetőkben, ahol több sírból is származik ilyen típusú fülbevaló, az ezeket tartalmazó sírok nem alkottak zárt tömböt. Egyedüli kivételként talán az úrböpusztai temetőt említhetjük, ahol a három nagy gyöngycsüngős fülbevalós sír (2., 7. és 29. sír) egymás mellett helyezkedett el az É–D irányban elterülő temető közepe táján, a temető tengelyére merőlegesen, egy Ny–K irányú sort alkotva. A tiszafüredi temető 7 nagy gyöngycsüngős fülbevalós sírja a temető északi és keleti szélén félkörívben feküdt. A szeged-fehértói temető esetében – bár nem állítható teljesen össze a temetőtérkép, de – a 11., 17., 35. és 128. sír a temető keleti sávjában került elő. Jászapátin pedig ellenkezőleg, a temető feltárt részletének nyugati peremén húzódtak a vizsgált temetkezések. A Kölked-Feketekapu B temető DNy–ÉK irányban nyúlik el, melyben az e fülbevalót tartalmazó temetkezések a temető nyugati felének közép sávjában kerültek elő.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalós sírok egyes temetőrészekben belüli koncentráltabb

elhelyezkedése annyi tanulsággal mindenképpen szolgál, hogy ez az ékszertípus egyik esetben sem fordul elő a temető használatának teljes időszakában.

A legtöbb nagy gyöngycsüngős fülbevalót is tartalmazó temetkezés egyszerű aknasír. Egy padkás (Zamárdi-Rétiföldek 263. sír), egy cölöpös (Kölked A 533. sír) és egy padmalyos sír (Makó-Mikócsa-halom 101. sír) mellett a Csóka 45., a Szarvas-Grexa-téglagyár 367. és a szegvár-oromdülői 134. sír⁴² fülkesír.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó temetkezésekre nem jellemző sem a lóval való temetés, sem az állatmellékletek sírba helyezésének szokása. Ezek csak a már felsorolt három fülkesírban fordulnak elő. Az egyetlen lovastemetkezés a csókai fülkesírban volt, az aknában fejjel dél felé feküdt a felszerszámozott egész ló. A szegvári 134. sír aknájában két részleges marha és egy harmadik csonkolt lábvégei voltak.⁴³ A szarvasi sír fülkéjének szájában fekvő juh- és disznócsontokat is áldozati állatként értelmezte a sírt feltáró és közlő Juhász Irén.⁴⁴ A kundombi 290. sírből származó kutyakoponya értelmezése és meghatározása bizonytalan.⁴⁵

A szarvasi fülkesír egyike a temető 15 lószerszamos temetkezésének. A késői típusú

⁴² LÖRINCZY–STRAUB 2004, 307–308, 6. kép 1.

⁴³ LÖRINCZY–STRAUB 2004, 307.

⁴⁴ JUHÁSZ 2004, 57.

⁴⁵ SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 37.

fülkesír rövid, lépcsősen mélyülő aknája üres volt. A lószerszámok (zabla, kengyelpár és hevedercsatok) a fülke szájánál heverték.⁴⁶ A 367. sír a többi lószerszámossal temetkezéssel együtt a temető 7. század végi horizontjához tartozik.⁴⁷

A 128 nagy gyöngycsüngős síregyüttes közül 25 sírba került edény. 23 esetben helyeztek a sírba kerámiát. A kölkedi sírok és a szeged-kundombi 307. sír korongolt edényein kívül a többi kézzel formált fazék, illetve a kanizsai 25. sírban lévő egy szűk nyakú palack. A csókai 45. sírba fémpántos favödör, a tiszafüredi 572. sírba bronz peremveretes faedény került.

Az edények helye többnyire a koponya környékén volt, néhány esetben azonban a felsőtest mellé kerültek. Említésre érdemes, hogy a zamárdi 7. nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó temetkezés egyikében sem volt edénymelléklet.

A NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK KÍSÉRŐLELETEI

Az összegyűjtött avar kori nagy gyöngycsüngős fülbevalók döntően női és leánygyermek temetkezésiből ismertek (110 db, 86%), 10 esetben azonban férfi és fiatal fiú mellől származnak. A következőkben a nagy gyöngycsüngős fülbevalók kísérőleleteit nemek szerint tekintjük át.

A NŐI ÉS LEÁNYGYERMEKSÍROK LELETEI

Fülbevalók

18 síregyüttesben fordultak elő a nagy gyöngycsüngős fülbevalókon kívül egyéb

fülbevalótípusok is. 8 sírban volt fülkarika. Egyesével 5 sírban fordultak elő a nagy gyöngycsüngős fülbevalók párjaként: arany egy (Szegvár-Oromdűlő 333A sír), ezüst két (Nagypall 151. és Oroszlány-Borbálatelep 26. sír), és bronzból készült szintén két sírban (Tiszafüred 747. és Zamárdi 263. sír) volt. A csákberényi 240., a Kölked A 388. és A 533. sírban lévő ezüst fülkarikák párban kerültek elő. E sírokban ezek voltak a temetéskor a halott fülében. A csákberényi sírban a nagy gyöngycsüngős fülbevaló másodlagos felhasználásban, a gyöngynyaklánc részeként fordult elő, miként a Kölked A 388. sírban is. A Kölked A 533. sírban a nagy gyöngycsüngős fülbevaló és az ezüst fülkarikapár is a bal csecsnyúlvány alatt feküdt, ezért azt valószínűsíthetjük, hogy valamennyit egymásba akasztva a bal fülében viselte a sírba eltemetett felnőtt egyén.

Négy sírban a nagy gyöngycsüngős fülbevalók nagylemezgömbös ezüsthülbevalók párjaként tűntek fel⁴⁸ és négy sírban kislemezgömbösökkel alkottak párt.⁴⁹ Egyedül a Kerepes D sírban volt a nagy gyöngycsüngős fülbevalón kívül párban bronzból készített kislemezgömbös függő.⁵⁰ A nagy gyöngycsüngős fülbevalótípusok együttes használata a lemezgömbös fülbevalókkal nem véletlen, hiszen a lemezgömbös változatok a gyöngycsüngősök fejlődésére is hatással voltak.

A nagylemezgömbös fülbevalók főként az avar kor korai időszakában, a kislemezgömbösök pedig inkább a 7. század második felében voltak divatban, azonban mindkettő a hosszú életű függőtípusok közé sorolható. A nagylemezgömbösök granulációdíszes vagy pasztabetétes, hosszú hengeres kötőtagos késői változatai még a 7. század harmadik harmadában is biztosan használatban voltak. De a nagy gyöngycsüngős fülbevalók csakis mindig a korábbi, egyszerű, granuláció nélküli nagy lemezgömbös fülbevalótípussal fordultak elő.

⁴⁶ JUHÁSZ 2004, 56.

⁴⁷ JUHÁSZ 2004, 96.

⁴⁸ Felgyő-Ürmös tanya 92.; Környe 143.; Pókaszeptek 381. és Szegvár-Oromdűlő 862. sírok.

⁴⁹ Kerepes D; Kölked-Feketekapu A 634.; Kölked-Feketekapu A 661.; Lesencetomaj-Piroskereszt 121. és Závod 58. sírok.

⁵⁰ TÖRÖK 1973, 6. ábra 14.

A kislemezgömbös fülbevalók megjelenését főként a 7. század közepére,⁵¹ s használatuk megszűnését a század végére teszi a kutatás,⁵² de kisebb számban már kora avar kori, a 7. század második negyedében történő megjelenésükkel is számolhatunk. Erre jó példa a Kiszombor-Tanyahalom-dűlői 16. sír, amelyben az arany, hengerpalástos kötőtagos kislemezgömbös fülbevaló Heraclius 616–625 között vert, felfülezett solidusával⁵³ együtt került elő.

A regölyi 79. nagy gyöngycsüngős fülbevalós síregyüttesben lévő bronz fülbevalópár három felhúzott lemezgömbös típusú. A sírból a gyöngycsüngős fülbevaló fülkarika nélkül került elő, így viseletének helye vagy másodlagos funkciója biztosan nem eldönthető. A Kölked B 343. sírban ugyancsak volt egy felhúzott lemezgömbös fülbevaló, amely a nagy gyöngycsüngős függő párját alkotta. Mindkét sír felhúzott lemezgömbös fülbevalója a típus későbbi változatait képviseli, melyek főként a 7. század harmadik harmadától/végétől terjedtek el nagyobb arányban.⁵⁴

A budakalászi 138. sírban a nagy gyöngycsüngős fülbevaló párja egy aranyozott bronz aprógömbös fülbevaló volt. A többnyire három vagy négy apró granulából felépített fülbevalók a kora avar kori anyagban nagyon ritkának számítanak, csak a Szegvár-Oromdűlő 1.,⁵⁵ tiszavasvár-koldusdombi 1.,⁵⁶ és Kiskőrös-Pohibúj-Mackó-dűlő 52. sírjából⁵⁷ ismerjük. Az avar kor második felében, főként a késő avar viseletben viszont általánosnak számítanak.⁵⁸

A fülbevalótípusok és a gyöngyviseletek kapcsolata

A vizsgált leletanyagban 76 gyöngyököt, gyöngysorokat és nagy gyöngycsüngős fülbevalókat is tartalmazó sírt ismerünk. A sírokban megfigyelt gyöngyviseleteket a nagy gyöngycsüngős függők típusainak figyelembevételével elemeztük.

Az összekötő tag nélküli fülbevalókat és gyöngyököt is tartalmazó 24 síregyüttesben az eltemetettek gyöngyviseleteire nem jellemző a csak néhány szem gyöngyből álló nyaklánc. A ritka előfordulás egyik példája a kundombi 117. női sír, amelyben mindössze két darab korai típusú, négyszeresen és ötszörösen összetett üvegyöngyöt találtak.⁵⁹

E csoport nyakláncai többnyire kevés számú, monokróm és rátétdíszes gyöngyből felfűzött, rövid sorokból állnak, amelyek főleg női és leánygyerekek viseletét díszítették.⁶⁰ A legkorábbi időszakra, a 7. század második negyedére – a század közepére keltezhető láncokat általában lapított gömb alakú, hasábos monokróm és egy-, valamint kétrétegű dudoros rátétdíszes opak üvegyöngyök alkotják, amelyek közé olykor apotropikus mondanivalójú üvegphár peremtöredéket⁶¹ is felfűztek. A füzérekben a többszörösen összetett kék és szürke, korai típusú rúdgyöngyök is megtalálhatók.

Későbbiek, a 7. század közepe tájára/harmadik negyedére keltezhetőek a fehér, kék, zöld, vörös, barna és szürke színű bikónikusokból, a sárga és barna színű lapított gömbökből, a kék,

⁵¹ ORMÁNDY 1995, 161.

⁵² SZABÓ 1965, 46.

⁵³ SOMOGYI 2005, I. táblázat.

⁵⁴ KISS 1983, 108.

⁵⁵ LŐRINCZY 1991, III. t. 3.

⁵⁶ CSALLÁNY 1960, 55.

⁵⁷ TÖRÖK 1975, Fig. 4.

⁵⁸ GARAM 1984, 99–101.

⁵⁹ SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 22, Pl. 16. 117: 2; SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 38, Pl. 37. 296: 2.

⁶⁰ Pl. Alattán 29. sír; Kölked-Feketekapu A 533.; Péterréve 83. és Szeged-Kundomb 211. sír (KOVRIK 1963, 12, Taf. II. 11; KISS 1996, 133, Abb. 24, Taf. 92. A-533: 5; BUGARSKI 2009, T. XII. 83: 2; SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 37, Pl. 36. 291: 2).

⁶¹ KISS 1996, 133, Abb. 24, Taf. 92. A-533: 5.

vörös és barna hasáb és lecsapott sarkú hasábokból és a többnyire sárga színárnyalatú, köles méretű monokrómokból, valamint az egy- és kétrétegű dudoros, folytatott és hurokfolyatott rátétdíszes opak üvegyöngyökből fűzött rövid láncok. Ezek közé ritkán lecsiszolt sarkú karneolt vagy lemezgömböket fűztek.⁶² A Felgyő-Ürmös tanyai 92. női sír gyöngysorát egy hengeres monokróm gyöngy mellett hosszú életű, egy- és kétrétegű dudoros rátétdíszes opak üvegyöngyök alkották.⁶³ Továbbra is jellemző alkotóelemek a többszörösen összetett gyöngyök, az apró korong és lapított gömbös monokrómok.⁶⁴ Ebben az időszakban már megjelent a nyakdíszeken a nagyméretű, világos színárnyalatú, csövecskés dinnyemag gyöngyök néhány példánya is.⁶⁵

Sajátos, elsősorban a Meroving-kori nyugati germán, illetve langobard, gepida viseletben elterjedt, de emellett az avar kori ékszerdivatban is megjelenő, késő antik hagyományú, bizánci eredetű nyakdíszekhez köthetők a színes gyöngyökből álló rövid kolyék közé fűzött, préselt bronz lemezcsüngők és átfűrt késő császárkori érme, melyek három nagy gyöngycsüngős síregyüttesben is feltűntek.⁶⁶

A csoport legfiatalabb keltezésű rövid gyöngysorát a Kanizsa-Kultúrotthon/Kanjiza-Centar, Dom Kulture (Srb) 25. női sírban 7 db dinnyemag alakú és egy köles méretű gyöngyből állították össze,⁶⁷ valamint a zamárdi 263. sírban⁶⁸ szemes, illetve fekete-sárga, fekete-vörös hurokfolyatott és zöld-sárga rátétdíszes opak üvegyöngyökből fűzték.

Hosszabb gyöngysorok kevés sírban fordultak elő, összetételük egymástól eltér. A budakalászi 551. sír nyaklánc számos apróbb méretű lapított gömb, korong, monokróm kölesgyöngy mellett egy- és kétrétegű dudoros rátétdíszes gyöngyökből áll.⁶⁹ A Szeged-Fehértó A 35. sír nyakláncát pedig korai dinnyemag alakú csövecskés gyöngyökből, néhány lapított gömbös, bikónikus formából és többszörösen összetett rúdgyöngyökből fűzték.⁷⁰ Mindkét nyaklánc a 7. század közepe tájára/harmadik negyedére keltezhető, a két temetkezés időrendben követi egymást, a budakalászi gyöngysor korábban kerülhetett eltemetésre.

Különböző hosszúságú és összetételű gyöngysor 9 drótgyűrű-kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalót is tartalmazó sírból ismert. Közöttük 4 sírből rövid gyöngysorok kerültek elő.

Ebben a csoportban a legkorábbi keltezésű a Pécs-Köztemető 55. sírban lévő hosszabb, kétsoros lánc; fekete, sárga és zöld gömbös monokróm és folytatott díszű, illetve vörös és fekete alapon fehér dudoros rátétdíszes opak üvegyöngyökből összeállított, kora avar kori nyaklánc ékesítette a halott gyerek öltözékét.⁷¹

Hasonló összetételű a hajós-cifrahegyi 101. sír 19 szemből álló nyaklánc. Ezt egy barna színű, gömb alakú opak üvegyöngyből,⁷² 6 db kétszeresen összetett, lapított gömbösből, 4 db lapított gömbösből, egy-egy gyűrű, háromszorosan összetett és lecsapott sarkú hasáb alakú monokróm opak üvegyöngyből, egy hosszú hengeres, kétrétegű dudoros rátétdíszes, egy

⁶² Pl. Szeged-Kundomb 291. sír; Balatonszemes 359. sír; Felgyő-Ürmös tanya 92. sír; Kiszombor 108. sír; Zsély/Želovce (SI) 448. sír (SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, Pl. 3. 17: 3, Pl. 36. 291: 2; KISS 1996, Taf. 92. A-343: 1; BALOGH 2010, 40. kép 92: 2; ČILINSKÁ 1973, Taf. LXXVI. 19–20).

⁶³ BALOGH 2010, 40. kép 2–3.

⁶⁴ Pl. Szeged-Fehértó A 17. sír (SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, Pl. 3. 17: 3).

⁶⁵ Pl. Szegvár Oromdűlő 333A sír (közöletlen Koszta József Múzeum Szentés, Lőrinczy Gábor szíves szóbeli közlése).

⁶⁶ Makó-Mikócsa-halom 101. sír; Mélykút sáncdűlő 31. sír; Várpalota-Gimnázium 128. sír (közöletlen, MFM 2012.9.759.; BALOGH 2013, 430–431. kép 2–3; ERDÉLYI–NÉMETH 1969, III. t. 1).

⁶⁷ BALOGH 2013, 356. kép 5.

⁶⁸ BÁRDOS-GARAM 2009, Taf. 32. 263: 5.

⁶⁹ Közöletlen, Ferenczy Múzeum, Szentendre, Pásztor Adrien és Vida Tivadar feldolgozás alatt lévő ásatása.

⁷⁰ MADARAS 1995, Pl. 6. 35: 1.

⁷¹ KISS 1977, Pl. XLI. 55: 2.

⁷² A hajósi barna gömb alakú opak üvegyöngy valószínűleg a típusba nem sorolható, töredékes nagy gyöngycsüngős fülbevalók közé sorolható.

dudoros és hurokfolyatott rátétes opak üvegyöngyből fűzték, illetve lemezgömb fél töredékét tartalmazta még.⁷³ A sír a gyöngy-sor alapján a 7. század harmadik negyedére keltezhető.

A sommereini 48. sír nyakdíszét 4 szem köles méretű és egy fekete alapon világosbarna színű, egyrétegű dudoros rátétdíszes, lapított gömb alakú opak üvegyöngy alkotja.⁷⁴ Ez utóbbi gyöngytípus igen hosszú életű, ugyanakkor a kölesgyöngyök is mind a korai, mind a késő avar kori ékszereken megfigyelhetők.⁷⁵ A sommereini sárga és barna köles méretűek változatai a Kárpát-medencei avar kori gyöngyviseletben a 7. század közepe/második felétől a 8. század első harmadáig terjedtek el szélesebb körben.

Hasonló keltezésűek a Tiszafüred 472., 725. szegényes mellékletű, köznépi női és gyerek-sírok rövid gyöngysorai is. Egyik gömbös és többnyire színtelen dinnyemag alakú gyöngyöt, a másik hasábos, hengeres monokróm, illetve lecsiszolt sarkú hasábos, színes monokróm gyöngyöt is tartalmaz.⁷⁶

A Závod 65. sír dinnyemag alakú gyöngy nélküli, rövid sora fekete, lecsapott sarkú hasáb, szürke bikónikus, barna henger alakú monokróm szemeket tartalmaz egy sárga színű dudoros rátétes gyönggyel együtt. E sír nyaklánc a 7. század harmadik harmadára keltezhető.⁷⁷

7 sírban találtak a dróttekerceses fülbevalókkal együtt gyöngyleteket. Közülük a Fehértó A 17. sírban a nagy gyöngycsüngős fülbevalópár egyik tagja összekötő tag nélküli volt. A női halott rövid, színes gyöngysora kisméretű sárga és barna színű, egy-, két-, illetve háromszorosan összetett, lapított gömb alakú

üvegyöngyökből állt.⁷⁸ A felnőtt nő sírmelékletei (csontlemezes skatulya, vaskés, orsó-gomb, 2 db vascsat, 2 db vaskarperec, vaskés, edény) kora avar koriak, amelyeket az összetett gyöngyök segítségével a 7. század második negyedére keltezhetünk.

Szintén kora avar kori rövid gyöngy-sor található a Kölked B 343. gyerek-sírban, ahol a két fekete színű monokróm, lapított gömb alakú gyöngy mellé vörösesbarna, barnászvörös, fekete alapon fehér vagy sárga dudoros és hurokfolyatott rátétdíszes opak üvegyöngyöt fűzték. A halott jobb medencecsontján pedig egy „mozaik” gyöngyöt, egy lapított gömb és egy apró köles alakú opak üvegyöngyöt is találtak. Ez utóbbiak valószínűleg tarsolyhoz tartozhattak.⁷⁹ A gyöngy-sor rátétdíszes opak gyöngyei a 7. század közepe tájáig általánosan elterjed gyöngytípusok. A szórt pettyes betétdíszes mozaikgyöngy pedig már a császárkori gyöngy-sorokról is ismert típus, amely az avar kori viseletben általában apotropikus mondanivalójú tárgyként említhető.⁸⁰

A Topolya-Bánkert 51. gyermek-sírban a nyaktájékon talált néhány szem opak üvegyöngy elporladt, ugyanakkor a jobb csukló-csontok melletti lapított gömb alakú kalcedon gyöngy szintén tarsolyhoz tartozhatott.⁸¹

A Jászapáti 71. sír női halottját a dróttekerces-díszes függők mellett rombuszfejű gyűrűkkel, bordázott díszű pántkarperecekkel is felékszereztek. A halott nyakába egy szem lecsiszolt sarkú, hosszú hasáb alakú karneol gyöngyöt fűzték, feltehetően óvó-védő szándékkal, bajelhárítás céljából.⁸²

A kecel-határdülői 38. és a párkányi 11. sírban a késő avar korban divatos, rövid gyöngy-sorok kerültek napvilágra.⁸³ A keceli

⁷³ BALOGH 2013, 430–431. kép 4.

⁷⁴ DAIM–LIPPERT 1984, Taf. 32. 4.

⁷⁵ KOVRIG 1963, 112, 143, 175; PÁSZTOR 1995, 73.

⁷⁶ GARAM 1995, 63, 91, Taf. 94. 472: 2, Taf. 115. 725: 3.

⁷⁷ KISS 1984, 166, 91. t. 65: 2.

⁷⁸ MADARAS 1995, 16, Pl. 3. 17: 3.

⁷⁹ KISS 2001, 117–118, Taf. 74. B-343: 14–17.

⁸⁰ TEMPELMANN–MAČZYŃSKA 1985, Gruppe XX; PÁSZTOR 2014, 73. j.

⁸¹ BALOGH 2013, 29. kép 2–3; GARAM 1975, 328–332.

⁸² MADARAS 1994, 30–31, Taf. IX. 71: 3. Az avar kori karneol gyöngyök viseletéről bővebben ld. PÁSZTOR 2014a, 294.

⁸³ Cs. SÓS 1958, IX. t. 9; TOČIK 1968, Taf. XIV. 11: 4–5.

gyöngysort különböző formájú dinnyemag és hasábos alakú üvegyöngyökből fűzték. A párkányi nyaklánc zömét pedig fekete színű, sárga dudoros rátétes, illetve úgynevezett csurgatott díszű opak üvegyöngyök alkotják. Ez utóbbi típusok a késői avar kor gyöngyviselésének jellegzetes alkotóelemei,⁸⁴ amelyek legkorábbi szórványos megjelenése a 7. század utolsó harmada – 8. század eleje időszakából ismert.⁸⁵

A dróttekercsdíszes fülbevalókkal együtt hosszabb füzérek is előkerültek. A kora avar kori emlékek közé tartozik a hódmezővásárhelyi 35. sírba temetett leánygyermek bizáncias, illetve mediterrán stílusú füzére, amely számos apróbb, lapított gömb alakú monokróm és egy- és kétrétegű dudoros rátétdíszes darabból áll, közéjük fűzött nagyobb szemű, egytagú és iker dudoros és hurokfolyatott rátétesekkel és hosszú hengeres monokróm gyönggyel.⁸⁶

A hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók csoportjának 21 sírjában találtak gyöngyleleteket. Közülük több sírban lehetett megfigyelni a nyakba fűzött néhány gyöngyszem viseleti szokását.

A Tiszafüred 572. női sírban egy szem szintelen, a Pókaszepetk 381. kisgyermeksírban egy sötétkék monokróm, a Regöly 79. női sírban egy barna színű, fehér dudoros és hurokfolyatott rátétes lapított gömb és a Tiszafüred 543. felnőtt sírban egy fehér-vörös-sárga színösszetételű dudoros és hurokfolyatott rátétdíszes lapított gömb alakú üvegyöngy volt a halott nyakdíszé.⁸⁷ A Bugyi-Ürböpuszta 29. női sírban eredetileg négy darab gyöngy hevert a koponyaacsontoktól jobbra.⁸⁸ A közülük megmaradt két szem, a vörös alapon három,

illetve négy, kétrétegű dudoros és hurokfolyatott rátétdíszes, lapított gömb alakú opak üvegyöngyök már a kora avar kori nyakláncokon, az avar honfoglalás első generációjának legkorábbra keltezhető leletei között is megjelentek.⁸⁹

A fülbevalócsoporthoz 5 sírből említhető rövid gyöngysor. Három lánc összetétele késő római – késő antik kapcsolatokat mutató, kora bizánci stílusú gyöngysorokhoz hasonlítható, ahol a kevésbé díszes, többnyire monokróm gyöngyökből összeállított sorokat egy-egy nagyobb méretű, illetve színesebb példány vagy hasábosra csiszolt karneol színesíti. Az alattyáni 150. női sír nyakláncát zöld, sárga, fekete lapított gömb alakú gyöngyökből és egy nagyobb vörös színű töredékből állították össze.⁹⁰ A Kölked A 343. kisgyermek sír lánc 27 szemes, amelyre apró lapított gömbös, barna és fehér bikónikus, kicsi „szemes gyöngyök” voltak egy zöld gyönggyel együtt felfűzve.⁹¹ A zamárdi 288. női sír gyöngysorán pedig egy-, illetve két- és háromtagú, összetett szemekkel kúpos, bikónikus és gyűrű alakú formák vegyesen alkottak fűzért.⁹²

Ezek a láncok kronológiailag korábbiak (7. század második negyede/közepe), mint a tiszafüredi 792. sír vegyes összetételű rövid nyaklánc (7. század harmadik negyede), amelyen egy csiszolt hasábos karneol mellett egy nagyméretű, korai típusú, szintelen csövecskés dinnyemag alakú üvegyöngy is látható.⁹³ A halott gyermek bal combcsontjánál előkerült egy tarsolygarnitúra, amelyet két szem késő római hagyományú,⁹⁴ fekete alapon fehér színű, folytatott díszű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy is díszített.⁹⁵

⁸⁴ SZŐKE 1992, 880.

⁸⁵ PÁSZTOR 1996, 48–49, 6. színes t. 41.4.

⁸⁶ BÓNA–NAGY 2002, Taf. 13. 35: 3.

⁸⁷ GARAM 1995, Taf. 103: 3; Cs. SÓS–SALAMON 1995, Pl. XXIV. 381: 3; KISS 1984, 69. t. 79: 9; BÁRDOS–GARAM 2009, Taf. 71. 543: 2.

⁸⁸ BÓNA 1957, XXXVI. T. 4–5.

⁸⁹ PÁSZTOR 2011, 208. j.

⁹⁰ KOVRIG 1963, Taf. XII. 150: 39.

⁹¹ KISS 1996, Taf. 70. A-343: 1.

⁹² BÁRDOS–GARAM 2009, Taf. 34. 288: 1.

⁹³ GARAM 1995, Taf. 122. 792: 3.

⁹⁴ BENE 1997, Abb. 8. 9.

⁹⁵ GARAM 1995, Taf. 122. 792: 7–8.

A szegvár-oromdűlői 141. sír rövid sorát szürkés-kék lapított gömb és sárga gyűrű monokróm formák mellett egyrétegű dudoros és hurokfolyatott rátétdíszes, bikónikus és kétrétegű dudoros és hurokfolyatott rátétes, rövid henger alakú opak üveggyöngyök tarkították.⁹⁶

A hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalókkal együtt különböző összetételű, hosszú gyöngysorok is előfordultak.

Közülük a legkorábbi a 7. század második negyede időszakára keltezhető Mélykút-Sánc dűlő 28. női sír nyaklánc, amelynek kétharmadát lapított gömb alakú, kevés kétszeresen összetett lapított gömb, korong, gyűrű és hasábos monokróm gyöngy alkotja. Közéjük 7 db különböző dudoros és hurokfolyatott, illetve kétrétegű dudoros iker lapított gömbös és egy különleges, vörös-sárga alapon ötszörös vonalfolyatott és 10 db sárga dudoros rátétdíszes lapított gömb alakú opak üveggyöngyöt is felfűztek.⁹⁷

Az alattányi 14. női sírban 64 db szemből fűzték össze a vegyes összetételű nyakláncot. Többsége monokróm (51), illetve csigavonalban vonalfolyatott rátétdíszes, bikónikus opak üveggyöngyökből áll, amelyek közé egy szem zöld színű, bikónikus formájú példányt, 12 db sárga színű, köles méretű gyöngyöt és egy darab hosszú hengeres alakú, sárga folyatott rátétdíszes opak üveggyöngyöt fűztek.⁹⁸

A kora avar kori üveggyöngyök jellegzetes csoportját alkotják az egyszínű fehér, sárga, vörös, kék és fekete, illetve a többnyire vörös alapon vonal- és hullámvonalalkoteg rátétdíszes, kettős kúpos példányok, amelyek az avar viseletben már a legkorábbi emlékanyaggal együtt feltűntek.⁹⁹ Karakteres formájuk a 6. század második fele – 7. századi nyugati germán,

frank, alemann, bajor és ritkán az észak-itáliai langobard füzérekben található zömök testű monokróm és folyatott rátétdíszes, bikónikus alakú üveggyöngyökkel mutat formai rokonságot. Az avarokhoz észak-itáliai, illetve nyugati-germán területekről juthatott el.¹⁰⁰

A kisméretű, sárga színű kölesgyöngyök nagyobb számú elterjedése az avar kori gyöngydivatban a 7. század második felére – utolsó harmadára tehető. E későbbi korszakra jellemző a hosszú hengeres, vonalfolyatott díszű opak üveggyöngy megjelenése is.¹⁰¹ Ezáltal az alattányi 14. sír gyöngysora a 7. század második felének időszakára keltezhető.

A Kölked A 388. sír hosszú gyöngysora szintén vegyes összetételű, amely számos barna, sárga lapított gömb és gyűrű alakú opak üveggyöngy mellett színes, egy- és kétrétegű dudoros és folyatott, illetve hurokfolyatott rátétdíszes, lapított gömb alakú opak gyöngyöt, lecsapott sarkú hasáb alakú, millefiori „szemes” díszes, és egy millefiori technikával készített opak üveggyöngyöt is tartalmaz.¹⁰² A gyöngysor azon késő római, illetve késő antik és Meroving-kori nyugati-germán kapcsolatokot mutató, kora bizánci stílusú gyöngysorok csoportjába tartozik, mint amilyeneket pl. a Keszthely-Fenekpuszta, Déli erődfal vagy a Pusztaszentegyházi-dűlői hasonló korú és stílusú gyöngysoroknál is megfigyelhetünk.¹⁰³

A Kölked A 661. sír nyakláncja is az előző, késő római – késő antik stílusú gyöngysorok csoportjába tartozik, azonban összetétele a Kölked A 388. síréhez képest jóval egyszerűbb, mert kisméretű zöldes fekete (61) és sárga (12) színű, lapított gömbös formák alkotják.¹⁰⁴

A sír gyöngysorának összetételével rokoníthatók a lesencetomaji 74., 121., 137. és 170. sír

⁹⁶ LÖRINCZY–STRAUB 2004, 7. kép 3.

⁹⁷ BALOGH 2013, 430–431. kép 6.

⁹⁸ KOVRIG 1963, Taf. I. 14: 40.

⁹⁹ KOVRIG 1960, 163; KOVRIG 1963, 112; PÁSZTOR 2008, 315, 322, Tab. 2.

¹⁰⁰ PÁSZTOR 2012, 482.

¹⁰¹ PÁSZTOR 1996, 48–49, 6. színes t. 40.5.

¹⁰² KISS 1996, Taf. 76. A-388: 7.

¹⁰³ PÁSZTOR 2010, Taf. 1b; PÁSZTOR 2014, Abb. 3: a–e.

¹⁰⁴ KISS 1996, Abb. 28, Taf. 104, Taf. 156, Taf. 164: 4.

füzerei.¹⁰⁵ Ezeket a hosszú láncokat a többnyire fekete, néha sárga, kékeszöld vagy kék színű köles méretűek, apróbb egy- és kéttagú lapított gömbösök és gyűrűk mellett bikónikus, hasábos monokróm formák, valamint egy- és kétrétegű dudoros, folytatott, hurokfolyatott rátétdíszes, lapított gömb alakú opak gyöngyök társaságában különböző formára csiszolt borostyánok alkotják. A lesencetomaji gyöngysorok időrendben követik a kölked-i füzereket, sírba kerülésük a 7. század harmadik negyedére/második felére tehető.

A lesencetomajakkal megegyező időszakból, a 7. század harmadik negyedéből származik a Szeged-Fehértó A 253. sír vegyes összetételű, stílusában az előzőekhez hasonló, hosszú nyaklánc is. Ezt fehér és barna színű lapított gömb és köles méretű, illetve két-, három-, négy- és ötszörösen összetett, valamint egy hétszeresen összetett, lapított gömbös, egy hengeres és egy hasábos alakú monokróm, illetve két barna-sárga dudoros rátétdíszes üvegyöngyből és egy lecsiszolt sarkú hasábos karneolgyöngyből állították össze.¹⁰⁶

A 9 kúpos és félgömbös kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó síregyüttesből csak kettőben volt gyöngynyaklánc. A jánoshidai 182. női sírban a halott mellkasán 8 db gyöngyből fűzött rövid nyakláncot találtak. A két borostyánból csiszolt gyöngy mellett (az egyik nagyméretű korong alakú) három vonalfolyatott rátétdíszes, egy sárga-kék szemes díszes, egy lapított gömb alakú monokróm és egy darab hullámvonal-folyatott rátétdíszes üvegyöngy alkotta a nyakdíszet.¹⁰⁷ A gyöngysor összetétele alapján a 7. század első felére keltezhető.

A Kölked A 634. sír 102 darabból álló, kétsoros, színes monokróm és egy-, illetve kétrétegű dudoros rátétes üvegyöngyökből fűzött nyakláncát egy ólom kereszt is díszíti.¹⁰⁸ A gyöngysor kora avar kori, az ólomkereszt feltehetően viselőjének keresztény hitét igazolja.¹⁰⁹

Összetett kötőtagos fülbevalókkal együtt 4 női sírban kerültek elő gyöngyök. A szegvár-oromdűlői 134. sírban nyugvó fiatal nőt bizánci divat szerint, áttört, karéjos díszű boglárpárral összetűzött ruházatban, nagy gyöngycsüngős ezüst fülbevalópárral, vegyes összetételű gyöngyfűzérrel ékszerelték fel, és övére bronz, lemezes piperekanalat fűztek. Ezt a leletegyüttest a késő római hagyományokat hordozó, monokróm gyöngytípusokból és a nyugati germán műhelyhagyományú, rátétdíszes gyöngyfajtaiból kialakított, kevert összetételű gyöngysora a 7. század második negyede időszakára keltezi.¹¹⁰

A Szeged-Fehértó A 11. sírban a *maturus* korú női halott nyaktájékán egyetlen darab sárga-barna színű, kétrétegű dudoros rátétdíszes, lapított gömb alakú gyöngyöt találtak.¹¹¹ Ez és a vaskarperece is vélhetően a halotti öltözkéhez tartozó, rontás ellen védő, bajelhárító célból viselt ékszerek voltak. A barna-sárga színű rátétdíszes gyöngy ritka az avar kori gyöngyleletek között, legközelebbi párhuzamai a dél-oroszországi antik gyöngyök közül említhetők.¹¹²

A Tiszafüredi 166. sír rövid, kék, illetve színtelen, nagyobb méretű dinnyemag alakú és hengeres üvegyöngyökből, lecsiszolt sarkú hasábos karneol gyöngyökből fűzött nyaklánc¹¹³ – hasonlóan pl. a Szeged-Fehértó A 35. sír gyöngysorához – pontosabb keltező

¹⁰⁵ S. PERÉMI 2003, 29. t. 8, 44. t. 3, 52. t. 3, 58. t. 9.

¹⁰⁶ MADARAS 1995, Pl. 27. 253: 4.

¹⁰⁷ ERDÉLYI 1958, XXXV. t. 3.

¹⁰⁸ KISS 1996, Taf. 100. A-634: 2, 5, Taf. 155. A-634: 4–5.

¹⁰⁹ VIDA 2004, 341.

¹¹⁰ LŐRINCZY–STRAUB 2004, 308, 7. kép 3. A szegvár-oromdűlői 134. sír gyöngysorát zömmel sárga és kék színű, gömbös, sötétvörös színű, hengeres és fehér, világoszöld és fekete színű, bikónikus, monokróm formájú, lecsiszolt sarkú karneol és hurok-, hullámvonal-folyatott rátétdíszes, hengeres és bikónikus alakú gyöngyökből fűzték (PÁSZTOR 2015, 297).

¹¹¹ „Bossed glass bead (2), a brown one bossed in yellow...” (MADARAS 1995, Pl. 2. 11: 2).

¹¹² ALEKSZEJEVA 1975, Tab. 14: 63.

¹¹³ GARAM 1995, Taf. 122. 792: 3.

értékkel bír: ezek a gyöngytipusok a 7. század harmadik negyedétől terjedtek el nagyobb arányban. Azonban a sír leletegyüttese (aranyozott bronzveret, csuklós szerkezetű, fogazott díszű nagyszíjvég, emberalakos öntött bronzkorong) ennél fiatalabb, a 7. század utolsó harmadára való keltezését valószínűsíti.¹¹⁴

A cikói 143–144.¹¹⁵ gyöngy nyakláncra egyes összetételű, azonban dinnyemag alakúakat nem tartalmaz. A két női halottat egyszerű köznépi viseletben temették el, sírmellékleteik alapján ezért csak tágabb időszakra, a közép avar korra és a késő avar kor elejére keltezték.¹¹⁶

A típusba nem sorolható, töredékes nagy gyöngycsüngős fülbevalós síregyüttesek közül három sírban volt gyöngysor. A csákberényi 240., a környei 143. és zamárdi 514. sírből kora avar kori színes, többségében rátétdíszes opak üvegyöngyökből összeállított nyakláncok kerültek elő.¹¹⁷ Homokmégy-halomnál, a 119. sírban, melybe idős nőt temettek, egy barna színű agyaggyöngyöt¹¹⁸ találtak a fülbevaló-töredék és egy vascsattöredék társaságában. A Szeged-Kundomb 296. sírban pedig a nagy gyöngycsüngős fülbevalópár töredékeivel két darab apró szegmentált rúdgyöngy került elő.¹¹⁹

Csüngők

A vizsgált leletegyüttesekben csak ritkán fordul elő a gyöngyök közé fűzött csüngő. Három sírban függőként egy-egy római érme került elő.¹²⁰ Az érme gyöngyosorba való fűzése késő

antik hagyományokban gyökerezik, különböző intenzitással és területei gyakorisággal az egész avar korban, főként a szállásterület belső részén bukkan fel.

Szintén a csüngők közé sorolható a Kölked A 634. sír egyedi, keretbe foglalt, fülezett ólomkeresztje és a Zamárdi 514. sír füles, kis üreges, kerek csüngője. Ez utóbbi függőt Bárdos Edith és Garam Éva füles gombként írta le.¹²¹ Ennek szakasztott mása a vaskúti kora avar kori sírleletekből ismert.¹²² A félgömbös forma és az üreges jelleg alapján ezeket az 1 cm-nél kisebb csüngőket is inkább sorolhatjuk a bullák közé.

Lemezcsüngős nyakékek

A Makó-Mikócsa-halom 101. és a Mélykút-Sánc dűlői 28. sírban nyugvó nők nyakát lemezcsüngőkből álló nyakék díszítette. A makói sírban préselt korongokból és közéjük fűzött, rombusz alakú lemezcsüngőkből állították össze a nyakéket, melynek legjobb analógiáját a Pécs-Köztemető 18. sírjából¹²³ ismerjük.

A mélykúti sírban négy, 2,1 cm átmérőjű, kerek bronzcsüngő került elő, melyek a női csontváz nyakcsigolyáinál feküdtek a hosszú, vegyes gyöngyosor közelében. Elöl és hátul két-két füles csüngő helyezkedett el, az elülsők között egy vastagabb bronzlemezről kinyírt, középen négyzetes áttöréssel ellátott, kerek csüngő is volt még.¹²⁴ A helyszíni megfigyelések nem voltak elegendőek annak megállapításához, hogy a csüngők biztosan a gyöngyök közé voltak-e felfűzve, de a Kölked A 491.¹²⁵ és

¹¹⁴ Vö. GARAM 1995, 306.

¹¹⁵ SOMOGYI 1984, 11. t. 143–144: 2. A cikói 144. női sír gyöngyosora sárga, fehér, kék, barna bikónikus, piros alapon fehér vonalfolyatott rátétdíszes orsó alakú, sárga, fehér, piros alapon fehér egyrétegű dudoros és tarka hullámvonaldíszes hordó, sárga és áttetsző lapított gömb alakú, barnás fekete és fekete alapon sárga dudoros rátétes korong, köles alakú üvegyöngyökből és egy borostyángyöngyből lett összeállítva.

¹¹⁶ SOMOGYI 1984, 87.

¹¹⁷ SALAMON–ERDÉLYI 1971, Taf. 24. 143: 26, Taf. XII. 2; BÁRDOS–GARAM 2009, 75, Taf. 64. 514: 2.

¹¹⁸ GARAM 1975, Fig. 11. 119: 2.

¹¹⁹ SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, Pl. 37. 296: 2.

¹²⁰ Kölked-Feketekapu A 533.; Szegvár-Oromdűlő 80. és Várpalota-Gimnázium 128. sírok.

¹²¹ BÁRDOS–GARAM 2009, 76.

¹²² BALOGH 2002, 312, 21. kép 5.

¹²³ GARAM 2001, Taf. 21.

¹²⁴ BALOGH 2013, 430–431. kép.

¹²⁵ KISS 1996, Taf. 89. A-491:10.

a nagyharsányi 2. sír¹²⁶ lemezcsüngő–gyöngy kombinációból álló nyakláncái alapján nagyon is elképzelhetőnek tartjuk.

Mind technikában, mind díszítésben a mélykúti csüngők legközelebbi analógiája a nagyharsányi 2. sír ezüstműből készített, kerek, kettős préselt gyöngysorral keretelt, középen kerek rekeszt utánzó csüngői, melyek kettős spirál alakú csüngőkre voltak akasztva.¹²⁷ Szintén közeli analógiaként említhető az előszállás-öreghegyi 27. sír négy, a szélénél háromszoros préselt gyöngysorkerettel díszített bronzcsüngője, melyek közepén szintén préselt, kerek rekeszutánzatok láthatók.¹²⁸

A lemezes csüngők távolabbi párhuzamai a Zalesje-típusú cserkúti nyakék kerek ezüstcsüngői¹²⁹ és a Kisalföld avar anyagában idegen közösségnek tartott, Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont lelőhelyen feltárt temető egyik női sírjából származó bronz nyakék.¹³⁰ Analóg darabok felbukkannak a čadjavicai¹³¹ és a Közép-Dnyeper-vidéki pasztirszkojei kincsleletben is.¹³² Bár a lemezcsüngős nyakékeink Közép-Dnyeper-vidéki közeli párhuzamai közös, antik–bizánci gyökerekre utalnak,¹³³ az avar kori emlékek között lévő nyakékek csak helyi utánzatok.¹³⁴ Viselőik ízlésére és kapcsolatrendszerére is utal, hogy az avar lemezcsüngős nyakékek kísérőleleteinek nagy része (kürtösvégű karperec, csillagcsüngős fülbevaló) is bizánci eredetű, illetve készítésű.

Keltezésük a kísérőleleteik alapján (kürtösvégű karperec, csillagos fülbevaló, tekercselt

díszű fülbevaló, öntött, üvegbetétes, gúlás fülbevaló, kis gömbös fülbevaló, bizánci csat) alapján a 7. század első harmada – második negyede, viseletük legfeljebb a század közepéig tarthatott.

Gyűrűk

A nagy gyöngycsüngős fülbevalós síregyüttesek közül 10 sírban fordultak elő gyűrűk, főként a bronzhuzalból vagy pántból hajlított legegyszerűbb típusok.¹³⁵

A gátéri 161.¹³⁶ és a kundombi 291. sírből¹³⁷ azonos típusú fejes bronzgyűrű került elő. A vékony pántkarikára rovátkolt peremű, kissé kidomborodó közepű, préselt gyűrűfejet forrasztottak. E gyűrűk a közép avar korszak gazdagabb temetkezéseiben lévő (pl. Kiskőrös-Vágóhid A, 3., 12. és 8A sír, Igar II stb.), aranyból készített, kő- vagy üvegbetétes gyűrűk köznépi utánzatai.

A jászapáti 71. és a kecel-határdúlói 38. sírből olyan gyűrűk kerültek elő, melyek javarészt a Dunántúlra, ott is csak egyes temetőkre jellemzők: az előbbiben vékony bronzlemezről kinyírt, rombuszszerűen kiszélesedő fejű gyűrűpár,¹³⁸ míg az utóbbiban két huzalból hajlított spirálgyűrű volt.¹³⁹

Egyedi a vösendorfői 140. sír ezüstműből készített, kimagasodó fejű, körülötte kisebb üreges gömbökkel díszített gyűrűje, melynek a közepéről, a magas, hengeres falú rekeszbe foglalt kő- vagy üvegbetét kiesett.¹⁴⁰ Ez a gyűrű az

¹²⁶ PAPP 1964, 17.

¹²⁷ GARAM 2001, Taf. 23. 1.

¹²⁸ GARAM 2001, Taf. 17. 3.

¹²⁹ MÁRKINÉ 1934, 60; GARAM 2001, Taf. 22.

¹³⁰ TOMKA 2008, 127.

¹³¹ FETTICH 1951, X. t.

¹³² SČEGLOVA 1995, 378.

¹³³ Korábban ezeket a lemezcsüngős nyakékeket keleti szláv eredetűnek tartották, és az „ant régiségek” közé sorolták. A kérdésről Cs. Sós 1958, 105–128; KISS 1977, 21–22; BÁLINT 1989, 86–88; SČEGLOVA 1995; GAVRITUHIN–OBLOMSKIJ 1996, 121–123.

¹³⁴ BÁLINT 1989, 88.

¹³⁵ Bácsandrászállás 20.; Lesencetomaj-Piroskereszt 121.; Makó-Mikócsa-halom 101.; Zamárdi 543. sír és a Pécs-Köztemető 55. sírban négy darab.

¹³⁶ KADA 1905, 148.

¹³⁷ SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, Pl. 36. 291: 5.

¹³⁸ MADARAS 1994, Taf. IX. 71: 5–6.

¹³⁹ Cs. Sós 1958, IX. t. 8a–b.

¹⁴⁰ SAUER 2007, 83.

aranyból készített, granulációdíszes és ékköbetezés bizánci fejegyűrűk – mint pl. a gyulafehérvári szórvány és az ozorai női sír gyűrűje¹⁴¹ – helyi gyártmányú, kései utánpótlás lehet.

Karperecek

A vizsgált leletegyüttesekben a gyűrűknél gyakrabban találoztunk karpereccel: 17 sír leletei között fordult elő. Közöttük is – a gyűrűkhöz hasonlatosan – az egyszerű vasból és bronzból készített huzalkarperecek a leggyakoribbak (8), melyeket többségében párosan vagy más típusú karpereccel párban viselték.¹⁴²

Nagyobb arányban voltak képviselve a pántkarperecek (8) is, melyek között a Jászapáti 71. sír hosszanti préselt bordákkal tagolt bronz karperecpárján¹⁴³ kívül az összes többi vaslemezről készült, és végeik többnyire kiszélesedőek voltak.¹⁴⁴

A lesencetomaji 74. gyermeksírban a Keszthely-kultúra későbbi, 630-as évek utáni horizontjának jellegzetességeként ismert,¹⁴⁵ antik hagyományokban gyökerező, kígyófejes karperec tűnt fel.

A makói 101. sírban két eltérő típusú bronz karperec alkotott párt. Az egyik kerek átmeteszettű vastag huzalból készült, melynek végét szélesre kalapálták, sűrű rovátkolással díszítették és kürtöszerűen összehajlították. A karperec analógiáját egyelőre nem találtuk meg az avar kori anyagban, arányait tekintve közelebb áll az öntött kürtös végű darabokhoz, mint a

lemezből készíttettekhez. A másik viszont egy kerek átmeteszettű öntött bronz, a két végén utólag véséssel kialakított karperec volt, mely ritka típus a korszak emlékanyagában. A legközelebbi párhuzamai a Balatonfüzfő-Szalmássy telep 55. szűrőkanalas sír leletei között található.¹⁴⁶ A karperec típus valószínűleg késő antik eredetű, formai előképeknek a 4–5. századi hordós végű karperecek¹⁴⁷ tekinthetők. Feltehetően az sem véletlen, hogy a balatonfüzfői sírban a karperecpár mellett olyan öntött, rovátkolt, vastag bronz fülkarika volt, mely típus főként Pannonia 5–6. századi romanizált anyagában található, s avar kori előfordulása Keszthely-Fenekpuszta, Déli erőd fal temetőjére jellemző.¹⁴⁸

Boglárok

Két sír mellékletei között fordult elő boglárpár. A makói 101. sírban arany és bronzlemez együttes préselésével készült, koncentrikus díszítésű, késő antik mintakincsű boglár volt (Balogh 2000/1. típus). Analógiái Alattyán 84.,¹⁴⁹ Csepel-Háros 14.,¹⁵⁰ Kiskőrös-Város alatt 2.,¹⁵¹ és Szeged-Fehértó B 41. sírjából¹⁵² ismertek, de a korongfibulák körében is megtalálhatók.¹⁵³ Ezek a préselt boglárak legkorábban feltűnő csoportját alkotják, megjelenésükkel a 7. század első harmadában – második negyedében már számolhatunk.¹⁵⁴

A makói boglárpáron feltűnik egy olyan díszítőelem, mely a préselt boglárokon nem

¹⁴¹ GARAM 1993, 65, 100, Taf. 40. 3, Taf. 85. 6.

¹⁴² Alattyán 150.; Budakalász 138.; Cikó 143–144.; Kölked-Feketekapu B 343; Mélykút-Sánc dűlő 28.; Szeged-Fehértó A 11. és 17. és Zamárdi 288. sír.

¹⁴³ MADARAS 1994, Taf. IX. 71: 4.

¹⁴⁴ Alattyán 29.; Felgyő-Ürmös tanya 92.; Lesencetomaj-Piroskereszt 74. és 121.; Mélykút-Sánc dűlő 28.; Pécs-Köztemető 55. és Závod 58. sír.

¹⁴⁵ KISS 1987, 93–10.

¹⁴⁶ LÓRINCZY–STRAUB 2004, 1. kép 5, 7.

¹⁴⁷ Ld. FACSÁDY 2009, Kat. 173–174.

¹⁴⁸ MÜLLER 2010. A Dunától keletre az egyetlen ismert darab Szeged-Kundomb 283. sírjából származik (SALAMON–CS. SEBES-TYÉN 1995, Pl. 33. 283: 4).

¹⁴⁹ KOVRIG 1963, 16, Abb. VIII. 3.

¹⁵⁰ NAGY 1998, Taf. 102. 14: 3.

¹⁵¹ HORVÁTH 1935, 35–36, XXIII. t. 1–2.

¹⁵² MADARAS 1995, 141, Pl. 9. 41: 2.

¹⁵³ GARAM 1993a, Abb. 8. 5–9

¹⁵⁴ BALOGH 2000, 226.

jellemző: a préselt gömbsorból álló peremen belül egy apró, váltakozó állású háromszögek-ből álló fríz minta húzódik, amely az ékvésés préselt változata. Hasonló, már leegyszerűsített cikkcakkformában a szintén nagy gyöngycsüngős fülbevalós szegvár-oromdülői 134. sír aranyozott bronz boglárpárján tűnik fel.¹⁵⁵

A szegvári boglárt közepének áttört négykaréjos díszítése egyedivé teszi a préselt boglárok között. A motívum áttört kivitelű analógiái a kundombi 262. sír szintén egyedi, aranyozott bronz gúlacsüngős fülbevalópárján,¹⁵⁶ a péterrévei 101. sír korongdíszén¹⁵⁷ és a tépei arany kardvereteken¹⁵⁸ tűnnek fel. Hasonló kompozíciójú korongdíszeket csüngőként, túszerkezettel ellátva fibulaként elsősorban a Fekete-tenger északi részéről, női sírok ékszerkollektióinak részeként ismerünk, amelyek között áttört és rekeszes technikájú darabokat is találunk. A legismertebb köztük talán a glodony hamvasztásos sírletben lévő lánkos csüngő.¹⁵⁹ A legkeletibb közép-ázsiai előfordulásukra az ufai 2. sírből (Baskíria)¹⁶⁰ és Altynyasar (Kz) kurgántemetőjéből ismerünk példákat.¹⁶¹

A kompozíció késő antik – bizánci eredetét jól illusztrálja a Ljubljanából (Slo) származó, 6. századi arany fejegyűrűn filigrán technikával való megjelenése.¹⁶²

A szegvári boglárpár egyedi megjelenésével az avar kori boglárok legkorábbi, kora avar kori csoportjába tartozik.¹⁶³ A síregyüttest a

korai típusú (A típus A variáns) szűrőkanala,¹⁶⁴ valamint a boglár áttört karéjos motívumának analógiái alapján¹⁶⁵ a 7. század második negyedére tehetjük.

Fibulák

Négy sír leletei között találtunk fibulát, azonban csak a Kölked A 388. sír estében tűnt fel eredeti, ruhakapcsolótű funkciójában. E sírban a Pasztirszkoje-típusú öntött bronzfibula¹⁶⁶ a gerincoszlop közepén került elő, feltehetően a ruhaszárnyakat fent fogta össze. E fibulatípusból az avar kori anyagban Kölkeden kívül mindössze két további, díszítetlen darabot ismerünk (Óverbász-Polet téglagyár/Vrbas-ciglana Polet [Srb], szórvány¹⁶⁷ és Csákberény-Orondpuszta 172. sír¹⁶⁸). Az általánosan a 7. századra keltezett, keleti eredetű fibulatípus analógiái főként a Közép-Dnyepervidéken fordulnak elő,¹⁶⁹ legismertebb közülük talán a martynovkai leletegyüttes darabja.¹⁷⁰

A másik három sírban a fibulák, egyéb holmik társaságában tarsolytartalomként kerültek elő. A zamárdi 263. és 1137., valamint a tiszafüredi 792. sír római térd-, profilált és szvasztikás fibuláit érdekes tárgyként hordhatták magukkal.

Valószínűleg a „még jó lesz valamire” gondolat jegyében került a tiszafüredi 792. sírban nyugvó gyermek tarsolyába is egy törött maszkos fibula.¹⁷¹ Az avar sírokból származó

¹⁵⁵ LŐRINCZY–STRAUB 2004, 7. kép 29–30.

¹⁵⁶ BALOGH 2014, 5. t. 7.

¹⁵⁷ BUGARSKI 2009, 166, T. XIV. 101: 3.

¹⁵⁸ GARAM 1993, Taf. 92. 2.

¹⁵⁹ ERDÉLYI 1982, 13. kép.

¹⁶⁰ AHMEROV 1951, ris. 37. 6.

¹⁶¹ LEVINA 1994, ris. 165. 27.

¹⁶² MRKOBRAĐ 1980, sl. XVIII. 4.

¹⁶³ LŐRINCZY–STRAUB 2005, 133. Az áttört karéjos motívum részletes áttekintése, stíluskritikai elemzése a szegvári boglár 7. század második negyedére való datálását eredményezte (vö. BALOGH 2014, 126–128).

¹⁶⁴ LŐRINCZY–STRAUB 2005, 130.

¹⁶⁵ BALOGH 2014, 128.

¹⁶⁶ KISS 1996, Abb. 34. 28, Taf. 76. A-388:6. A fibulatípust Garam Éva Martynovka-típusú fibulaként foglalta össze, ld. GARAM 2003, 111.

¹⁶⁷ NAGY 1971, T. XXXV. 13.

¹⁶⁸ GARAM 2003, 16. kép 3.

¹⁶⁹ WERNER 1950, 158–159, Taf. 34–35.

¹⁷⁰ BÁLINT 1989, 92.

¹⁷¹ GARAM 1995, Taf. 122. 792: 11.

hasonló maszkos fibulák a kísérőleleteik alapján a 7. századra keltezhetőek, kora és közép avar kori leletegyüttesekben egyaránt felűnnek. Analógiáik nagy területen megtalálhatók a Krím környékén, a Balkánon és Közép-Németországban is.¹⁷² Mivel a Kárpát-medencei darabokat főként a Kelet-Dunántúl olyan temetőiben találjuk meg, melyekben más, germán eredetű tárgyak is felbukkannak, illetve az Alföld, Erdély és Bánát azon részén, ahol korábban germán (gepida) népesség élt, valószínű, hogy germán kulturális jelenségeként értelmezhetőek az avar kori leletanyagban.

Övek

A 110 női és leánygyermek-temetkezés közül 48 sírból került elő öltözetet összefogó övre utaló lelet. Leggyakrabban mindössze egyetlen vascsat maradt meg az övből. 27 sírban ezek téglalap alakúak voltak, az egyetlen ovális alakú Kölked A 634. sírból került elő.¹⁷³ 5 sírban két-két vascsat volt.¹⁷⁴ Ezekon kívül három sírból a főként a kora avar korban gyakori, egybeöntött pajzstestű csatok kerültek elő.¹⁷⁵

Az ürböpusztai 29. és a cikói 143–144. sírban a csatokon kívül egy-egy bújtató is az öv tartozéka volt.

9 sírban volt fémdíszekkel ékesített öv, melyek többségét csak szíjvéggel szerelték fel. Három sírban fogazott állatstílussal díszített szíjvégek voltak. A Kölked A 388. és 661. sírban egyszerű lekerekített végű, kétlapú szíjvégek kerültek a szíjak végére.¹⁷⁶ A tiszafüredi 166. sírban nagyméretű, csuklós szíjbefogós szíjvég volt.¹⁷⁷ A temetőben a hasonló nagy szíjvéggel díszített női övek a gazdagabb

mellékletű sírokból kerültek elő tarsolykorongok, felhúzott lemezgömbös fülbevalók, egyes gyöngysorok és korai dinnyemag alakú gyöngyök, tordírozott torques, bronz stílusú társaságában, amelynek alapján a tiszafüredi temetőt használó közösségben ezt az öviseletet a 7. század utolsó harmadára és a késői női sírok közül a korábbiakra tarthatjuk jellemzőnek.¹⁷⁸

E sírokban az öltözetet összefogó öv vége hosszán, a térd vonalába vagy alá csüngött le, ami egyáltalában nem jellemző az avar kori női viseletre, csak egyes germán kapcsolatok mutató temetőkben fordul elő. Ide sorolható még a Kölked B 343. sírban megfigyelt csüngős öv is, melynek lecsüngő részét szembeforduló madárpárral díszített, préselt négyzetes veretek díszítették és végét sima szíjvég zárta.¹⁷⁹

További négy sírban egyszerűbb szíjvégek kerültek elő. A csákberényi 240. sírban keresztben rovátkolt peremű kisszíjvég volt, mely típus jól ismert több kora avar kori, éremmel keltezett leletegyüttesből is, mint pl. a szegvár-sárpoldali 1. sírből¹⁸⁰ vagy a Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sírből.¹⁸¹

Az oroslányi 42. sírban bizánci mintakincsű, szakállas férfi arcot ábrázoló, préselt kisszíjvég volt. A típus képviselői csak a Dunántúlról ismertek, teljes garnitúrát ugyanennek a temetőnek a 41. sírjából ismerünk.¹⁸² A kora avar kori leletanyag bizánci eredetű emlékanyagához tartoznak, főként a 7. század legelejére, ritkábban a század közepéig datálható leletegyüttesek részeként tűnnek fel.¹⁸³

A mélykúti 28. sírban tagolt hosszoldalú, a zamárdi 514. sírban pedig sima lemezből

¹⁷² GARAM 2003, 107–109.

¹⁷³ KISS 1996, Taf. 100. A-634: 1.

¹⁷⁴ Jászapáti-Nagyállási út 73.; Kölked-Feketekapu A 388. és Szeged-Kundomb 296.; Szegvár-Oromdűlő 134. és 141. sírok.

¹⁷⁵ Alattyán 14.; Tiszafüred 792. és Zamárdi-Rétiföldek 514. sírok.

¹⁷⁶ KISS 1996, Taf. 76. A-388: 5, Taf. 164. A-661: 8.

¹⁷⁷ GARAM 1995, Taf. 71. 166: 4.

¹⁷⁸ GARAM 1995, 306.

¹⁷⁹ KISS 2001, Taf. 74. B-343: 1–7.

¹⁸⁰ BÓNA 1979, 2. kép 4, 4. kép 3–4, 6.

¹⁸¹ GARAM 1992, Taf. 26. 5–9, 13–14.

¹⁸² GARAM 2001, Taf. 97. 8.

¹⁸³ GARAM 2001, 132.

kinyírt, kétlapú kis szíjvégek kerültek elő. Ezek is többnyire kora avar kori típusok. A tagolt hosszoldalú kisszíjvégek a Martynovka-típusú veretek nagy családjába tartoznak és a maszkos verettípusokkal is kapcsolatba hozhatók, az avar leletkörnyezetben feltűnő példányaik a 7. század első felére tehetők.¹⁸⁴

Ténylegesen az övön lévő veretek csak a Topolya 51. sírból kerültek elő, ahol a 13–14 éves kislány derekát körbefogó öv elülső oldalára, egymás mellé sorban három darab préselt sugaras kerek veretet rögzítettek. A veretek két szélénél lévő kis lyukak arra utalnak, hogy a vékony kis díszek fel voltak varrva.¹⁸⁵ Ennek alapján vascsattal záródó, de textiltől készített övre gondolhatunk.

Tarsolyalkatrészek és díszek

A megfigyelt övek számához képest elenyészően ritkán maradt nyoma az övre függesztett tarsolynak, annak ellenére, hogy a síregyüttesekben lévő kis eszközök és egyéb hasznos holmik arra utalnak, hogy majd minden sírban lehetett. A sommereini 48. sírba „*Altfunde*”-ként kerülhetett a csatkarika két oldalán szembe forduló kutyákkal díszített, öntött bronz tarsolycsat.¹⁸⁶ A hasonló állatalakos, szíjszorító tarsolycsatok az avar leletanyag kora avar kori bizánci eredetű tárgyípusai közé sorolhatók, keltezésük a 6. század harmadik harmada és a 7. század közepe közötti időszak.¹⁸⁷

Az úrbőpusztai 29. sírból egy bajuvár típusú szíjszorító tarsolycsat került elő a medence jobb oldalán.¹⁸⁸ Az avar kori leletekben csak kis számban (4) ismertté vált csatok a Pápa- és Gátér-típusú csatokra vezethetők

vissza, azok változatai. Keltezésüket a 7. század közepénél pontosabban egyelőre nem lehet meghatározni.¹⁸⁹

A jászapáti 107. sír háromlyukas csont tarsolyzárója a Tobias Bendeguz által körülírt 3e típus képviselője, mely típus főként kora avar jellegű leletegyüttesekben tűnik fel.¹⁹⁰

A tiszafüredi 166. sírből öntött bronz, áttört, emberalakos tarsolykorong került elő.¹⁹¹ A főként a dunántúli és kiemelkedő arányban a tiszafüredi temető késő avar sírjaira jellemző öntött, áttört korongok között az emberalakos darabok száma olyannyira csekély, hogy egy ismeretlen lelőhelyű és a fent hivatkozott tiszafüredi darabon kívül mindössze még egy további ismert, a tiszafüredi 262. sírből.¹⁹² Ez utóbbi sír filigrándíszes felhúzott lemezgömbös fülbevalója és sötét dinnyemag alakú gyöngyei mutatják ezen emberalakos korongok késő avar kori kronológia helyét (7–8. század fordulója).

Pipereeszközök

13 sír leletei között találtunk pipere- és/vagy higiénias eszközöket, mely gyermekek temetkezéséből nem, csak felnőtt és fiatal felnőtt életkorú nők mellékletei között található meg.

A legismertebb és egyben legjobban feldolgozott pipereeszköz, szűrőkanál két sírban volt. A szegvár-oromdűlői 134. sírban a kanálszár két oldalán ívelten kiszélesedő nyakrészű és kiemelkedő domború díszítésű bronz kanál volt, mely típus használata a kora avar kor második felére, a 7. század második negyedére – középső harmadára korlátozódik.¹⁹³

A másik szűrőkanál a Makó-Mikócsahalom 101. sírből származik, melynél a lapos

¹⁸⁴ BALOGH 2004, 263.

¹⁸⁵ BALOGH 2013, 29. kép 5–7.

¹⁸⁶ DAIM–LIPPERT 1984, Taf. 32. 5.

¹⁸⁷ UENZE 1966, 156.

¹⁸⁸ BÓNA 1957, XXXVI. t. 1.

¹⁸⁹ GARAM 2001, 113.

¹⁹⁰ TOBIAS 2011, 283, 9. kép 225.

¹⁹¹ GARAM 1995, Taf. 71. 166: 5.

¹⁹² GARAM 1995, Taf. 78. 262: 6.

¹⁹³ A típus A variáns (LÖRINCZY–STRAUB 2005, 130).

kanálszár két oldala a nyaktól a nyél végéig fokozatosan összetart. E típus előfordulása főként a Körös–Tisza–Maros vidékére jellemző.¹⁹⁴ Kora avar kori típus, a pártaveretes Kiszombor E 17. sír¹⁹⁵ és a Deszk-típusú gúlacsüngős fülbevalós Deszk D 170. sír¹⁹⁶ leletegyüttese alapján e típus az előzőhöz hasonlóan főként a 7. század második negyedében/középső harmadában volt használatban.

Négy sírban bronz- vagy ezüstlemezből készített henger alakú tubusok fordultak elő.¹⁹⁷ Ezeknek ecsethüvelyként való azonosítása egyre elfogadottabb.¹⁹⁸ A késő antik és kevés számú 5. századi ecset után a 7. században jelent meg ismét e tárgytypus a Kárpát-medencében, s kisebb számban egészen a 9. századig előfordul.

A környei 143. és a zamárdi 514. sírban kétoldalas csontfésűk voltak. A kétoldalas fésűk jellemzően a gepida viselethez és temetkezési szokásokhoz tartoznak, s főként a Kelet-Dunántúl azon avar kori temetőiben fordulnak elő, melyekben egyéb germán eredetű tárgyak is nagyobb arányban találhatóak, s melyek feltehetően továbbélő gepida közösségekhez köthetők.¹⁹⁹ Sírba helyezésük szokása e területen nagyjából a kora avar kor végéig követhető nyomon.

Egyetlen sírban volt csak csipesz (Szeged-Kundomb 291. sír).²⁰⁰ Az avar kori emléktárgy egyszerű kivitelű bronz vagy vas csipeszei a gepida férfi sírokban való gyakori előfordulásuk alapján szintén az avar leletanyag germán eredetű tárgyai közé sorolhatóak.

Két sírból került elő tükör. A hajós-cifrahegyi 101. sír füles tükre a bal combtón feküdt, vasláncra függesztve, az övről lógott le, a sírba eltemetett 20–22 éves nő személyes használati tárgyaként kerülhetett a sírba. A tükör peremén és közepén is megvan a Karpovka–St. Sulpice-típusú tükrökre jellemző borda, de a hátoldalának átlós bordadíszei a sugaras díszű Csmi–Brigetio-típusú darabokkal is rokonítják. Párhuzam nélküli darab a korszakból. Két hasonló tükör Kelet-Európából, közelebről ismeretlen lelőhelyről, ismeretlen körülmények között került a Mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum gyűjteményébe, melyek keltezését a 4–6. században adták meg.²⁰¹

A másik tükör a bácsandrászállási 20. sírből került elő, amely a sírban nyugvó fiatal felnőtt bal felkarja és a sírgödör fala között hevert. Helyzete alapján arra gondolhatunk, hogy ebben az esetben a temetés során elhelyezett mellékletek egyikéről van szó. A tükör mindkét oldala sima. A hasonló tükrök főként a provinciális római²⁰² és a szarmata anyagban a bevándorlástól a hunkor elejéig fordulnak elő.²⁰³ Keleten, az Észak-Kaukázusban, Oszétiában és Dagesztánban találunk hasonló darabokat, melyek között néhány Kr. u. 3–4. századi mellett főként a 8. század közepére, és még későbbre, a 9–10. századra keltezett darabok találhatóak.²⁰⁴ Közép-Ázsiában, a késő hun – korai türk emléktárgynak tartott, a Dzhetyasar-kultúra területén nagyszámban előforduló, a női sírok többségében feltűnő melléklettípus.²⁰⁵

¹⁹⁴ D típus A variáns (LŐRINCZY–STRAUB 2005, 3. kép 2).

¹⁹⁵ LŐRINCZY–STRAUB 2003, 5. kép 46.

¹⁹⁶ LŐRINCZY–STRAUB 2003, 2. kép 3.

¹⁹⁷ Felgyő-Ürmös tanya 92. (BALOGH 2010, 40. kép 3); Kiskundorozsma-Kettőshatár I. 229.; Makó-Mikócsa-halom 101. és Oroszlány-Borbálatelep 47. sírok.

¹⁹⁸ BROWN 1974, 151–154; QUAST 1993, 77; TOBIAS 2007, 333–334.

¹⁹⁹ KISS 1992, 53, Liste 9, Karte 9.

²⁰⁰ SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, Pl. 36. 291: 6.

²⁰¹ ANKE 1998, 73.

²⁰² RADNÓTI 1957, 228.

²⁰³ ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993, 12–13.

²⁰⁴ KOVALEVSKAÁ ET AL. 2006.

²⁰⁵ LEVINA 1994, ris. 176–185.

Két sír leletei között bukkantak fel kis téglalap alakú csontlemezek, melyek dobozkát vagy skatulyát díszítettek.²⁰⁶ A kis dobozkákat Bóna István a várpalotai darabok sírban lévő helyzete, illetve a 20. sír bronz pincettája alapján sorolta a piperekészlet tartozékai közé.²⁰⁷ A legtöbb példány Duna–Tisza közeli lelőhelyekhez köthető.²⁰⁸ A dobozkák kísérőleleteik (nagylemezgömbös fülbevaló, szemesgyöngyök, ólomkereszt) alapján kora avar koriak, de nem tartoznak a legkorábbi leletek közé, hanem inkább a kora avar korszak második felére, a 7. század második negyedére – középső harmadára tehető leletegyüttesek részei.

Használati eszközök

A sírletekben lévő eszközök között legnagyobb esetszámban a vaskések (56) és az orsó-gombok/karikák (34) fordultak elő. Ezekon kívül a csont tűtartók, vastűk és áruk csak ritkán bukkantak fel. Egy-egy gyűszű (Kölked A 388. sír), lemezes tűtartó (Zamárdi 514. sír) és sarló (Zsély 246. sír) is található a vizsgált leletegyüttesek eszközei között.

Két sírban volt csonttömlővég (Bugyi-Ürböpuszta 7. és Péterréve 73. sír²⁰⁹). Ezek különböző típusokat képviselnek, az ürböpusztai esztergált, a péterrévei faragott példány.²¹⁰ Az elsősorban a Duna–Tisza köze avar kori emlékéanyagára jellemző tömlővégek kronológiailag két csoportot alkotnak. Az egyszerűbb példányok a 7. század második negyedében tűntek fel, a szalagfonattal, hálómintával gazdagon díszített művészi példányok a 7. század végére, a 8. század elejére keltezhető

leletegyüttesekben fordulnak elő. A két nagy gyöngycsüngős fülbevalós sírból származó tömlővég az egyszerűbb kivitelű, idősebb csoportba sorolható.

Az eszközök között említésre érdemesek a zamárdi 514. és a tiszafüredi 792. sírból származó aprítókések (*Hackmesser*). Ezek a kétkarú kések a Meroving-korban, a gepida és ritkábban a langobard női sírokban találhatóak meg. A Tisza-vidéki gepida lelőhelyeken (Hódmezővásárhely-Gorzsa, Kiszombor B, Szentés-Berekhat, Szőreg-Téglagyár) és az erdélyi gepida temetőikben (Mezőbánd, Malomfalva) való gyakoribb előfordulásuk alapján Kelet-Pannonia, Erdély és a Tisza-vidék avar kori temetőiben való felbukkanásuk gepida kulturális elemként értékelhető.²¹¹

Ezekon kívül a legtöbb nagy gyöngycsüngős fülbevalós sírleletben megtalálhatók a vas- vagy bronzláncok, illetve az általában ezekhez kapcsolódó vaskarikák, melyek többnyire a kések, ritkábban pipereeszközök fel függesztésére szolgáltak.

Fegyverek

Bár a fegyverek hagyományosan inkább a férfi sírok leletei körébe tartoznak, figyelemreméltó, hogy a nagy gyöngycsüngős fülbevalót is tartalmazó női és leánygyermeksírok közül 9 sírban fordultak elő.

7 sírban páncéllamella volt,²¹² melyek száma 1–4 között változott. A keskeny, hosszúka Kercs-típusú és a széles, téglalap alakú belső-ázsiai típusú lamellák is megtalálhatók közöttük. Sírbéli helyzetük alapján tarsolytartalmak voltak, de óvó-védő céllal, illetve a

²⁰⁶ Kerepes D és Szeged-Fehértó A 17. sírok (TÖRÖK 1973, 6. ábra 15; MADARAS 1995, Pl. 3. 17: 1). A korábban hangszernek (WERNER 1962, 28), illetve tarsolydísznek vélt (MADARAS 1995, 70–71) csontlapok funkcióját a péterrévei 77. sírban előkerült, különböző méretű csontlapok alapján Jovan Kovačević határozta meg (KOVAČEVIĆ 1972, 68), majd elképzelését éppen a kerepesi sír példánya igazolta, melyben mind a négy lap ép állapotban került elő.

²⁰⁷ BÓNA 2000, 150.

²⁰⁸ Részletes elemzésüket és teljességre törekvő felgyűjtésüket ld. BALOGH 2013, 281–283, 541. kép.

²⁰⁹ BÓNA 1957, XXX. t. 18; BUGARSKI 2009, T. XII. 73: 3.

²¹⁰ A tárgytypus összefoglaló áttekintését ld. BALOGH 2015.

²¹¹ KISS 1992, 54, List 15, Kart 15.

²¹² Alattyan 14.; Budakalász 240.; Bugyi-Ürböpuszta 29.; Felgyő-Ürmös tanya 92.; Kölked-Feketekapu A-661; Nagypall 151. és Závod 65. sírok.

pars pro toto elv alapján magának a vértnek a jelképeként való sírba helyezésük sem zárható ki. A lamellák rítusban betöltött szerepének meghatározását csak teljes anyaggyűjtésen alapuló, részletes elemzés után kísérhetnénk meg, azonban erre jelen téma kapcsán nem vállalkozhatunk.

Egy-egy további sírban hajító lándzsa (Pécs-Köztemető 55. sír) és kétélű köpűs nyílhegy (Regöly 79. sír) került elő. Mindkét fegyvertípus avar kori előfordulása a kora avar kori *spathak* és pajzsdudorok elterjedésével esik egybe (Kelet-Pannónia és Erdély), ezért valószínűleg azokkal együtt e fegyvertípusok eredete is a germán (gepida) kultúrkörben gyökerezik.²¹³

A nagy gyöngycsüngős fülbevalós női és leánygyermeksírok általában egyszerű, mondhatni szegényes mellékletűek, az egyszerű és leggyakoribb ékszertípusok (fülkarikák, kis- és nagylemezgömbös, valamint felhúzott lemezgömbös fülbevalók, gyöngynyakláncok, egyszerű pánt- és huzalgyűrűk és karperecek) és többnyire általános használati tárgyak (vaskés, vaskarika, bronz- és vaslánc, orsógombok és karikák) kerültek elő belőlük. A leggazdagabb mellékletű a Makó-Mikócsa-halom 101. sír, amelyben a 18–22 éves fiatal nőt bizánci stílusú ékszeregyüttessel temették el: a nagy gyöngycsüngős fülbevalókon és a színes gyöngyökből fűzött rövid nyakláncon kívül veretekkel díszített hajpánttal, lemezcsüngős nyakékkal, kürtös végű és bordás végű karperecekkel, valamint bronz huzalgyűrűvel ékszereztek fel. Ruháját középen boglárpár kapcsolta össze.

A sírokban előforduló ékszerek, díszítmények között markáns a késő antik – bizánci eredetűek gyakorisága (felhúzott lemezgömbös fülbevalók, gyöngyosorba felfűzött érmek, lemezcsüngős nyakékek, boglárók). A piperezszközök között lévő szűrőkanalak és ecsetek is a bizánci kultúrához kötődő szépművészeti-higiéniai kultúrára utalnak.

Ezekon kívül a Dunántúl néhány nagy gyöngycsüngős fülbevalós síregyüttésében és a tiszafüredi 166. sírban jellemzően feltűnő, az általános avar kori divattól eltérő, csüngős övvisolet germán kulturális hatás. Emellett a leletek között számba vett aprítókések, a kétoldalas fésűk, a hajítólándzsa és a kétélű köpűs nyílcsúcs is e körbe sorolható.

A FÉRFI ÉS FIÚGYERMEKSÍROK LELETEI

Nagy gyöngycsüngős fülbevaló 9 férfi és mindössze egyetlen fiúgyermek sírjában (Zamárdi 513. sír) fordul elő. A 10 sír területi elhelyezkedése tanulsággal szolgál: a Kölked A 499. és a zamárdi 513., illetve a Szarvas-Grexa-téglagyár 367. sír kivételével a többi a Tisza közelében helyezkedik el.²¹⁴

Fülbevalók

A férfi sírok felében a nagy gyöngycsüngős fülbevalók párban, négy esetben páratlanul kerültek elő. Csak az aradkai 57. sírban volt a gyöngycsüngős fülbevaló párja egy kifli alakú ezüst fülkarika. E fülbevalótípus 5. századi prototípusra vezethető vissza, a hun kori és gepida viselet kedvelt, tradicionális fülékszerei voltak, de főként a Kárpát-medence gepida leletanyagából ismerjük.²¹⁵ Az Erdélyi-medence avar kori germán temetőiben (Mezőbánd/Band (Ro) és Baráthely/Bratei 3 [Ro]) fordulnak elő, s emellett kora avar kori feltűnésük Kelet-Pannónia egyes temetőiben (Kölked-Feketekapu A, Zamárdi-Rétiföldek) gepida népmozgással hozható összefüggésbe.²¹⁶

Haj- és süvegdíszek

A csókai 45. sírban a koponyánál három darab, arany- és bronzlemez együttes préselésével kialakított, félgömb alakú rozetta volt. Az

²¹³ KISS 1992, 52.

²¹⁴ Vö. 1. táblázat.

²¹⁵ KISS 1992, Liste 8, Karte 8.

²¹⁶ KISS 1992, 52–53.

egyik a koponyatetőn és egy-egy a halánték két oldalánál feküdt.²¹⁷ A veretek valamilyen fejfedőt, hajpántot vagy inkább süveget díszítettek. Formájuk a lószerszám vereteivel megegyező. Legjobb analógiáját a szegvár-sápoldali 1. sírban találhatjuk meg, ahol szintén három, a lószerszám díszével hajszálpontosan megegyező rozetta volt a koponyán.²¹⁸

Az avar kori férfi viselet ezen eleme csak ritkán fordul elő, a szegvári és a csókai síron kívül a Várpalota-Unió homokbánya 12. sírból egy²¹⁹ és a Környe 78. sírből három²²⁰ préselt rozetta koponya környéki előfordulása említhető. Bóna István összegyűjtötte a hasonló veretes süvegek belső-ázsiai régészeti nyomait és képi ábrázolásait is felsorolta, értelmezte, s ezek alapján felvetette, hogy ezeknek a homlokdíszítményeknek rangjelző szerepe lehetett.²²¹ A csókai síron kívül a többi temetkezés biztosan keltezhető a kora avar korra. A csókai sír keltezése körüli bizonytalanságra lejjebb térünk majd ki.

A Kiskunfélegyháza-Pákapuszt A 3. férfi sírből egy ezüst lemezből készített, az előlapján tüzaranyozott, ívelt oldalú téglalap alakú varkocsszorítópár került elő, melyeknek peremére és a hosszanti tengelyébe rovátkolt ezüstdrótot forrasztottak.²²² A hasonló technikájú, téglalap alakú lemezes varkocsszorítók András Júlia tipológiai csoportjai közül az I. típus A csoportjában találhatók.²²³ A típus képviselői főként a Duna–Tisza köze északi felében és a Kisalföld–Bécsi-medence térségében fordulnak elő.²²⁴ Bár ezeket a lemezes példányokat általában a tárgytypus korábbi, 7. század utolsó harmadában megjelenő típusának tartják, a kiskunfélegyházi sír öntött, áttört tokos

kisszívvége arra utal, hogy a típus késő avar kori felbukkanásával is számolnunk kell.

Övek

A 10 férfi/fiúgyermek sír felében csak egy csat utalt a ruházatot összefogó egykori övre. A Kölked A 499. sír egybeöntött pajzstestű bronzcsatja²²⁵ kivételével ezek egyszerű téglalap alakú vascsatok.

Veretes öv csak négy sírleletben fordult elő. A csókai 45 fülkesírba temetett férfi övét elpusztult apró pitykék díszítették, a mellékszíjakat ezüst lemezből készített kisszívvégek, az öv végét szintén ezüst, oldalpálcás nagyszívvég zárta. Az öv tartozéka volt egy bronz pántból hajlított bújtató is.²²⁶ A szívvégek formája közismert, a kora és a közép avar kori sok-mellékszíjas övek esetében a legáltalánosabb forma. Ugyanez már nem mondható el a felső, szívbe-fogó rész keresztben bordázott keskeny pántdíszéről; a legtöbb szívvég esetében ugyanis vízszintesen húzódó préselt bordákat vagy bordás pántdíszeket láthatunk. A csókai szívvégek pántdíszének párhuzamát a Hajdúnánás-Fürjhalom-járás 12. sír összetett hátveretein és szívvégein találtuk meg.²²⁷

A jászapáti 208. nagy gyöngycsüngős fülbevalós férfi sírban egy ezüst, préselt szalagfonatos és két sima bronzlemezből kinyírt kisszívvég, valamint egy szintén bronzlemezből készült téglalap alakú veret töredéke került elő.²²⁸ A veretek töredékessége miatt ezekről annyit állapíthatunk meg, hogy a téglalap alakú lemezveret alapján valószínűleg a préselt technikával készített övdíszek kései csoportjába sorolhatók. Szintén nem tudunk

²¹⁷ KOREK–KOVRIK 1965, 262.

²¹⁸ BÓNA 1980, 36–39.

²¹⁹ BÓNA 2000, 129–130, Abb. 8, Taf. III. 1.

²²⁰ SALAMON–ERDÉLYI 1971, 21, Taf. 12. 10–12, Taf. 35.

²²¹ BÓNA 1980, 39.

²²² ANDRÁSI 2000, 7. kép 40; BALOGH 2013, 366. kép 7–8.

²²³ ANDRÁSI 2000, 111.

²²⁴ Vö. ANDRÁSI 2000, 17. kép.

²²⁵ KISS 1996, Taf. 89. A-499: 3.

²²⁶ KOREK–KOVRIK 1965, 262, Pl. XCV. 8–10, 18–19.

²²⁷ RÁCZ–SZENTHE 2009, 8. kép.

²²⁸ MADARAS 1994, 60–61, Taf. XXXII. 16–18.

érdemi megállapítást tenni a péterrévei 74. sír töredékes övvereteiről.²²⁹

Az aradkai 85. sírból ezüst lemezes Fönlak-típusú övgarnitúra származik, mely egy lemezből kinyírt, ötszögletes, szíjszorító testű csatból, három pajzs alakú, egy-egy négyszögletes és B-alakú veretből, 5 kis szíjvégből, két kettős pajzs alakú veretből és egy nagy szíjvégből áll.²³⁰ Garam Éva megállapítása szerint a Fönlak-típusú övgarnitúrákban soha nem fordul elő félhold alakú,²³¹ de mint láthatjuk, elkerülte figyelmét az ebben a sírban lévő darab. Feltűnik a szerelékek között egy téglalap alakú, széles övbújtató is.²³²

A Fönlak-típusú veretek a pont-vonal díszes bizánci eredetű veretek nagy csoportjába tartoznak, általánosan elfogadott keltezésük – elsősorban a Mauricius Tiberius és Phocas érmék lenyomatával²³³ *post quem* keltezett készthelyfenékpusztai 8. sír, valamint a Heraclius 616–625 között vert érméjével²³⁴ együtt lévő németszentpéteri veretek alapján – a 7. század első harmada.²³⁵ Ez a tisztább vonalvezetésű dunántúli példányokra igaz is. Ugyanakkor a dél-alföldi gyengébb kivitelű daraboknál egy későbbi keltezés – a 7. század második vagy harmadik negyede – valószínűbb. Ezek a veretek közelebb állnak a névadó fönlaki/Felnak (Ro) ötvös sírban lévő mintákhoz. Az ötvös sír is inkább e későbbi keltezést teszi lehetővé.²³⁶ A csókai sír esetében pedig a csatlemez ötszögletes formája és lemezből kinyírt jellege, a bujtató jelenléte, a B-alakú és a négyzetes veretforma is e későbbi, a 7. század harmadik negyedére való keltezés lehetőségét veti fel. Valószínű, hogy a csókai példányok a verettípus egyik legkésőbbi reprezentánsai.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó férfi sírok között a legkésőbbi a Kiskunfélegyháza-Pákapusztai A lelőhely 3. sírja, melynek leletei között vastag bronzlemezből kinyírt négyzet és kisebb téglalap alakú veretek voltak a szegecseket elfedő félgömbös szegecstakarókkal, és ezekhez egy öntött bronz, tokos, áttört griffes kisszíjvég tartozott.²³⁷

Használati eszközök

A férfi sírokban csak a korszakban általánosan megszokott hétköznapi eszközök fordultak elő: vaskés (6), vasár (1), csiholó (2) és kova (3).

Fegyverek

Fegyver és fegyverzetre utaló tartozék csak a férfi sírok felében volt. A zamárdi 513. fiú sírban²³⁸ és a Szeged-Fehértó A 256. férfi sírban²³⁹ két-két nyílcsúcs került elő, melyek az avar kor általános háromélű, tüskés nyílhegyeinek képviselői.

A jászapáti 208. sír két darab háromélű és egy csapott végű nyílhegye faragott csontlemezekkel díszített tegezben volt.²⁴⁰ Az absztrahált, lekerekített leveles, ívelt szárú indával díszített torkolatlemez és az ívelt peremlemez-töredék a faragott tegezcsontok Straub Péter által szétválasztott típusai közül a 7/a–b motívumok körébe tartozik. Ezek a motívumok a 7. század első harmadától a század végéig kora és a közép avar kori leletegyüttesek tegezcsontjain fordulnak elő.²⁴¹ Ugyanakkor a tegezt alulról szegélyező keskeny, ívelt csontlemez S-formájú, középen pont-kör mintával

²²⁹ BUGARSKI 2009, T. XIV. 74: 6.

²³⁰ NAGY 1971, Ta6. XXIII. 1–12.

²³¹ GARAM 2001, 116.

²³² NAGY 1971, Ta6. XXII. 17–19, Ta6. XXIII. 18.

²³³ BÓNA 1971, 297.

²³⁴ SOMOGYI 1997, 77.

²³⁵ BÓNA 1970, 57; MARTIN 1990, 67; KISS 1996, 215; GARAM 2001, 117–118.

²³⁶ Vö. RÁCZ 2014, 141.

²³⁷ BALOGH 2013, 366. kép 9–18.

²³⁸ BÁRDOS–GARAM 2009, Taf. 64. 513: 11–12.

²³⁹ MADARAS 1995, Pl. 28. 256: 2–3.

²⁴⁰ MADARAS 1994, Taf. XXXII. 8–11.

²⁴¹ STRAUB 1997, 124–125.

kiegészített elemekből álló, frízszerű fonatmintája a 7. század végére jellemző motívum-típus képviselője (Straub 1997/15. motívum).²⁴² Ebben az időszakban tűnnek fel azok a többnyire állatfej alakú faragott csont tegeztartozékok is, mint amilyen pl. ebben a jászapáti sírban is megtalálható.²⁴³

Az aradkai 85. és a csókai 45. sírban volt kard. Az aradkai 85. sír kardja kétélű, keresztvasa rövid, ívelt közepű és lekerekített, gömbös végű.²⁴⁴ Ezeket a rövid keresztvasakat Kiss Attila „bizánci” eredetűnek, a hozzájuk tartozó kardokat Bizáncból vásárolt fegyvereknek határozta meg.²⁴⁵ A „bizánci” típusú, keresztvassal ellátott kardok a 7. század közepén, a hasonló keresztvasú szablyák a század második felében/utolsó harmadában voltak használatban.²⁴⁶

A csókai keresztvas nélküli, egyélű, keskeny pengéjű vaskard. Ez a típus különböző területi intenzitással, de az egész avar szállásterületen, az avar kor egészében előfordul.²⁴⁷ A csókai kard félkör alakú, ezüst függesztő fülének párhuzamai pl. a Szeged-Fehértó A 26. és 34. sírból²⁴⁸ és a maglódi vezéri sírből is jól ismertek.²⁴⁹ A félkör vagy D-alakú kardfülek a P-, R- és D-alakú fülek legkésőbbi típusai, főként a 7. század közepére/második felére tehető leletegyüttesekben fordulnak elő.

A kardon kívül a csókai sírban keskenykarú íj volt.²⁵⁰ Kovrig Ilona a férfi jobb vállától 20 cm-re fekvő, L-alakú, szétmállott vastárgyat tegezakasztónak határozta meg,²⁵¹ ugyanakkor nyílhegyekről nem tett említést.

Lószerszámok

A nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó férfi sírok között háromban voltak lószerszámok. A Szarvas-Grexa-téglagyár 367. sír lószerszámos temetkezéséről már a temetkezési szokás kapcsán szót ejtettünk.

Az aradkai 85. sír leletei között lévő két sima, préselt félgömb formájú veret övdíszként került leírásra.²⁵² Azonban ez feltehetően téves megfigyelés lehet, hiszen e verettípust csakis lószerszámveretként ismerjük, elsősorban az avar kor első feléből. A bronzveret mellett feltehetően az ugyancsak bronz, sima, csúcsos végű szíjvéggel is hasonló lehet a helyzet.²⁵³ Mivel a sírleírásban lovas sírra nincs utalás, így feltételelesen ebben az esetben is lószerszámos temetkezésre gondolhatunk. A lószerszámos temetkezések között nem ez lenne az egyetlen, amelyben a lószerszámából csak veret kerül a sírba. Hasonlóképpen csak két sima, félgömb formájú lószerszámveret volt a Szarvas-Grexa-téglagyár 420. fülkesírjában is,²⁵⁴ a Tápé-Lebő-Kishomokos 11. sírban pedig a lószerszámából csak a nyeregkápa vasalása került a sírba.²⁵⁵ Természetesen ezekben az esetekben a lószerszám többi részének hiányát sírablással is kapcsolatba hozhatjuk – Bende Livia emellett foglalt állást²⁵⁶ –, de azt sem zárhatjuk ki, hogy itt már a lószerszámos temetkezésnek egy olyan „elcsökevényesedett” formájáról van szó, ahol egy-két verettel jelképezték a lószerszámot.

A csókai 45. fülkesír esetében a ló teljes szerszámzata a sírba került: csont oldalpálcás

²⁴² STRAUB 1997, 127.

²⁴³ MADARAS 1994, Pl. XXXII. 208: 12.

²⁴⁴ NAGY 1959, T. XXVII. 1.

²⁴⁵ KISS 1987, 194–210.

²⁴⁶ GARAM 1991, 145.

²⁴⁷ CSIKY 2009, 119–121.

²⁴⁸ MADARAS 1995, Pl. 4. 14, Pl. 6. 34: 11.

²⁴⁹ GARAM 2005, 427–428, 10. kép.

²⁵⁰ KOVRIG–KOREK 1965, Pl. 3, 6, 8–11.

²⁵¹ KOVRIG–KOREK 1965, 262.

²⁵² NAGY 1959, 62, Taб. XXIII. 15a–16b.

²⁵³ NAGY 1959, 62, Taб. XXIII. 14.

²⁵⁴ JUHÁSZ 2004, 62, Taf. XLIX. 420.

²⁵⁵ BENDE 2012, 17. j.

²⁵⁶ BENDE 2012, 648.

zabla, két hevedercsat, két hosszú fülű kenyel, keskeny csontlemezekkel díszített nyereg és arany- és bronzlemezek együttes préselésével készült lószerszámveretek kerültek elő.²⁵⁷

A fej- és farhámot díszítő rozetták a kora és közép avar kori temetkezésekből egyaránt ismeretek, hogy csak a legismertebbek említésére szorítkozzunk, megtalálhatók a szegvár-sápoldali 1.²⁵⁸ és az iváncsai sírban²⁵⁹ is. Hasonló a helyzet a háromszalagos fonatmintás, csúcsos végű szíjvégekkel is. Kora avar kori temetkezésben előfordul a csepel-hárosi 55.,²⁶⁰ a törökbálinti 1. sírban,²⁶¹ a főnlaki ötvös préselőmintái között,²⁶² stb. Biztosan a 7. század második felére tehető a Hajdúnánás-Fürj-halom-járás 12. sírjának lószerszámveretei,²⁶³ hiszen a temetkezést *post quem* keltezi IV. Constantinus 662/663-ban Rómában vert érméje.²⁶⁴

A csókai nyeret díszítő keskeny, átluggatott csontlemezek legjobb párhuzama a dunapentelei 7. (I.)²⁶⁵ sírban fordul elő. A zamárdi 455. kettős lósírban lévő nyereg csontlemezdíszei között is megtaláljuk a keskeny vereteket, melyeket beütögetett pontkörök díszítenek.²⁶⁶ A keskeny csontlécek díszítetlen példányai az iváncsai lovas sírban,²⁶⁷ a zamárdi 663.²⁶⁸ és a Hajdúnánás-Fürj-halom-járási 11. lósírban²⁶⁹ található meg.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalót tartalmazó férfi sírok egy részének keltezése eléggé bizonytalan. A Szeged-Fehértó A 256. sír leletei

alapján még azt sem dönthető el, hogy az avar kor mely periódusába tartozhat. E sír esetében még a temetőn belüli helyzete sem nyújt fogódzót, mert a teljes temetőtérkép nem illeszthető össze. A Kölked A 499. és a Zamárdi 513. sír leletösszetétele – az előbbiben egybeöntött pajzstestű bronzcsat, az utóbbiban bronzlánc volt egyéb leletek mellett – inkább korai jelleget mutat. Az aradkai 57. sír a kifli alakú fülbevalója, a péterrévei 74. sír pedig a préselt övveretei alapján szintén kora avar kori lehet. Szintén nehezen keltezhető csak a leletanyaga alapján a Szarvas-Grexa-téglagyári temető 367. sírja, de a temető többi lószerszámos sírja, valamint a rítus Körös–Tisza–Maros közti előfordulásának jól lehatárolható időintervalluma alapján a temetkezést a 7. század második felére – utolsó harmadára tehető.²⁷⁰

A többi nagy gyöngycsüngős fülbevalós férfi sír karakteresebb leletanyagot mutat. Az aradkai 85. sír a késői Főnlak-típusú övgarnitúrájával és a „bizánci” típusú kétélű kardjával biztosan a 7. század közepe utánra, a század harmadik negyedére keltezhető.

A csókai 45. sír keltezése vitatott. A sírt közlő és elsőként elemző szerzőpáros a 7. század közepére keltezte.²⁷¹ Bóna István ezzel először egyetértett,²⁷² majd később a sír kora avar kori volta mellett érvelt.²⁷³

A sírt – a kétségtelen kora avar jellegű leletek, főként a lószerszámveretek ellenére – a

²⁵⁷ KOVRIG–KOREK 1965, Pl. XCVI–XCVII, Pl. XCVIII. 1–10, Pl. XCIX. 1–5, Pl. CV. 1–4, 6.

²⁵⁸ BÓNA 1979, 4. kép 1–2.

²⁵⁹ BÓNA 1970, 7. kép 1–32, 10. kép 12–13, 16.

²⁶⁰ NAGY 1998, Taf. 111. 55: 9.

²⁶¹ KOVRIG 1957, 130–131.

²⁶² FETTICH 1926, IV. t. 18.

²⁶³ RÁCZ–SZENTHE 2009, 21. kép 15, 21.

²⁶⁴ SOMOGYI 2008, 272–273.

²⁶⁵ GARAM 1995a, 134, 141, 10. kép.

²⁶⁶ BÁRDOS–GARAM 2009, Taf. 53a. 4–7.

²⁶⁷ BÓNA 1970, 6. kép, 9. kép 8–10. Bóna István a sír keskeny, átluggatott csontlemezeit (BÓNA 1970, 9. kép 8) a tegezre rekonstruálta, bár maga is megjegyezte, hogy a tegez rekonstrukciója bizonytalan. Elképzelhető, hogy ezek a keskeny lécek is – akár a dunapentelei 7. (I.) vagy a csókai 45. sír analógiájára – nem is a tegezt, hanem a nyeret díszítették.

²⁶⁸ BÁRDOS–GARAM 2009, Taf. 85. 37–38.

²⁶⁹ RÁCZ–SZENTHE 2009, 7. kép 11: 6–7.

²⁷⁰ JUHÁSZ 2004, 96; BENDE 2012, 648.

²⁷¹ KOVRIG–KOREK 1965, 292.

²⁷² BÓNA 1979, 22–23.

²⁷³ BÓNA 1980, 137. j.

legfiatalabb leletei – mint a lemezes övbújtató, a D függesztő füles, egyélű vaskardja és a nyereg keskeny csontdíszei, különösen pedig ez utóbbiak ismert analógiái a dunapentelei 7. (I.) sírban és az iváncsai lovas sírban – kelteznek. Így a csókai sírt inkább tehetjük a 7. század harmadik negyedére.

A jászapáti 208. sír a tegezcsontok motívumai és a stilizált állatfej alakú tegeztartozék

alapján még későbbre, a 7. század utolsó harmadára keltezhető.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalós férfi sírok között a legfiatalabb a Kiskunfélegyháza-Pákapuszta A 3. sír, amelyben a díszszegecses négyzet alakú veretek mellett áttört, öntött, griffes díszítésű tokos kis szíjvég volt. A síregyüttes a 8. század első évtizedénél korábbra bizonyosan nem állhatott össze.

A NAGY GYÖNGYCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK HASZNÁLATI IDEJE

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók megjelenését az avar kori leletanyagban korábban a témával érdemben foglalkozó kutatók, elsősorban Bóna István, Kovrig Ilona és Szabó János Győző – a fenti részletes vizsgálataink alapján is – alapvetően jól határozták meg, azok megjelenését a kora avar kor későbbi horizontjára tették.²⁷⁴ Azonban abszolút időhöz csak Szabó János Győző kötötte feltűnésük, azt a 7. század közepső harmadában határozva meg.

Az általunk 61 lelőhelyről összegyűjtött 128 nagy gyöngycsüngős leletegyüttes részletes áttekintése után a korábbi keltezést annyiban pontosíthatjuk, hogy a fülbevalótípus legkorábbi megjelenésével már a 7. század második negyedében biztosan számolhatunk, míg a század végével/a 8. század első éveivel e típus előfordulása megszűnt. A Kecel-Határdűlő 38. és a Kanizsa-Kultúrotthon 25. sír ovális karikájú példányai e fülbevalótípus legkésőbbi szórvány képviselői, melyek a 8. század első évtizedeire tehetők.

A lengőtengelyes és a merev tengelyes változatok kronológiai helyzetében anomáliát nem találtunk.

Az egyes típusok használati ideje részben fedi egymást, megjelenésük között markáns különbséget nem sikerült a kísérőleleteik alapján feltárunk. Ezt jól illusztrálja az is, hogy gyakran a fülbevalópár tagjai különböző összekötő tagos darabok, vagyis különböző típusok. Együttes előfordulásuk így egyidejűségük mutatója.

Az összekötő tag nélküli, a dróttekerces, a hengeres, a kúpos és félgömbös összekötő tagos típusok (1., 3–5. típus) feltűnésével – a kísérőleleteik számbavétele alapján – a 7. század második negyedétől számolhatunk, míg a drótgűrű-kötőtagos darabok (2. típus) kicsit későbbinek bizonyultak, köztük nem sikerült a 7. század közepe elé keltezhető darabot találni. A drótgűrű, a hengeres, valamint a kúpos és félgömbös kötőtagos típusok használata nem nyúlt tovább a 7. század végénél, míg a kötőtag nélküli legegyszerűbb darabok és a dróttekerces kötőtagos típusok használata még a 8. század elején is kimutatható.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók között kétségkívül a legimpozánsabbak az összetett kötőtagos darabok (7. típus), melyek a közös nagyméretű gyöngycsüngőn kívül más kapcsolatban nem állnak a többi nagy gyöngycsüngős fülbevalótípussal. Ezek sokkal közelebb állnak a nagy lemezgömbös fülbevalókhöz, azok egyik késői típusvariánsának is tarthatók. A típus kevés számú képviselőjének kísérőlelete alapján ezek használatának ideje egybeesik a nagy gyöngycsüngős fülbevalók többi típusával, a 7. század második negyedétől a század végéig keltezhetőek. Köztük az egyetlen kora avar kori darab a szegvár-oromdűlői 134. sír függőpárja. A síregyüttest a szűrőkanala és a boglárpárjának áttört karéjos díszítése, pontosabban annak avarföldi analógiái alapján a 7. század második negyedére tettük.

²⁷⁴ BÓNA 1957, 163, 173; KOVRIG 1963, 111; SZABÓ 1965, 48; SZABÓ 1966, 49.

Az ehhez leginkább hasonló Nagypall 152. és Szeged-Fehértó A 11. sírok fülbevalóinak keltezése – a jellegtelen kísérőleletek (fülkarika, páncéllamella, vas karperecpár, orsógomb) alapján – sajnos teljesen bizonytalan.

Az összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók közül a tiszafüredi 166. sír arany függőpárja jelöli ki a típus előfordulásának felső időhatárát: a sírból származó világos színű, nagyméretű dinnyemag alakú gyöngyöket is tartalmazó gyöngyfüzére és a csuklós szíjbefogós, fogazott állatstílussal díszített nagyszíjvége időrendi helyzete alapján a 7. század utolsó harmadára keltezhető. Ehhez hasonló a formailag közel álló cikói példányok kronológiai helyzete is.

A korai szegvári és e késői fülbevalók között helyezkedik el a csókai 45. sír arany szerelések fülbevalópárja. A kora avar jellegű leleteket is szép számmal tartalmazó síregyüttest a legfiatalabb leletei (övbújtató, D felkötőfüles kard, nyeregcsontok) alapján a 7. század harmadik negyedére keltezhetjük.

Az összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalókon belül sajátos csoportot alkotnak a lemezpántokkal díszített darabok (7A. típus: Ürbőpuszta-típus). Bóna István az ürbőpusztai 7. sír függőpárját és annak analógiáit a 660-as évekre keltezte, főként a gátéri 11. ötvössír hasonló díszítésű, lemezgömbös félkész darabjára való hivatkozással.²⁷⁵ Ma sem tudunk e típus kapcsán érvekkel előállni, amelyek Bóna István keltezését megerősítenék vagy cáfolnák. A vösendorfi 140. sír teljes leletegyütteséről nincs információnk, míg a Szeged-Kiskundorozsa,

Kettőshatár I. 229. sírból származó kísérőleletek (bronztubus, tarsolyzáró, csont tűtartó) nem segíti a pontosabb keltezését.

Az ürbőpusztai 2. sír felhúzott lemezgömbös kötőtagos fülbevalóját (6. típus) egyedi, önálló típusként kezeltük. Sajnos a fülbevaló keltezésében a kísérőleletek (vascsat, orsókarika és edény) nem sokat segítettek. A karikára felhúzott lemezgömbje, mint a csüngő részt a karikához rögzítő technikai megoldás e temető 7. sírjának összetett kötőtagos, préselt pántdíszes fülbevalóján is megjelenik. Ennek alapján a jelenleg egyedinek tartott fülbevalót az Ürbőpuszta-típusú fülbevalókkal egy időre, a 7. század harmadik negyedére kelteztük.

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók használatával a 7. század végéig – a 8. század elejéig számolhatunk. Ekkor már az ékszerek között megtalálhatók azok a gyöngycsüngős fülbevalók is, melyek a késő avar kori emlékszeranyagban nagy számban, változatos formában általánosan elterjedtek. Ennek ellenére a jelenleg ismert esetek egyikében sem fordul elő együtt nagy gyöngycsüngős és gyöngycsüngős fülbevaló. Bár a szerkezeti hasonlóság alapján kézenfekvőnek tűnik, hogy a nagy gyöngycsüngős fülbevalók szerepet játszottak a gyöngycsüngős fülbevalók kialakulásában, esetleg azok előzményei, előképei voltak, de ez jelenleg – épp az előbbieket követve – még nem bizonyítható. Időben párhuzamos használatuk vizsgálata, a gyöngycsüngős fülbevalók hasonló részletességű elemzése többek között erre a kérdésre is választ adhat a jövőben.

ÖSSZEFOGLALÁS

A nagy gyöngycsüngős fülbevalók kísérőleleteinek vizsgálatából a használati idejükre vonatkozóan az derült ki, hogy ez az eddig kevésbé ismert és figyelemmel kísért fülbevalótípus nem is tekinthető annyira rövid életű ékszernek, hiszen a kora avar kor második

felétől a közép avar kor legvégéig viselték őket, sőt szórányosan még a késő avar kor elején is felbukkant egy-egy példányuk. Ugyanakkor a fülbevalók viszonylag ritka előfordulása és az eddig megismert lelőhelyeik egyenetlen területi elhelyezkedése mindenképpen arra utal,

²⁷⁵ BÓNA 1957, 163, 165.

hogy annak ellenére sem váltak e fülbevalók általános divatékszerré, hogy feltehetően nem tartoztak a drágán beszerezhető árucikkek közé, s valószínűleg helyben dolgozó mesterek készítették őket.

A 7. század második negyedében az avar kori ékszerdivatban lassú változás indult meg, melyet új típusú ékszerek – pl. a kislemezgömbös fülbevalók – feltűnése, illetve a korábbi típusok fejlődése, átalakulása – pl. a korai nagylemezgömbös fülbevalók granulációkkal gazdagon díszített, gyakran rekesztutánzatos díszítésű variációinak, illetve tengelyes csüngőjű változatainak megjelenése – fémjelez. Ekkor jelentek meg a nagy üveggyöngycsüngős fülbevalók legkorábbi darabjai is. Szórványosan felbukkantak az áttetsző világoszöld, kék, illetve opak sötétbarna, fekete színű, gömb alakú csövecskés üveggyöngyök,²⁷⁶ melyek a vizsgált nagy gyöngycsüngős fülbevalókon is feltűnnek. Ugyancsak ekkor, nagyjából a 7. század közepe táján jelentek meg a nagyobb méretű, világoszöld, világoskék vagy szintelen, szintén csövecskés, korai dinnyemag alakú üveggyöngyök is.²⁷⁷ A korai csövecskés dinnyemag alakú gyöngyök

és a csövecskés, tengelyes szerkezetű nagy gyöngycsüngős fülbevalók legkorábbi együttes előfordulásának példáját a szegvár-oromdűlői 333A sírból említhetjük.

E gyöngytípusok a Kárpát-medencében legkorábban főként a Tiszától keletre eső területeken jelentek meg, de egy-egy példányuk a Duna–Tisza közén és a Balaton-felvidéken is már korán felbukkant.²⁷⁸ A dinnyemag alakú gyöngyök korai, csövecskés típusai éremmel keltezett sírban is megtalálhatók. Világoszöld példányok kerültek elő a II. Constans éremutánzatával (648–652) keltezhető szegvár-sápoldali 2. gyermeksírban.²⁷⁹ A korai típusú dinnyemag alakú gyöngyök eredetének tisztázása még megoldásra vár.

Mindezen ékszerfajták közel egyidejű felbukkanása egy olyan divatváltozás legkorábbi mutatója, amely együtt járt az üveggyönggyel díszített ékszerek készítése technológiai változásával is. Az ekkortól elterjedő csövecskés szerkezetű, ritkábban áttetsző, gyakrabban monokróm gyöngyökből készített ékszerek (fülbevalók, gyöngy nyakláncok) rövid időn belül széles körben meghatározó szerepet kaptak a közép és késő avar kori ékszerviseletben.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az OTKA K-109510 pályázat támogatásával készült. Köszönettel tartozunk Lőrinczy Gábornak a szegvár-oromdűlői, S. Perémi Ágotának a lesencetomaj-piroskereszti, Szalontai Csabának a kiskundorozsmai és Szentpéteri Józsefnek a csákerényi fülbevalók adataiért, s hivatkozásuk lehetőségéért. A fülbevalók színes rekonstrukcióit és az alattyáni 14. sír függőjének viseleti rekonstrukcióját Heipl Mónika készítette; rajzaiért fogadja köszönetünket.

²⁷⁶ KOVRIG 1963, 164–165; PÁSZTOR 2008, 316.

²⁷⁷ VIDA–VÖLLING 2000, 85; PÁSZTOR 2008, 317.

²⁷⁸ PÁSZTOR 2008, 316–317.

²⁷⁹ SOMOGYI 1997 85; VIDA–VÖLLING 2000, 631. j.

IRODALOM

- АНМЕРОВ 1951: Ахмеров, Р. Б.: Уфимские погребения VI–VIII веков нашей эры. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры* 40 (1951) 125–137.
- АЈБАБИН–ЧАЈРЕДИНОВА 2009: Ajbabin, A. I. – Chajredinova, É. A.: *Das Gräberfeld beim Dorf Lučistoe I. Ausgrabungen der Jahre 1977, 1982–1984*. Monographien der Römisch-Germanischen Zentralmuseums 83. Mainz 2009.
- АЛЕКСЗЕЈЕВА 1975: Алексеева, Е. М.: *Античные бусы Северного Причерноморья*. Археология СССР 1–12. Москва 1975.
- АМБРОЗ 1971: Амброз, А. К.: Проблемы раннесредневековой хронологии Восточной Европы. *Советская археология* 1971:2 (1971) 96–123.
- АНДРАСИ 2000: András J.: Avar kori varkocszorítók (Awarenzeitliche Zopfspangen). *Archaeologiai Értesítő* 123–124 (1996–1997) 2000, 85–123.
- АНКЕ 1998: Anke, B.: *Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts*. Weissbach 1988.
- БАЛИНТ 1989: Bálint, Cs.: *Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert*. Köln 1989.
- БАЛОГХ 2000: Balogh Cs.: Az avar kori préselt, lemezes boglárók (Die awarenzeitlichen gepreßten blechnen Agraffen). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 6 (2000) 219–235.
- БАЛОГХ 2002: Balogh Cs.: Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna–Tisza köze avar kori betelepülésének kérdéseiről (Archäologische Angaben zur Frühawarenzeitlichen Geschichte des Komitates Bács-Kiskun. Vorarbeiten zu den Problemen der Besiedlung des Donau–Theiß-Zwischenstromlandes in der Frühawarenzeit). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 8 (2002) 291–339.
- БАЛОГХ 2004: Balogh Cs.: Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája (Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschläge des Karpatenbeckens). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 241–303.
- БАЛОГХ 2010: Balogh Cs.: A Felgyő, Ürmös-tanyai avar kori temető (Avar Age Cemetery in Felgyő, Ürmös-tanya). In: Balogh Cs. – P. Fischl K.: *Felgyő, Ürmös-tanya. Bronzkori és avar kori leletek László Gyula felgyői ásatásának anyagából*. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica* 1 (2010) 185–381.
- БАЛОГХ 2013: Balogh, Cs.: *A Duna–Tisza köze avar kori betelepülésének problémái*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2013.
- БАЛОГХ 2014: Balogh Cs.: Az avar kori gúla-csüngős fülbevalók (Die awarenzeitlichen Pyramidenförmigen Ohrgehänge). *Kuny Domokos Múzeum Közleményei* 20 (2014) 91–157.
- БАЛОГХ 2015: Balogh Cs.: Az avar kori tömlővégek (Mouthpieces of hoses from the Avar period). In: „Hadak útján.” *A népvándorlás kor fiatal kutatóinak XXIII. konferenciájának előadásai*. Szerk.: S. Perémi Á. Veszprém 2015, in press.
- БÁРДОС–ГАРАМ 2009: Bárdos, E. – Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek*. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 9. Budapest 2009.
- БЕНДЕ 2012: Bende L.: Lószerszámos temetkezések, áldozati állatok és ételmellékletek a Körös–Tisza–Maros köze késő avar kori temetőiben (Bestattungen mit Pferdegeschirr, Tieropfer und Speisebeigaben in den spätawarenzeitlichen Gräberfeldern des Gebietes zwischen Kreis/Körös, Theiß/Tisza und Mieresch/Maros). In: *Thesaurus avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*

- (*Archaeological Studies in Honour of Éva Garam*). Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 645–676.
- BENEA 1997: Benea, D.: Die Glasperlenwerkstatt von Tibiscum und die Handelsbeziehungen mit dem Barbaricum. In: *Perlen. Archäologie Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994*. Hrsg.: Feeden, U. von – Wiczorek, A. Bonn 1997, 279–291.
- BÓNA 1957: Bóna I.: Az úrböpusztai avar temető (Le cimetière avar de Úrböpuszta). *Archaeologiai Értesítő* 84 (1957) 155–173.
- BÓNA 1970: Bóna I.: Avar lovassír Iváncsáról (Grave of an avar horseman at Iváncsa). *Archaeologiai Értesítő* 97 (1970) 243–263.
- BÓNA 1971: Bóna I.: *A népvándorlás kora Fejér megyében*. Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig 5. Székesfehérvár 1971.
- BÓNA 1979: Bóna I.: A szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz (Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten). *Archaeologiai Értesítő* 106 (1979) 3–32.
- BÓNA 1980: Bóna, I.: Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32 (1980) 31–95.
- BÓNA 2000: Bóna, I.: Ein frühawarisches Gräberfeld in der Unio-Sandgrube von Várpalota. *Communicationes Archaeologiae Hungariae* 2000, 123–160.
- BÓNA–NAGY 2002: Bóna, I. – Nagy, M.: Hódmezővásárhely-Kishomok. Fundort und Fundumstände. In: Bóna, I. – Nagy, M.: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Budapest 2002, 34–77.
- BROWN 1974: Brown, D.: So-called „Needle Case”. *Medieval Archaeology* 18. London 1974, 151–154.
- BUGARSKI 2009: Bugarski, I.: *Nekropole iz goda antike i ranog sredn'ej veka na lokaliteti Čik (Cemeteries from Antiquity and Early Middle Ages at Čik)*. Belgrad 2009.
- ČILINSKÁ 1973: Čilinská, Z.: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*. Bratislava 1973.
- ČILINSKÁ 1975: Čilinská, Z.: Frauenschmuck aus der 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Slovenská Archeológia* 23:1 (1975) 63–96.
- CSALLÁNY 1960: Csallány D.: Szabolcs-Szatmár megye avar kori leletei (Awarische Funde des Komitats Szabolcs-Szatmár). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 1 (1958) 1960, 31–87.
- CSIKY 2009: Csiky G.: *Az avar kori szűrő- és vágófegyverek*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2009.
- DAIM 1987: Daim, F.: *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ*. Studien zur Archäologie der Awaren 3:1. Wien 1987.
- DAIM–LIPPERT 1984: Daim, F. – Lippert, A.: *Das awarische Gräberfeld von Sommerin am Leithagebirge, NÖ*. Studien zur Archäologie der Awaren 1. Wien 1984.
- ERDÉLYI 1958: Erdélyi I.: *A jánoshidai avarkori temető (Das avarenzeitliche Gräberfeld von Jánoshida)*. Régészeti Füzetek Ser. II. No. 1. Budapest 1958.
- ERDÉLYI 1982: Erdélyi I.: *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében*. Budapest 1982.
- ERDÉLYI–NÉMETH 1969: Erdélyi I. – Németh P.: A Várpalota-gimnáziumi avar temető. A Bakonyi Múzeum avarkori leletanyagának ismertetése I. (Awaren-Friedhof Várpalota-Gymnasium. Besprechung der im Besitz des Bakony-Museums zu Veszpém befindlichen Fundstücke aus der Awarenzeit I.). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 8 (1969) 167–198.
- FACSÁDY 2009: R. Facsády A.: *Aquincumi ékszerek (Jewellery in Aquincum)*. Az Aquincumi Múzeum gyűjteményei 1. Szerk.: R. Facsády A. Budapest 2009.
- FETTICH 1926: Fettich N.: *Az avarkori műipar Magyarországon. – Das Kunstgewerbe*

- der Awarenzeit in Ungarn*. Archaeologia Hungarica 1. Budapest 1926.
- FETTICH 1951: Fettich N.: *Régészeti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez (Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst)*. Archaeologia Hungarica 31. Budapest 1951.
- FETTICH 1965: Fettich, N.: *Awarenzeitliches Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc*. Studia Archaeologica 3. Budapest 1965.
- FÜLÖP 1977: Fülöp Gy.: *A bakonycsérnyei avar kori temető (La cimetièrre de l' èpoque avar à Bakonycsérnye)*. Az István Király Múzeum Közleményei D. sorozat 115. Székesfehérvár 1977.
- FÜLÖP 1984: Fülöp Gyula: *Fejér megye az Avar korban. A dunaiújvárosi avar telep és temető (Das Komitat Fejér in der Awarzeit. Die awarische Siedlung und der Friedhof von Dunaiújváros)*. Az István Király Múzeum Közleményei D. sorozat 158. Székesfehérvár 1984.
- GARAM 1973: Garam É.: Avar temetők Andocson (Avar cemeteries at Andocs). *Folia Archaeologica* 26 (1973) 129–183.
- GARAM 1975: Garam, É.: The Homokmégy-Halom Cemetery. In: *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary* I. Ed.: Kovrig, I. Budapest 1975, 13–48.
- GARAM 1984: Garam É.: Spätawarenzeitliche Goldgegenstände im Ungarischen Nationalmuseum (Későavar kori aranytárgyak a Magyar Nemzeti Múzeum Népvándorláskori Gyűjteményében). *Folia Archaeologica* 35 (1984) 87–109.
- GARAM 1991: Garam, É.: *Die awarenzeitlichen Funde aus Ungarn im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. Bonn 1991.
- GARAM 1991a: Garam É.: A tiszakécske-óbögi avar kori sírok. Adatok az avar kori szabályokhoz és az egyenes, egyélű kardokhoz (Awarenzeitliche Gräber von Tiszakécske-Óbög. Angaben zu den Säbeln und zu den Geraden, einschneidigen Schwertern der Awarenzeit). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1991, 129–166.
- GARAM 1992: Garam, É.: Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit. In: *Awarenforschungen* 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 135–250.
- GARAM 1993: Garam, É.: *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archeologica 1. Budapest 1993.
- GARAM 1993a: Garam, É.: Die awarenzeitliche Scheibenfibel. *Communicationes Archaeologiae Hungariae* 1993, 99–134.
- GARAM 1995: Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3. Eds.: Kiss, A. – Garam, É. Budapest 1995.
- GARAM 1995a: Garam É.: A dunapentelei avar kori sírok katalógusa (Katalog der awarenzeitlichen Gräber in Dunapentele). *Archaeologiai Értesítő* 121–122 (1994–1995) 1995, 131–154.
- GARAM 2001: Garam, É.: *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhundert*. Monumenta Avarorum Archaeologica 5. Budapest 2001.
- GARAM 2003: Garam É.: Avar kori fibulák (Awarenzeitliche Fibeln). *Archaeologiai Értesítő* 128 (2003) 95–123.
<https://doi.org/10.1556/ArchErt.128.2003.1-2.5>
- GARAM 2005: Garam É.: Avar kori nemzetiségű sírja Maglódon (Das awarenzeitliche Sippenhäuptlingsgrab von Maglód). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2005, 407–436.
- GAVRITUHIN–OBLOMSKIJ 1996: Гавритухин, И. О. – Обломский, А. М.: *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст (Gaponovo Hoard and its Cultural and Historical Context)*. Раннеславянский мир 3. Москва 1996.
- HORVÁTH 1935: Horváth T.: *Az üllői és a kiskőrösi avar temető (Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös)*. Archaeologia Hungarica 19. Budapest 1935.

- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993: Istvánovits E. – Kulcsár V.: Tükrök a császárkori és a kora népvándorlás kori barbár népeknél a Kárpát-medencében (Die Spiegel der Kaiser- und Frühvölkerwanderungszeitlichen Barbarenvölker im Karpatenbecken). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 30–31:2 (1993) 9–59.
- JUHÁSZ 2004: Juhász, I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas-Grexa-Téglagyár, FO 68*. Monumenta Avarorum Archaeologica 7. Budapest 2004.
- KADA 1905: Kada E.: Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő* 25 (1905) 360–384, 402–409.
- KADA 1906: Kada E.: Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő* 26 (1906) 135–155, 207–221.
- KISS 1977: Kiss, A.: *Avar Cemeteries in County Baranya*. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 2. Ed.: Kovrig, I. Budapest 1977.
- KISS 1987: Kiss, A.: Frühmittelalterliche byzantinische Schwerter im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39 (1987) 193–210.
- KISS 1992: Kiss, A.: Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken. In: *Awarenforschungen* 1. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 35–134.
- KISS 1996: Kiss, A.: *Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck 1996.
- KISS 2001: Kiss, A.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B*. Monumenta Avarorum Archaeologica 6. Budapest 2001.
- KISS 1983: Kiss G.: Egy avar kori fülbevalótípusról (Über einen awarenzeitlichen Ohrgehängentypen). *Archaeologiai Értesítő* 109 (1983) 100–111.
- KISS 1984: Kiss, G.: Funde der Awarenzeit aus Ungarn in Wiener Museen 1. Funde aus der Umgebung von Keszthely. *Archaeologia Austriaca* 68 (1984) 161–201.
- KISS 2000: Kiss V.: Előzetes jelentés a Balatonszemes, Bagó-dombon végzett megelőző feltárásról (Somogy megye). *Régészeti Kutatások Magyarországon 2000 (Archaeological Investigations in Hungary 2000)*. Budapest 2003, 39–46.
- KISS–SOMOGYI 1984: Kiss G. – Somogyi P.: *Tolna megyei avar temetők. – Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna*. Dissertationes Pannonicae Ser. III. No. 2. Budapest 1984.
- KOCH 1973: Koch, U.: *Die fränkischen Gräberfelder von Berghausen, Kreis Karlsruhe*. Karlsruhe 1973.
- KOVAČEVIĆ 1972 Kovačević, J.: Le tombes 73 et 77 de la nécropole de „Čik”. *Balkanoslavica* 1 (1972) 65–72.
- KOVÁCS 2001: Kovács F.: A szárazdi avar leletek (Die awarenzeitliche Funde von Szárazdi). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2001, 183–215.
- KOVALEVSKAĀ ET AL. 2006: Ковалевская, В. Б. – Албегова, З. Х. – Пьянков, А. В. – Евсюков, А. Н.: *Компьютерное картографирование массовых типов раннесредневековых металлических зеркал с центральной петелькой*. Археология и геоинформатика 3. CD. Москва 2006.
- KOVRIG 1957: Kovrig I.: Kora-avarkori sírok Törökbálintról (Deux tombes avares de Törökbálint). *Folia Archaeologia* 9 (1957) 119–133.
- KOVRIG 1960: Kovrig I.: Újabb kutatások a keszthelyi avarkori temetőben (Neue Forschungen im frühmittelalterlichen Gräberfeld von Keszthely). *Archaeologiai Értesítő* 87 (1960) 136–168.
- KOVRIG 1963: Kovrig, I.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Archaeologia Hungarica 40. Budapest 1963.
- KOVRIG–KOREK 1965: Kovrig, I. – Korek, J.: Le cimetière de l'époque avare de Csóka (Čoka). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 12. Budapest 1960, 257–297.

- KÖVÁRI 2014: Kővári A.: *Ékszeresek a kiskundorozsmai avar kori temetők sírjaiban. Kiskundorozsma-Kettőshatár út I–II. számú és Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II. számú avar kori temetők fülbevalóinak elemzése.* Egyetemi szakdolgozat (Msc). Szeged 2014.
- LEVINA 1994: Левина, Л. М.: *Джетыясарская культура. Часть 3–4. Могилники Алтынасар 4. Низовья Сырдарьи в древности 4.* Москва 1994.
- LOVAS 1929: Lovas E.: A bágyog-gyűrhegyi népvándorláskori temető (Eine Grabstätte aus der Völkerwanderungszeit bei Bágyog). *Archaeologiai Értesítő* 43 (1929) 248–258, 375–376.
- LŐRINCZY 1991: Lőrinczy G.: A szegvár-oromdűlői kora avar kori temető 1. sírja (Das Grab 1 des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes von Szegvár-Oromdűlő). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984–1985:2 (1991) 127–154.
- LŐRINCZY–STRAUB 2003: Lőrinczy G. – Straub P.: Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez I. (Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel I.). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 9 (2003) 171–187.
- LŐRINCZY–STRAUB 2004: Lőrinczy G. – Straub P.: Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez II. (Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel II.). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 305–319.
- LŐRINCZY–STRAUB 2005: Lőrinczy G. – Straub P.: Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez III. (Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel III.). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 11 (2005) 127–140.
- MADARAS 1994: Madaras, L.: *Das Awarische Gräberfeld von Jászapáti.* Awarische Corpus II. (Avar Corpus Füzetek II.). Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest. 1994.
- MADARAS 1995: Madaras, L.: *The Szeged-Fehértó „A” and „B” Cemeteries.* Das Awarische Corpus III. (Avar Corpus Füzetek III.). Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995.
- MÁRKINÉ 1934: Márkiné P. K.: Kürtösvégű karkötők az avarkorból (Armringe mit Trichterende aus der Awarenzeit). *Archaeologiai Értesítő* 47 (1934) 56–65, 198–199.
- MARTIN 1990: Martin, M.: Awarische und germanische Funde in Männergräbern von Linz-Zizlau und Környe. Ein Beitrag zur Chronologie der Awarenzeit. *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 15 (1990) 65–90.
- MÉSZÁROSETAL. 2006: Mészáros P. – Paluch T. – Szalontai Cs.: Avar kori temetők Kiskundorozsma határában. (Előzetes beszámoló az M5-ös autópályán feltárt lelőhelyekről). In: „*Hadak útján...*” XV. A népvándorlás kor fiatal kutatói 15. konferenciájának előadásai. Tatabánya, 2004. október 4–6. Tatbányai Múzeum Tudományos Füzetek 8. Szerk.: László J. – Schmidtmayer R. Tatabánya 2006, 97–109.
- MITSCHA-MÄRHEIM 1957: Mitscha-Märheim, H.: *Der Awarenfriedhof von Leithaprodersdorf.* Eisenstadt 1957.
- MRKOBRAĐ 1980: Mrkobrad, D.: *Archeološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji. – Archäologische Funde der Völkerwanderungszeit in Jugoslawien.* Fontes Archaeologiae Iugoslaviae 3, Monografije 6. Beograd 1980.
- MÜLLER 2010: Müller, R.: *Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenekpuszta.* Castellum Pannonicum Pelsonense 1. Hrsg.: Heinrich-Tamáská, O. Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden 2010.
- NAGY 1959: Nađ, S.: Nekropola kod Aradca iz ranog srednjeg veka (Die Nekropole bei Aradac aus dem Frühen Mittelalter). *Rad Vojvodjanskih Muzeja* 8 (1959) 45–102.
- NAGY 1971: Nađ, Š.: Necropola iz srednjeg veka u ciglana „Polet” u Vrbasu (Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Gelände der Ziegelei „Polet” bei Vrbas). *Rad Vojvodjanskih Muzeja* 20 (1971) 187–268.
- NAGY 1998: Nagy, M.: *Awarische Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest.*

- Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest 1998.
- ORMÁNDY 1995: Ormándy J.: Granulációs díszítés avar kori tárgyakon. Gúla- és lemezgömbcsüngős arany fülbevalók (Awarenzeitliche Gegenstände mit Granulationsverzierung. Goldene Ohrgehänge mit Pyramiden- und Kugelhänger). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 1 (1995) 151–181.
- PAPP 1964: Papp L.: A nagyharsányi avar kori temető (Das awarenzeitliche Gräberfeld von Nagyharsány). *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 8 (1963) 1964, 113–141.
- PÁSZTOR 1995: Pásztor A.: A kora és közép avar kori gyöngyök és a bizánci éremleletes sírok kronológiai kapcsolata (Die Chronologische Beziehung der Perlen und byzantinische Münzen führenden früh- und mittelawarenzeitlichen Gräber). *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei* 11 (1995) 69–92.
- PÁSZTOR 1996: Pásztor A.: A csákberény-orondpusztai avar kori temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata (The Typochronological Examination of the Bead Finds of the Csákberény-Orondpuszta Cemetery from the Avar Period). *Savaria* 22:3 (1992–1995) 1996, 37–83.
- PÁSZTOR 2008: Pásztor, A.: Ergebnisse der typochronologischen Untersuchung awarenzeitlicher Perlenfunde in Ungarn. Perlen tracht in der Früh- und Mittelawarenzeit. *Anteus* 29–30 (2008) 307–324.
- PÁSZTOR 2010: Pásztor, A.: Die Perlenfunde aus den Gräbern der Keszthely-Kultur in der Nekropole vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenekpuszta. In: Müller, R.: *Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenekpuszta*. Castellum Pannonicum Pelsonense 1. Hrsg.: Heinrich-Tamáská, O. Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden 2010, 349–362.
- PÁSZTOR 2011: Pásztor, A.: Auswertung der Perlen aus dem Gräberfeld Keszthely-Fenekpuszta, Horreum. Beitrag. In: *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*. Castellum Pannonicum Pelsonense 2. Hrsg.: Heinrich-Tamáská, O. Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden 2011, 438–442.
- PÁSZTOR 2012: Pásztor A.: Lesencetomaj-Piroskereszt avar kori temető 39. sírjának gyöngysora (Die Perlenkette aus Grab 39 des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Lesencetomaj-Piroskereszt). In: *Thesaurus avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam)*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 477–488.
- PÁSZTOR 2014: Pásztor A.: Die Perlenfunde aus dem frühawarenzeitlichen Gräberfeld von Keszthely-Fenekpuszta, Ödenkirche-Flur. In: Müller, R.: *Die Gräberfelder von Keszthely-Fenekpuszta, Ödenkirche-Flur*. Castellum Pannonicum Pelsonense 1. Hrsg.: Heinrich-Tamáská, O. Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden 2014, 257–310.
- PÁSZTOR 2014a: Pásztor A.: Gyöngyleletek a Szegvár-Oromdülő avar kori temető szűrókanalas sírjaiban. In: *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára (Avarum solitudines. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday)*. Szerk.: Anders A. – Balogh Cs. – Türk A. Budapest 2014, 279–291.
- PÁSZTOR 2015: Pásztor A.: A csákberény-orondpusztai avar kori temető ékszeri. Gyöngydivat a csákberényi avar kori viseletben. In: *Csákberény-Orondpuszta avar kori temető*. Monumenta Avarorum Archaeologica 2015, in press.
- PERÉMI 2000: S. Perémi Á.: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúrák temető fülbevalói. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 21 (2000) 41–75.
- PERÉMI 2003: S. Perémi Á.: *A Keszthely-kultúra kutatása és a Lesencetomaj-Piroskereszt temető feldolgozása*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2003.
- QUAST 1993: Quast, D.: *Die merowingerzeitlichen Grabfunde aus Gültlingen*.

- Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 52. Stuttgart 1993.
- RÁCZ 2014: Rác, Zs.: *Die Goldschmiedegräber der Awarenzeit*. Monographien der Römisch-Germanischen Zentralmuseums 116. Mainz 2014.
- RÁCZ–SZENTHE 2009: Rác, Zs. – Szenthe G.: Avar temető Hajdúnánás határában (Awarisches Gräberfeld in der Gemarkung von Hajdúnánás). *Communicatioes Archaeologicae Hungariae* 2009, 310–335.
<https://doi.org/10.54640/CAH.2009.309>
- RADNÓTI 1957: Radnóti A.: Néhány megjegyzés a mártélyi avar síjvégen látható ábrázoláshoz. *Archaeologiai Értesítő* 84 (1957) 79–81.
- RHÉ–FETTICH 1931: Rhé, Gy. – Fettich, N.: *Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn*. Prag 1931.
- RIEMER 2000: Riemer, E.: *Romanische Grabfunde des 5.–8. Jahrhunderts aus Italien*. Internationale Archäologie 57. Rhaden/Westf. 2000.
- ROSNER 1999: Rosner, Gy.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszlói StraÙe*. Monumenta Avarorum Archaeologica 3. Budapest 1999.
- SAGE 1984: Sage, W.: Das Reihengräberfeld von Alterding in Oberbayern I. *Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit A-14*. Berlin 1984.
- SALAMON–ERDÉLYI 1971: Salamon, Á. – Erdélyi, I.: *Das Völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*. Studia Archaeologica 5. Budapest 1971.
- SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995: Salamon, Á. – Cs. Sebestyén, K.: The Szeged-Kundomb Cemetery. *Das Awarische Corpus IV. (Avar Corpus Füzetek IV)*. Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995, 8–109.
- SALAMON–ERDÉLYI 1971: Salamon, Á. – Erdélyi, I.: *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*. Studia Archaeologica 5. Budapest 1971.
- SAUER 2007: Sauer, F.: *Die Archaeologischen Grabungen auf der Trasse der SI. Fundstelle Vösendorf-Luxemburg strasse*. Bad Vöslau 2007.
- SČEGLOVA 1995: Sčeglova, O.: A Közép-Dnyeper-vidéki „ant régiségek” vagy „Martinovka típusú” kincsleletek tanulmányozásának néhány problémája. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 1 (1995) 375–397.
- SOMOGYI 1984: Somogyi P.: A cikói temető (Das Gräberfeld von Cikó). In: Kiss G. – Somogyi P.: *Tolna megyei avar temetők (Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna)*. Dissertationes Pannonicae Ser. III. No. 2. Budapest 1984.
- SOMOGYI 1997: Somogyi, P.: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 5. Wien 1997.
- SOMOGYI 2005: Somogyi P.: Újabb gondolatok a bizánci érmék avarföldi elterjedéséről. Numizmatikai megjegyzések Bálint Csanád közép avar kor kezdetére vonatkozó vizsgálataihoz (Neue Überlegungen über den Zustrom byzantinischer Münzen ins Awarenland. Numismatischer Kommentar zu Csanád Bálints Betrachtungen zum Beginn der Mittelawarenzeit). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 11 (2005) 189–228.
- SOMOGYI 2008: Somogyi, P.: Neue Überlegungen über den Zustrom byzantinischer Münzen ins Awarenland (Numismatischer Kommentar zu Csanád Bálints Betrachtungen zum Beginn der Mittelawarenzeit). *Anteus* 29–30 (2008) 347–395.
- SOMOGYI 2012: Somogyi P.: A közép avar kori lengöcsüngös fülbevalók eredetének kérdéséhez. In: *Thesaurus avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam)*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 583–596.
- CS. SÓS 1958: Cs. Sós Á.: *A keceli avar kori temetők (Die awarenzeitlichen Gräberfelder in Kecel)*. Régészeti Füzetek Ser. II. No. 3. Budapest 1958.
- CS. SÓS–SALAMON 1995: Cs. Sós, Á. – Salamon, Á.: *Cemeteries of the Early Middle Ages*

- (6th–9th Centuries A.D.) at Pókaszepetk. Appendix by Bökönyi, S. and Matolcsi, J. Ed.: Szőke, B. M. Budapest 1995.
- STADLER 2005: Stadler, P.: *Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren*. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 60. Wien 2005.
- STAŠENKOV 1997: Сташенков, Д. А.: Об одной группе раннесредневековых украшений самаро-симбирского Поволжья (серги салтовского типа). In: *Культуры степеней Евразии второй половины I. тысячелетия н.э. (Вопросы хронологии)*. Самара 1997, 60–64.
- STAŠENKOV 1998: Сташенков, Д. А.: Евразийская мода в эпоху раннего средневековья. In: *Культуры степеней Евразии второй половины I. тысячелетия н.э. (Вопросы хронологии)*. Самара 1998, 213–231.
- STRAUB 1997: Straub P.: Avar kori tegezdszító csontlemezek. Motívumtipológia és kronológia (Awarenzeitliche Beinplatten als Verzierung von Köchern. Typologie der Motive und Chronologie). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 3 (1997) 117–151.
- SZABÓ 1965: Szabó J. Gy.: Az egri múzeum avar kori emlékényaga I. Kora avar kori sírleletek Tarnaméráról (Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra). *Egri Múzeum Évkönyve* 3 (1965) 29–71.
- SZABÓ 1966: Szabó J. Gy.: Az egri múzeum avar kori emlékényaga II. Sírleletek Dormánd-Hanyipusztáról (Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger II. Gräberfunde aus Dormánd-Hanyipuszt). *Egri Múzeum Évkönyve* 4 (1966) 29–69.
- SZABÓ 1969: Szabó, J. Gy.: Az egri múzeum avar kori emlékényaga III. Sírleletek Nagyréde-Ragyogóparton (Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger III. Grabfunde aus Nagyréde-Ragyogópart). *Egri Múzeum Évkönyve* 6 (1969) 29–67.
- SZALONTAI 2014: Szalontai Cs.: Újabb avar temető Kiskundorozsma határából. Megjegyzések a hurkos végű csavart bronzdrótok rekonstrukciójához. In: „Sötét idők lakói”. 6–11. századi temetők a Kárpát-medencében és környékén. Szerk.: Kolozsi B. Debrecen 2014, megjelenés alatt.
- SZŐKE 1992: Szőke, B. M.: Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen* 2. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Hrg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- TEMPELMANN–MAĆZYŃSKA 1985: Tempelmann, M. – Maćzyńska: *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen 43. Mainz 1985.
- TOBIAS 2007: Tobias, B.: Néhány érdekes tárgy a Zillingtal-Unterer Kapellenberg D 41 sírból. Csatsfibulák és ecsetek (Einige interessante Gegenstände aus dem Grab D 41 von Zillingtal-Unterer Kapellenberg). Ringfibeln und Pinsel. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 325–341.
<https://doi.org/10.1556/ArchErt.132.2007.1.14>
- TOBIAS 2011: Tobias, B.: Avar kori tarsolyzárók a Kárpát-medencében (Awarenzeitliche Taschenverschlüsse im Karpatenbecken). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 12 (2011) 277–312.
- TOČIK 1968: Točik, A.: *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Štúrovo*. Archaeologica Slovaca Catalogi 2. Bratislava 1968.
- TOMKA 2008: Tomka, P.: Die Lehre der Bestattungsgebräuche. *Anteus* 29–30 (2008) 233–265.
- TÖRÖK 1973: Török Gy.: VII. századi sírok Kerepesről (Gräber aus dem 7. Jahrhundert in Kerepes). *Folia Archaeologica* 8 (1973) 113–134.
- TÖRÖK 1975: Török, Gy.: The Kiskörös Pohibuj-Mackó-dűlő Cemetery. In: *Avar Finds in the Hungarian National Museum*. Ed.: Kovrig, I. Budapest 1975, 283–304.
- UENZE 1966: Uenze, S.: Die Schnallen mit Riemenschlaufe aus dem 6. und 7. Jahrhunderts. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 31 (1966) 142–181.

- ВЕЙМАРН–АЙБАВИН 1993: Веймарн, Е. В. – Айбабин, А. И.: *Скалистинкий могильник*. Киев 1993.
- VIDA 2004: Vida T.: Pogányság, kereszténység és szinkretisztikus világkép a kora középkorban. Régészeti megfigyelések a kora avar kori ember hitvilágáról (Pagan and Christian elements in the Avar-age believes. Avar-age charms). In: *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Analecta Mediaevalia II. Szerk.: Neumann T. Piliscsaba 2004.
- VIDA–VÖLLING 2000: Vida, T. – Völling, T.: *Das slawische Brandgräberfeld von Olympia*. Rahden/Westf. 2000.
- WERNER 1950: Werner, J.: *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*. Reinecke Festschrift. Mainz 1950, 150–172.
- WERNER 1962: Werner, J.: *Die Langobarden in Pannonien*. Beiträge zur Kenntnis der

langobardischen Bodenfunde vor 568.
München 1962.

YEROULANOU 2010: Yeroulanou, A.: Common Elements in „Treasures” of the Early Christian Period. In: Byzanz – das Römerreich

im Mittelalter 1. *Monographien der Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 84, 1. Hrsg.: Falko, D. – Drauschke, J. Mainz 2010, 337–361.

LARGE BEAD-PENDANT EARRINGS FROM THE AVAR PERIOD

Among the bead-pendant earrings from the Avar period the pieces that are larger than eight millimeters are classified as large bead pendant earrings. The complete assamblage and comprehensive analysis of this type of jewelry has not been carried out yet and the problem of their chronological position has been only touched upon briefly by Ilona Kovrig, István Bóna, János Győző Szabó and Éva Garam.

Variants of this earring type are known from 128 graves (and 4 stray finds) in 61 Avar cemeteries. The archaeological sites where this earring type has been recovered from are concentrated in the central region of the area occupied by the Avars, principally along the Tisza River and Southern Transdanubia.

The large bead-pendant earrings were worn by males, females and children, in pairs or singly, sometimes with other types of earrings, for example with large or small spherical pendant earrings, half-moon or hoop earrings.

After setting up a complete register of the copies of this earring type, we classified them and examined the geographical distribution of some types, the question of their origin and chronology, together with the complex analysis of other costume accessories, jewelry, weapons and other grave goods.

The prototypes of large bead-pendant earrings are mostly found among the gold earrings with aquamarine pendants made in Byzantine goldsmith's workshops; the copies recovered from the territory of the Avar Khaganate, however, are mostly local products. The large bead-pendant earrings can be related to earrings with large and small spherical pendants as well as to earrings with wire-axled spherical pendants that are extremely rare in the Avar-period archaeological material of the Carpathian Basin.

Based on the connecting piece between the hoop earring and the bead pendant we identified seven types of earrings. In some cases, the earrings with flexible and inflexible axes may be regarded as versions of the same type.

Large bead-pendant earrings became fashionable in the second quarter of the 7th century and remained current at the turn of the 7th–8th centuries. The appearance of this earring type was the result of a slow change in fashion, also related to technological changes in the making of glass bead decorated jewelry. From then on, the pieces of jewelry (earrings and necklaces) made of monochrome beads with tiny bronze tubes became widespread and came to dominate the jewelry fashion of the Middle and Late Avar periods.

I. táblázat. A nagy gyöngycsöngős fülbevalók összefoglaló táblázata (626–633. oldal)
 Table 1. Summary table of the large bead-pendant earrings (pp. 626–633)

Lelőhely	Halott neve	Fülbevaló db száma	Fülbevaló tengelye		Fémrészek anyaga	Gyöngy			Gyöngy díszítettsége	Összekötőtag jellege	Kisérőleletek	Irodalom
			Lengő	Merev		Színe	Forma/ Jelleg	Méret (mm)				
1	Alattyán-Tulát 14. sír	2			bronz	színtelen			henger	gyöngyök, vaskarperce, vaskés, bronzcsat, 2 db lamella, vaslánc, 2 db ólomkereszt	KOVRIG 1963, 11, Taf. I. 36–37.	
	Alattyán-Tulát 29. sír	1			bronz	elpusztult				bronz karika, gyöngyök, orsókarika, vaskarperce, vaskés	KOVRIG 1963, 12, Taf. II. 10.	
	Alattyán-Tulát 150. sír	2			bronz				henger	gyöngyök, 2 db vaskarperce, vascsat, vaskés, orsókarika	KOVRIG 1963, 21, Taf. XII. 37–38.	
	Alattyán-Tulát 153. sír	2			bronz	kék		préselt pánt	lemezgömb + félgömb	vascsat	KOVRIG 1963, 21, Taf. XIII. 6–7.	
2	Aradi/Aradac (Srb) 57. sír	1			bronz				dróttekeres	ezüst kifli alakú fülbevaló, 2 db vascsat, ovális vascsat, 2 db vaskés, kova, bronz lemeztörődék, bronz rög	NAGY 1959, Tab. X. 4.	
	Aradi/Aradac (Srb) 85. sír	1			arany				granulációk	Főnlak-típusú veretek, szíjbújtató, lemezes testű bronzcsat, félgömb alakú veret, csúcsos szíjvég, bronz "bizánci" típusú kerestvasú egyélű kard, vaskés, csiholó, fémpántos vödör	NAGY 1959, Tab. 3, Cl. 4.	
3	Bácsandrászállás-Moravicai út/Backi Sokolac, Moravicki put (Srb) 20. sír	1			bronz	zöld			—	vascsat, orsókarika, tükör, vaskés, bronz karika, ezüst szerelések vaskés, juhcsigolya	BALOGH 2013, 92. kép 2.	
	Bakonycsernye	nő?	1		bronz	kék			henger		FÜLÖP 1977, IX. kép 4.	
5	Balatonszemes, Bagó-domb 359. sír	2			bronz	kék				gyöngyök, vaskés	KISS 2000, 42, 3. kép 18–19.	
	Balatonszemes, Bagó-domb 361. sír	2			bronz	fekete			henger	—	KISS 2000, 42, 3. kép 4–5.	
	Balatonszemes, Bagó-domb 81/161. obj.	1			bronz	kék			félgömb	—	KISS 2000, 42, 3. kép 20.	
	Budakalász-Dunapart 17. sír	nő?	1		bronz	fekete			henger + félgömb	közöletlen, FM 96.1.18.1.		
6	Budakalász-Dunapart 138. sír	1			bronz	fekete			henger	aranyozott bronz gömböcsös fülbevaló, vaskarika töredéke	közöletlen, FM 97.1.66.1.	
	Budakalász-Dunapart 511. sír	nő?	2		bronz	zöld+fekete			henger alúl	gyöngyosor, vascsat, vaskarika	közöletlen, FM	
7	Budapest XV. Ferroglobus, Körvasút sor 110. 2. sír	2			bronz	sötétkék				fazék	NAGY 1998, 125, Taf. 95. B. 2: 1–2.	
	Budapest II. Tároगतó u. 78–80. szórány	1			bronz			belső gyöngydisz	dróttekeres		NAGY 1998, 18, Taf. 30. A. 5.	

9	Bugyi-Ürböpuszta 2. sír	nő	2										orsókarika, edény, állatgerinc és bordacsont	BONA 1957, 157, XXX. T. 2.
	Bugyi-Ürböpuszta 7. sír	nő (25–30)	2				préselt pánt					két gyöngydrót karika + 3 lemez-gömb + karikára felhúzott bikonikus lemezgömb	BONA 1957, 157, XXX. T. 15–16.	
10	Bugyi-Ürböpuszta 29. sír	nő (25–30)	1									henger	gyöngyök, Pápa-típusú tarsolycsat, vascsat, vas bűjtató, kova, csíholó, vaskarika, edény, állatcsont	BONA 1957, 159, XXXVI. T. 2–3.
	Cikó 48. sír	gyerek	2									huzalgömb	SOMOGYI 1984, 43, 5. tábla 48. I.	
	Cikó 60. sír	gyerek	2									kúp alakú lemez szegélyvel	SOMOGYI 1984, 44, 5. tábla 60. I.	
	Cikó 113–114. sír	?+nő	1									huzalgömb	SOMOGYI 1984, 46, 8. tábla 113–114. I.	
	Cikó 143–144. sír	nő	1									3 granulált lemezgömb	SOMOGYI 1984, 47, 11. tábla 143. I.	
11	Cikó 163. sír	gyerek	2									henger	SOMOGYI 1984, 50, 11. tábla 163. I–2.	
	Cikó 233. sír	nő	1									3 granulált lemezgömb	SOMOGYI 1984, 47, 11. tábla 233. I.	
	Csákberény-Orondpuszta 240. sír	nő	1									2 db ezüst fülkarika, gyöngyosor, bronzlánc, 3 db bronzlemez, ezüstpánt, 4 db lamella, vascsat, orsókarika, edény	közöletlen, SzIKM 10864	
12	Csákberény-Orondpuszta 257. sír	gyerek (Inf. II.)	1										lemezpáncél darabok, esont tüttartó, vaskés, disznócsont	közöletlen, SzIKM
	Csóka/Čoka (Srb) 45. sír	férfi	2									3 lemezgömb	ember: arany rozetta stíveg/pártav-eret, vaskés, íj, vascsat, ezüst pityke, ezüst kis- és nagyszíjívég, P-füles ezüst szerelekes vaskard, faragott esontlemez-es tegez; ló: rozetta alakú lószerszámveretek, szalagfonatos szíj-végek, vascsat, zablá, kengyel, esont nyeregdiszkek	KOVRIK-KOREK 1965, Pl. XCV. 1–2, 6–7.
13	Dumajváros-Simonyi dűlő											henger + drótgömb	FÜLÖP 1984, 38. kép.	
14	Dormánd-Hanyipuszta 20. sír	felelő	2					9				vaskés	SZABÓ 1966, 38, IX. t. 10–12.	
15	Felgyő-Ürmös tanya 73. sír	nő	2					21				henger + alul félgömb	BALOGH 2010, 197, 33. kép 73: 2–3.	
	Felgyő-Ürmös tanya 92. sír	leány-gyerek (Inf. II.)	1					16				ezüst nagygyöngyös fülbevaló, bronz lemezhenget, vaslánc, szemgyöngyök, kiszélesedő végű vaskarperec, orsókarika, lamella, 3 lúd lábközépsont, galambcsontok	BALOGH 2010, 199, 40. kép 4.	

16	Gátér 161. sír	nő	2				bronz	fekete				dróttekeres	vascsat, orsókarika, vaskarika, vaskés, bronz fejesgyűrű, edény, állatcsont	KADA 1906, 148.
17	Hajós-Cífrahegy 101. sír	nő (20–22)	2			szintelen	ezüst					2 gyöngydrót gyűrű	gyöngyök, lemezgyöngy, 2 db vascsat, vaskarika, vaslánc, vaskarpercec, vaskés, tűlkőr	BALOGH 2013, 267. kép. 2–3.
18	Hódmezővásárhely-Kishomok 35. sír	leány- gyerek	1			fekete	bronz		10			dróttekeres	gyöngyök, bronz fülkarika	BONA-NAGY 2002, 49, Taf. 13. 35: 1–2.
19	Homokméggy-Halom 119. sír	nő	1				bronz						vascsat, gyöngy	GARAM 1975, 32, Fig. 11. 119: 1.
20	Jánosida 172. sír	nő	2			zöldesfekete	ezüst					henger	bronz karika, orsógomb	ERDÉLYI 1958, 31, XXIX. tábla 5.
	Jánosida 182. sír	nő	2			kék	bronz					félgömb	borostyángyöngy, vaskés, gyöngyök, marhacsigolyák	ERDÉLYI 1958, 33, XXXV. tábla 1–2.
	Jászapáti-Nagyállási út 71. sír	nő	2			fekete	bronz		10			dróttekeres	koporsókáposcs, vaskés, orsógomb, kubooktaéderes gyöngy, 2 db rombusz fejű pángyűrű, 2 bordázott pántkarpercec, vascsat	MADARAS 1994, 30–31, Taf. IX. 71: 1–2.
	Jászapáti-Nagyállási út 73. sír	nő	1			sötétkék	bronz		12				2 db vascsat, vaskés, vaskarika, orsókarika	MADARAS 1994, 31, Taf. IX. 73: 1.
21	Jászapáti-Nagyállási út 107. sír	nő	2			kék	bronz		10			dróttekeres	vaskés, orsókarika, csont tarsolyzáró	MADARAS 1994, 38–39, Taf. XVI. 107: 1–2.
	Jászapáti-Nagyállási út 206. sír	nő	2			fekete	bronz		11				ezüst obulus	MADARAS 1994, 60, Taf.: XXX. 206: 1.
	Jászapáti-Nagyállási út 208. sír	férfi	2			világoszöld	bronz		11				szalagfonatos préselt kisszívjég, sima bronz kisszívjég, téglalap alakú bronz veret, vaskés, fj, 3 db nyíltestűcs, csontlemez tegez, faragott csont tegeztiartozék, 2 db csonttubus	MADARAS 1994, 60–61, Taf. XXXII. 208: 15.
22	Jászapáti-Nagyállási út 308. sír	nő	1			világoszöld	bronz		10				állatcsont	MADARAS 1994, 79, Taf. XLII. 308: 1.
23	Jutas 109. sír	nő	1			?	bronz			csepp			vaskés, 5 db kovakő, 1 db nyílhegy	RHE-FETTICH 1931, 24, FETTICH 1964, 6.
24	Kamiza-Kulturothon/Kanjiza-Ceniar, Dom Kulture (Srb) 25. sír	nő	1			fekete	bronz						dinnyemag gyöngyök, orsógomb, vaskés, vasár, kézzel formált palack	BALOGH 2013, 356. kép. 2–3.
25	Keceel-Határdűlő 38. sír	nő (Juv.)	2			világoskék	bronz			ecepp		dróttekeres	dinnyemag gyöngyök, csüngőként felfűzött fülbevaló, 2 db bronz spirálgyűrű, orsógomb	Cs. Sós 1958, 9, IX. t. 9.
26	Kerepes-Kavicsbánya D sír	nő	1			kékeslila	bronz			csővecskés			bronz kislemezgömbös fülbevaló, csontlemez skatulya, vascsat, orsógomb, sertés csont	TORÓK 1973, 116, 6. ábra 13.
27	Kiskunfélegyháza-Páka-puszta B 3. sír	férfi	2			sötétkék	bronz						3 db gyöngycsüngős fülbevaló, eü téglalap alakú, lemez varkocszorító, trapéz alakú br csat, br téglalap alakú, félgömb fejű szegecsakarókkal ellátott veret, öntött br, áttört, tokos, griffes szívjég, br karika, vaskés, orsógomb	BALOGH 2013, 366. kép. 5–6.

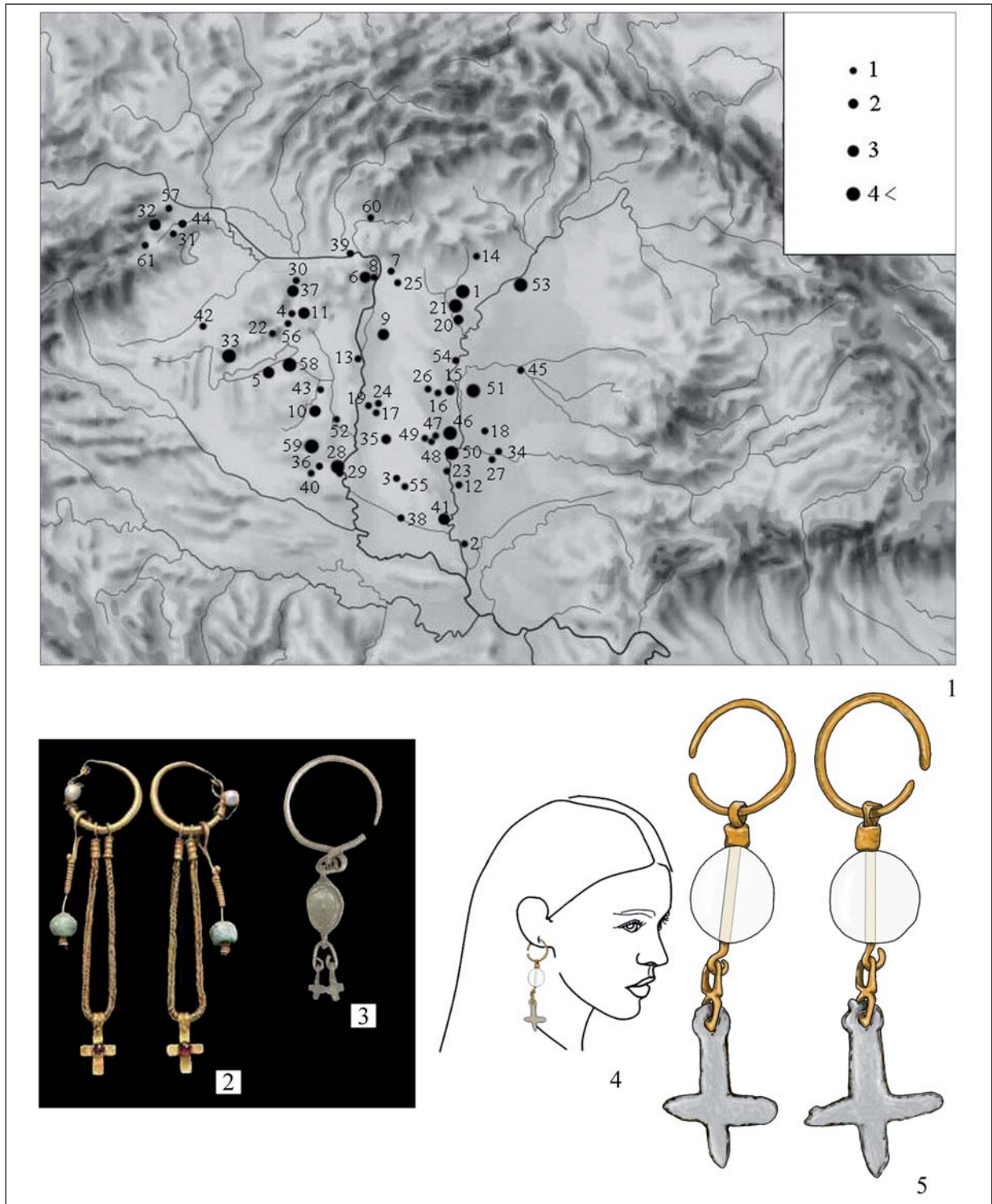
27	Kiszombor E 108. sír	nő	2												gyöngyök, vascsat, edény, szármvas csontok	közöletlen, MFM
	Kölked-Feketekapu A 343. sír	gyerek (Inf. I.)	2												vaslánc, gyöngyök, edény	Kiss 1996, 141, Taf. 92. A-343: 2-3.
	Kölked-Feketekapu A 388. sír	nő	2												gyöngyök, ezüst fülkarikapár, Paszirszoje-típusú fibula, vaskarika, vaskés, bronzkarika, 2 vascsat, bronzlánc, vaslánc akasztóval, vaspálca, aranyszíjű bronz II. állatstilusú szíjvég, üvegkarperccel töredéke, láncpáncél, bronz gyűszű, korongolt edény	Kiss 1996, 107, Taf. 76. A-388: 3.
28	Kölked-Feketekapu A 499 sír	férfi (Iuv.)	1												öntött bronzcsat, vascsat, vaskés, tűzkövek edény, bronzlemez, fenékö	Kiss 1996, 133, Taf. 89. A-499: 1.
	Kölked-Feketekapu A 533. sír	felelő	1												2 db fülkarika, gyöngyök, átfűrt római bronz pénz, csont tűtartó	Kiss 1996, 133, Abb. 24, Taf. 92. A-533: 3.
	Kölked-Feketekapu A 634. sír	nő	1												ezüst kislemezgömbös fülbevaló, gyöngyök, füles ólomkereszt, ovális vascsat, vaskés	Kiss 1996, 162, Taf. 100. A 634: 3.
	Kölked-Feketekapu A 661. sír	gyerek (Inf. I.)	1												ezüst kislemezgömbös fülbevaló, szemgyöngyök, nagyszíjvég II. állatstilusú díszítéssel, lemezpáncél töredéke, szíjszorító vascsat, vaskés, korongolt edény	Kiss 1996, 170, Abb. 28, Taf. 104, Taf. 156, Taf. 164. 6-7.
29	Kölked-Feketekapu B 343. sír	gyerek (Inf. II.)	1 + 2												felhúzott lemezgömbös fülbevaló, gyöngyosor, vaskarika, bronz övfűgő veretei, vaskarika karperccel (?) orsókorong	Kiss 2001, 117-118, Taf. 74. B-343: 8, 10-11.
	Kölked-Feketekapu B 528. sír	nő	2												bikonikus orsógomb, edény	Kiss 2001, 162, Taf. 87. B-528: 2-3
30	Kömye 143. sír	gy	1												ezüst nagylemezgömbös fülbevaló, csontfésű, bronz karika gyönggyel, gyöngyök	SALAMON-ERDELYI 1971, Taf. 24. 143: 26, Taf. XII. 2.
31	Lajtapordány/Leithaprodersdorf (A)	nő	1												fászilánk, vastörtedék, kör alakú bronzlemez	MITSCHA-NÄRHEIM 1957, 27. Taf. VII. 25.
32	Leobersdorf (A) 153. sír	nő	1												orsókarika, vaskés, vascsat,	DAIM 1987, 428, Taf. 150. 2.
	Leobersdorf (A) szörvány		1												állatcsontok	DAIM 1987, 435, Taf. 157. 37.
	Lesencetomaj-Piroskereszt 74. sír	gyerek (Inf. I.)	2												gyöngyosor, kigyófejes karperccel, vaskarika, bronzlemez	S. PERÉMI 2000, 50.
	Lesencetomaj-Piroskereszt 121. sír	nő	2												bronz kislemezgömbös fülbevaló, bronz fülkarika, gyöngyosor, hajtű, kigyófejes karperccel, vas huzalkarperccel, bronzlemez	S. PERÉMI 2000, 50.
33	Lesencetomaj-Piroskereszt 137. sír	gyerek (Inf. I.)	2												gyöngyök, vastörtedék	S. PERÉMI 2000, 53-54. 21. ábra 13.
	Lesencetomaj-Piroskereszt 170. sír	nő	1												gyöngyök	S. PERÉMI 2000, 50.
	Lesencetomaj-Piroskereszt 353. sír	gyerek	2													S. PERÉMI 2000, 50.

34	Makó-Mikócsa halom 101. sír	nő (18–22)	1		ezüst	világoszöld		12	belső gyöngydisz		br huzalgűrű, vaslánc, kürtösvégű karperec, öntött, bordás végű karperec, boglárpár, pártaverek, lemezcsőngős nyakék, tubus, szűrőkanál vaskés, orsókarika gyöngyök, lemezcsőngők, éremtűnázat, kiszélesedő végű bronz pántkarperec, vaskarperec, vascsat, bronz kiszíjvég, ívelt oldaltú bronz kiszíjvég, vaskés vaslánc, orsókarika gyöngyök, orsógomb, edény, állatcsont	közöletlen, MFM 2012.9.759.
35	Mélykút-Sáncdtűző 28. sír	nő	2		ezüst-karika + bronzhuzal	sötétkék		12	henger			BALOGH 2013, 430–431. kép 2–3.
	Mélykút-Sáncdtűző 32. sír	nő	2		bronz	sötétkék	ovális			—		BALOGH 2013, 432. kép 4–5.
36	Nagypall 151. sír	nő	2		ezüst	?			4 lemezgömb		fülkarika, páncéllemez, vaskés	KISS 1977, 78, Pl. XXXII. 152. 1.
	Oroszlány-Borbálatelep (II) 26. sír	nő	1		bronz	sötétkék		10			ezüst fülkarika, gyöngyök, vascsat, vaskés	közöletlen, KDM 76.29.4.
37	Oroszlány-Borbálatelep (II) 42. sír	nő	1		bronz	világoszöld		10			préselt bronz maszkos szíjvég, vastörödékek, vaskés, orsógomb	közöletlen, KDM 76.42.4.
	Oroszlány-Borbálatelep (II) 47. sír	nő	1		bronz	világoszöld		15			bronz rozetta, bronz esztüő (római?), bronz cső, madaras verettörödékek	közöletlen, KDM 76.45.3.
38	Óverbász-Polet téglagyár/ Vrbas-Polet ciglana (Srb) szórvány		3			fekete						NAGY 1971, Tab. XXIX. 11–13.
39	Párkány / Šturovo (Sl) 11. sír	?	2		bronz	kék	ovális		2 gyöngydrót-gyűrű		gyöngysor, vaskés, csont tűtartó	TOČIČIĆ 1968, 13, Taf. XIV. 11: 4–5.
40	Pécs-Köztemető 55. sír	gyerek (Inf. II.)	2						huzalgűrű		gyöngysor, 4 db ezüst gyűrű, kiszélesedő végű lemezkarperec, vaslánc, nyíltestűcs	KISS 1977, Pl. XLI. 55: 1.
	Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 73. sír	gyermek (Inf. I.)	1		bronz	fekete		10			vaskés, csont tömlővég, edény	BUGARSKI 2009, 54–55, T. XII. 73: 4.
41	Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 74. sír	férfi (46–52)	2		bronz	fekete		9	dróttekeres		vascsat, bronz verettörödékek, vasár, vaskés	BUGARSKI 2009, 55–56, T. XIV. 74: 4–5.
	Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 83. sír	gyermek (Inf. I.)	1		bronz	fekete		10			köles gyöngyök, vaslánc, vaskés, edény	BUGARSKI 2009, 59–60, T. XII. 83: 1.
42	Pokaszepetk 381. sír	gyerek (0–3)	1		ezüst-karika + bronzhuzal	sötétkék		14	henger		ezüst nagylemezgömbös fülbevaló, vaskés, állatcsont	Cs. SÓS-SALAMON 1995, Pl. XXIV. 381: 1.
43	Regöly 79. sír	nő	1		bronz	zöld			henger		felhúzott 3–3 lemezgömbös bronz fülbevalópár, 4 db bronz huzalkarika, bronz huzalkarikára feftűzött gyöngy-díszes fülbevaló, gyöngy, vaskés, vaskarika, vastörödékek, kavics, nyíltestűcs	KISS 1984, 133, 69. tábla 79: 7.
44	Sommerein (A) 48. sír	nő	2			fekete	ovális		huzalgűrű alul		üvegyöngyök, bronzcsat, vascsat, edény	DAIM-LIPPERT 1984, 225–226, Taf. 32. 3/1–2.

45	Szarvas-Grexa téglagyár 367. sír	férfi	2			bronz	fekete		10		dróttekeres	2 db vascsat, vaskés, kova, zablá, hevedercsat, kengyel pár, birka és disznócsontok	JUHÁSZ 2004, 56–57, Taf. XLIII. 367: 1.
	Szeged-Fehértó A 11. sír	nő	2		ovális	bronz	zöld		13		henger + 3 lemezgömb	szemesgyöngy, 2 db vaskarperec, vaskés, edény, orsógomb	MADARAS 1995, 15, Pl. 2. 11: 1a–b.
	Szeged-Fehértó A 17. sír	nő	2		kék	bronz	kék		9		dróttekeres	csontlemez skatulya, orsógomb, 2 db vascsat, 2 db vaskarperec, 2 db vaskés, edény	MADARAS 1995, 16, Pl. 3. 17: 2.
	Szeged-Fehértó A 35. sír	nő	2		kék	bronz	kék		9		—	gyöngyök, edény, orsógomb, vascsat, 2 db vaskés, vaslánc	MADARAS 1995, 18, Pl. 6. 35: 2a–b.
46	Szeged-Fehértó A 128. sír	nő	2		színtelen	ezüst	színtelen		12		henger	vascsat, edény, vaslánc, orsókarika, vaskés, állatcsont	MADARAS 1995, 28, Pl. 17. 128: 1a–b.
	Szeged-Fehértó A 243. sír	nő	1		kék	bronz	kék		13		huzalgyűrű	2 db vaskés, 2 db orsógomb, vaslánc, disznócsontok	MADARAS 1995, 39, Pl. 25. 243: 1b.
	Szeged-Fehértó A 253. sír	nő	2		zöld+fekete	bronz	zöld+fekete		8, 12		henger	gyöngyök, bronz csengő, vascsat, vaskés, vaslánc, orsógomb, állatcsont	MADARAS 1995, 40, Pl. 27. 253: 1a–b.
	Szeged-Fehértó A 256. sír	férfi	1		sötétkék	bronz	sötétkék		14			vascsat, vaskés, vasár, esiholó, 2 db nyílcsúcs	MADARAS 1995, 40, Pl. 27. 256: 1.
	Szeged-Fehértó A 353. sír	?	2			bronz						vaskés, szármayascson	MADARAS 1995, 49, Pl. 35. 353: 1a–b.
47	Szeged-Kiskundorozsma, Daruhalom-dűlő II. 194. sír	gyerek	1			bronz	sötétkék		12		huzalgyűrű	gyöngyök	közöletlen, MFM
	Szeged-Kiskundorozsma, Daruhalom-dűlő II. 355. sír	nő	2		ovális	bronz	sötétkék		9		huzalgyűrű	gyöngyök, vastörredék, orsógomb, vaskés, juhesont	közöletlen, MFM
48	Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshátár I. 229. sír	nő	2		kék	ezüst + arany	kék		15	préselt pánt	5 lemezgömb	tarsolyzáró, bronz tubus, vastörredék, 2 db csont tűtartó, kerámia, állatcsont	MÉSZÁROS ET AL. 2006, 6. kép 3.
49	Szeged-Kiskundorozsma, Subasa 43. sír	nő	2		kékeszöld	bronz	kékeszöld		15	préselt pánt	félgömb + alul félgömb	ezüst tárgy (elporladt), gyöngyök, vastörredék, faragott csontlemez, tűtartó, orsógomb, vaskés, kagyló, szármayascson, tojás	SZALONTAI 2014
	Szeged-Kundomb 117. sír	nő	2		sötétkék	bronz	sötétkék		10			gyöngyök, vaskés, orsókarika, vascsat, vaskarika, szármayascson	SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, 22, Pl. 16. 117: 1–2.
	Szeged-Kundomb 290. sír	nő	1		fekete	bronz	fekete		12			vascsat, szármayascson, tojás, kutyakoponya?	SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, 37, Pl. 34. 290: 1.
50	Szeged-Kundomb 291. sír	nő	2		fehér	bronz	fehér		12			gyöngyök vasláncal, ezüst préselt fejcs gyűrű, vascsat, csipesz, vaskés, 2 db edény, szármayascson	SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, 37, Pl. 36. 291: 1.
	Szeged-Kundomb 296. sír	nő	1		fekete	bronz	fekete		9			rúdgöngyök, 2 db vascsat, orsókarika, vaskés, szármayascson, tojás	SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, 38, Pl. 37. 296: 1.
	Szeged-Kundomb 307. sír	nő	2		sötétkék	ezüst	sötétkék		10		gyöngydrótkarika + drótkarika	vascsat, vaskés, orsógomb, vasdarab, kézzel formált palack, szármayascson	SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995, 39, Pl. 38. 307: 1.

	Szegvár-Oromtűlő 80. sír	gyerek (9–10)	1													gyöngyök, átlukasztott római kis-bronz, bronz lemez, bronz pánttöredék	közöletlen, KJM
	Szegvár-Oromtűlő 134. sír	nő (25–30)														gyöngyök, aranyozott br áttört boglárpár, 2 db vasesat, szűrőkamál, orsókarika, vaskés, juh keresztcson, 3 részleges marha	LŐRINCZY-SZTRAUB2004, 308, 7. kép 1–2.
51	Szegvár-Oromtűlő 141. sír	gyerek (15–16)	1													gyöngyök, préselt bronz szíjvég, vaskarika, 2 db vasesat, részleges juh és marha	közöletlen, KJM
	Szegvár-Oromtűlő 333/A sír	leány-gyerek (12–14)	2										12			arany fülkarika, pártaveretek, gyöngyök, orsógomb, vaskés, vaskarika, obszidián, 3 db részleges juh	közöletlen, KJM
	Szegvár-Oromtűlő 862. sír	gyerek (8–10)	1										11			nagylemezgömbös fülbevaló, gyöngyök, orsógomb, vaslánc	közöletlen, KJM
52	Szekszárd-Bogyszlói út 38. sír	nő	1													—	ROSNER 1998, 15, Taf. 71. 6.
	Tiszafüred-Majoros 166. sír	nő	2													gyöngyök, bronz veret, öntött bronz korong, vaskés, fogazott nagyszíjvég	GARAM 1995, 26, Taf. 71. 166: 1–2.
	Tiszafüred-Majoros 196. sír	nő	1													vaskés	GARAM 1995, 30, Taf. 74. 196: 1.
	Tiszafüred-Majoros 472. sír	nő	1											8		dinnyemag és kölesgyöngyök	GARAM 1995, 63, Taf. 94. 472: 1.
	Tiszafüred-Majoros 572. sír	nő	1											9		bronz edény peremveret, vaskarika, gyöngy, vaskés, vastű	GARAM 1995, 75, Taf. 103. 572: 2.
53	Tiszafüred-Majoros 725. sír	gyerek	2											9		gyöngyök	GARAM 1995, 91, Taf. 115. 725: 1–2.
	Tiszafüred-Majoros 747. sír	nő	1											10		bronz fülkarika	GARAM 1995, 93, Taf. 116. 747: 1.
	Tiszafüred-Majoros 792. sír	gyerek	1													gyöngyök, bizánci csat, ujjas fibula, kengyelfibula, róma verettöredék, bronzveret, vaslánc, vasár, bronzkarika, 3 db vaskarika, vagdalkés, vaskés	GARAM 1995, 97, Taf. 122. 792: 1.
54	Tiszakécske-Óbög szórvány		2													—	GARAM 1991, 134, 8. kép 1–2.
55	Topolya-Bánkert, Vágóhíd/Bačka Topola-Bankert, Klanica (Srb) 51. sír	gyerek (13–14)	2													gyöngyök, kalcedon gyöngy, 3 db préselt sugaras lemezdisz, bronzkarika, vasesat, vaslánc, vaskés, orsókarika, ólom orsógomb, fazék	BALOGH 2013, 29. kép 2–3.
56	Várpalota-Gimnázium 128. sír	nő?	1													átfűrt 4. századi római kisbronz, gyöngyök	ERDELYI-NEMETH 1969, 184, III. t. 1
57	Vösendorf (A) 140. sír	nő (Iuv.)	2													ezüst fejcsigolyák	SAUER 2007, 83.

	Zamárdi-Rétiföldek 263. sír												nyitott bronz fülkarika, rövid gyöngysor, térdfibula	BÁRDOS-GARAM 2009, 45, Taf. 32. 263: 1.
	Zamárdi-Rétiföldek 288. sír	leány- gyerek	nő	1									gyöngysor, bronz karika	BÁRDOS-GARAM 2009, 48, Taf. 34. 288: 2.
	Zamárdi-Rétiföldek 513. sír	fiúgyerek		1								csontkakúp	bronz lánc, öntött bronz füles karikacsüngő, vaskés, vasesat, 2 db nyílhegy, római verettörédé, 3 db kova, láncpáncél	BÁRDOS-GARAM 2009, 75, Taf. 64. 513: 1.
	Zamárdi-Rétiföldek 514. sír	leány- gyerek		1									gyöngysor, füles kis gömb alakú csüngő (bulla?), egybeöntött pajzstestű bronzsát, lemezes szíjvég, tűtartó, darabolókés, vaskés, bronz-lánc, fésű	BÁRDOS-GARAM 2009, 75, Taf. 64. 514: 2.
58	Zamárdi-Rétiföldek 532. sír	?		1								hurok + henger	—	BÁRDOS-GARAM 2009, 80, Taf. 69. 532: 1.
	Zamárdi-Rétiföldek 543. sír	félnő		4 (2+2)								henger	gyöngyök, vaskés, vástörédé, bronz gyűrű, ólomtörédékek	BÁRDOS-GARAM 2009, 81, Taf. 71. 543: 3-4.
	Zamárdi-Rétiföldek 544. sír	gyerek		1								henger	vasesat	BÁRDOS-GARAM 2009, 81, Taf. 71. 546: 1.
	Zamárdi-Rétiföldek 546. sír	?		1									—	BÁRDOS-GARAM 2009, 81, Taf. 71. 543: 3-4.
	Zamárdi-Rétiföldek 1137. sír	nő		1								henger	fibula, orsógomb, vasesat, bronzkarika, verettörédé, 1-1 köléses rátétes gyöngy	BÁRDOS-GARAM 2009, 148, Taf. 129. 1137: 1.
59	Závod 56. sír	?		1								henger	—	KISS 1984, 166, 91. tábla 56: 1.
	Závod 58. sír	nő		1								huzalgűrű	bronz lemezgömsüngős fülbevaló, elkalapált végű bronz huzalkarperec, edény	KISS 1984, 166, 91. tábla 58: 1.
	Závod 65. sír	nő		1								huzalgűrű	8 db gyöngy, vasesat, vaspánt, páncéllemezek,	KISS 1984, 166, 91. tábla 65: 1.
60	Zsély/Zelovce (SI) 448. sír	gyerek		2									gyöngyök, edény	ČULINSKÁ 1973, 116, Taf. LXXXVI. 19: 21.
61	Zillingtal (A) 15. sír	?		1								henger	—	STADLER 2005

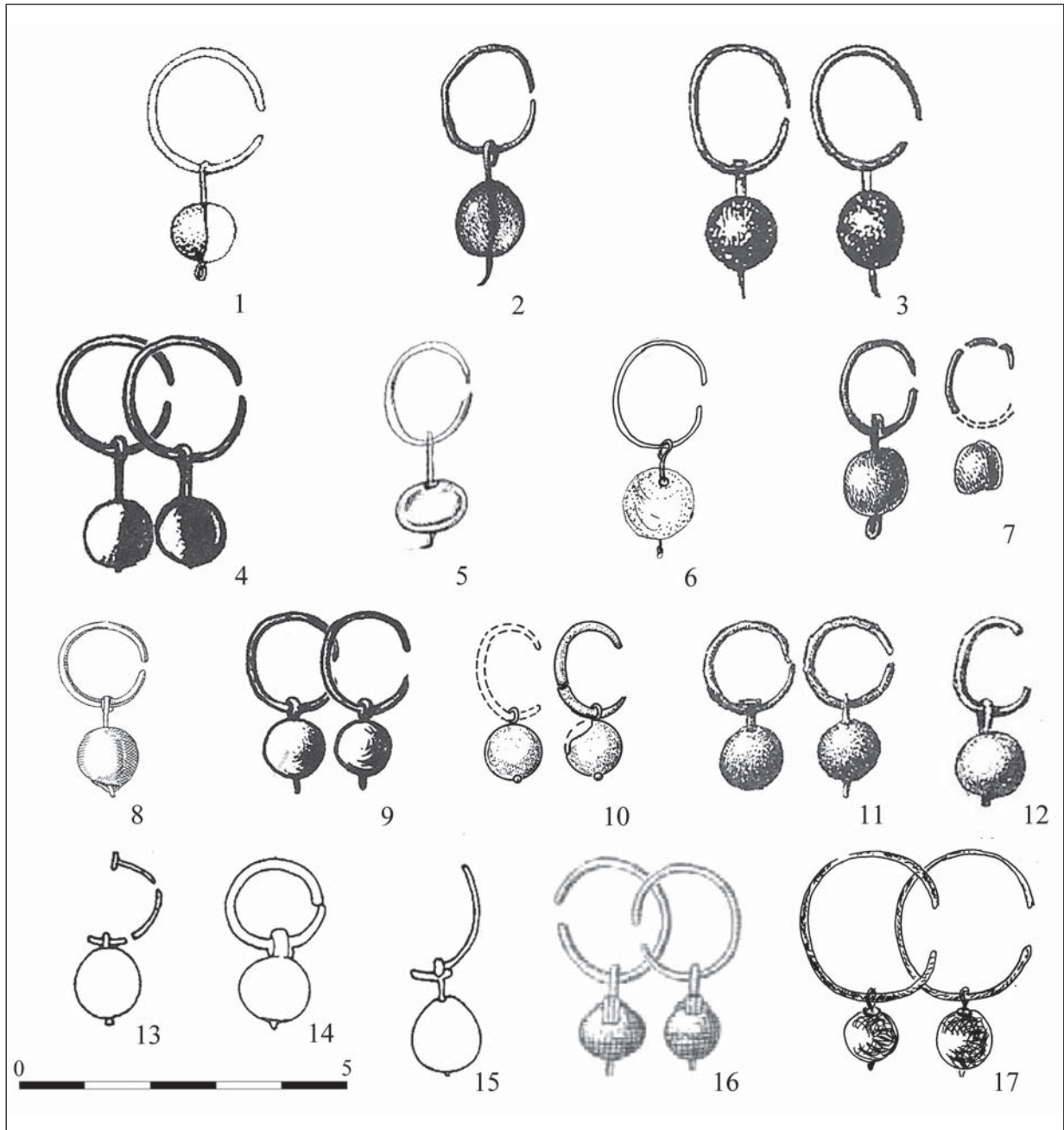
1. kép. 1: A nagy gyöngycsüngős fülbevalók elterjedése; 2: 5–6. századi bizánci arany fülbevalók kereszt alakú csüngővel (<http://www.christies.com/lotfinder/anci-ent-art-antiquities/a-pair-of-byzantine-gold-pearl-garnet-5509414-details>); 3: 7. századi fülbevaló az Altenerding (D) 459. sírból (SAGE 1984 nyomán); 4–5: Az alattyáni 14. sír kereszt alakú ólomcsüngővel díszített fülbevalójának rekonstrukciója

Fig. 1. 1: Spread of large bead-pendant earrings; 2: 5th–6th century Byzantine gold earrings with cruciform pendant (<http://www.christies.com/lotfinder/ancient-art-antiquities/a-pair-of-byzantine-gold-pearl-garnet-5509414-details.aspx>); 3: 7th-century earring from Altenerding (D), Grave 459 (after SAGE 1984); 4–5: Reconstruction of the earring decorated with a cruciform pendant found at Alattyán, Grave 14

2. kép. 1: 2–3. századi arany fülbevalópár Aquincumból (FACSÁDY 2009 nyomán); 2: Arany fülbevalópár a 3. század 2. feléből – 4. század 1. feléből Aquincumból (FACSÁDY 2009 nyomán); 3: Bizánci fülbevalópár a Piazza della Consolazionei kincsleletből, Dumbarton Oaks Collection (YEROLANOU 2010 nyomán); 4: Theodóra császárné a ravennai San Vitale székesegyház mozaikján. 5–10: 7–8. századi gyöngycsüngős fülbevalók a pontuszi sztyepről. 5: Lucsisztoje 10. kamarasír 2. temetkezés; 6: Lucsisztoje 39. kamarasír 4. temetkezés; 7: Jaszinovo; 8: Romanovszkaja Sztanyica; 9: Novije Szenszari; 10: Kelegej. 11–12. 7. századi frank-alemann dinnyemag alakú gyöngycsüngős fülbevalók. 11: Berghausen (D) 9. sír; 12: Grosetto (I) 2. sír

Fig. 2. 1: 2nd–3rd century AD pair of gold earrings from Aquincum (after FACSÁDY 2009); 2. Second part of the 3rd century – first part of the 4th century AD pair of gold earrings from Aquincum (after FACSÁDY 2009); 3: Pair of Byzantine earrings from the Piazza della Consolazione Treasure, Dumbarton Oaks Collection (after YEROLANOU 2010); 4: Empress Theodora, detail of a Byzantine mosaic in the Basilica of San Vitale, Ravenna. 5–10: 7th–8th century earrings with bead pendants from the Pontic steppe. 5: Lučistoje 10. chamber grave, burial 2; 6: Lučistoje 39. chamber grave, burial 4; 7: Jasinovo; 8: Romanovskaja Stanica; 9: Novye Senžari; 10: Kelegej. 11–12. 7th-century earrings with melon pip-shaped bead pendants from Franco-Alemannic cemeteries. 11: Berghausen (D), Grave 9; 12: Grosetto (I), Grave 2

3. kép. Összekötő tag nélküli nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Budakalász 511. sír; 2: Jászapáti-Nagyállási út 308. sír; 3: Budapest XV. Ferroglobus, Körvasút sor 110.; 4: Szeged-Kundomb 117. sír; 5: Zamárdi-Rétiföldek 263. sír; 6: Bácsandrászállás-Moravicai út/Bački Sokolac, Moravicki put (Srb) 20. sír; 7: Jászapáti-Nagyállási út 208. sír; 8: Gátér 161. sír; 9: Szeged-Kundomb 291. sír; 10: Kiskunfélegyháza-Pákapusztá A 3. sír; 11: Szeged-Fehértó A 35. sír; 12: Szeged-Fehértó A 17. sír; 13: Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 73. sír; 14: Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 74. sír; 15: Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 83. sír; 16: Zselő/Zelovce (Sl) 448. sír; 17: Kanizsa-Kulturóthton/Kanjiža-Centar, Dom Kulture (Srb) 25. sír

Fig. 3. Large bead-pendant earrings without connecting parts. 1: Budakalász, Grave 511; 2: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 308; 3: Budapest XV. Ferroglobus, Körvasút sor 110.; 4: Szeged-Kundomb, Grave 117; 5: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 263; 6: Bački Sokolac, Moravicki put (Srb), Grave 20. sír; 7: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 208; 8: Gátér, Grave 161; 9: Szeged-Kundomb, Grave 291; 10: Kiskunfélegyháza-Pákapusztá A, Grave 3; 11: Szeged-Fehértó A, Grave 35; 12: Szeged-Fehértó A, Grave 17; 13: Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb), Grave 73; 14: Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb), Grave 74; 15: Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb), Grave 83; 16: Zelovce (Sl), Grave 448; 17: Kanjiža-Centar, Dom Kulture (Srb), Grave 25

4. kép. Összekötő tag nélküli nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Kölked-Feketekapu A 533. sír; 2: Várpalota-Gimnázium 128. sír; 3: Felgyő-Ürmös tanya 92. sír; 4: Jutas 109. sír; 5: Balatonszemes, Bagó-domb 359. sír; 6–7: Jászapáti-Nagyállási út 206. sír; 8: Kiszombor E 108. sír; 9: Mélykút-Sánc dűlő 31. sír; 10–11: Makó-Mikócsa-halom 101. sír; 12: Tiszafüred 747. sír; 13: Zamárdi-Rétiföldek 288. sír; 14: Budakalász 511. sír; 15: Tiszafüred 196. sír

Fig. 4. Large bead-pendant earrings without connecting parts. 1: Kölked-Feketekapu A, Grave 533; 2: Várpalota-Gimnázium, Grave 128; 3: Felgyő-Ürmös tanya, Grave 92; 4: Jutas, Grave 109; 5: Balatonszemes, Bagó-domb, Grave 359; 6–7: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 206; 8: Kiszombor E, Grave 108; 9: Mélykút-Sánc dűlő, Grave 31; 10–11: Makó-Mikócsa-halom, Grave 101; 12: Tiszafüred, Grave 747; 13: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 288; 14: Budakalász, Grave 511; 15: Tiszafüred, Grave 196

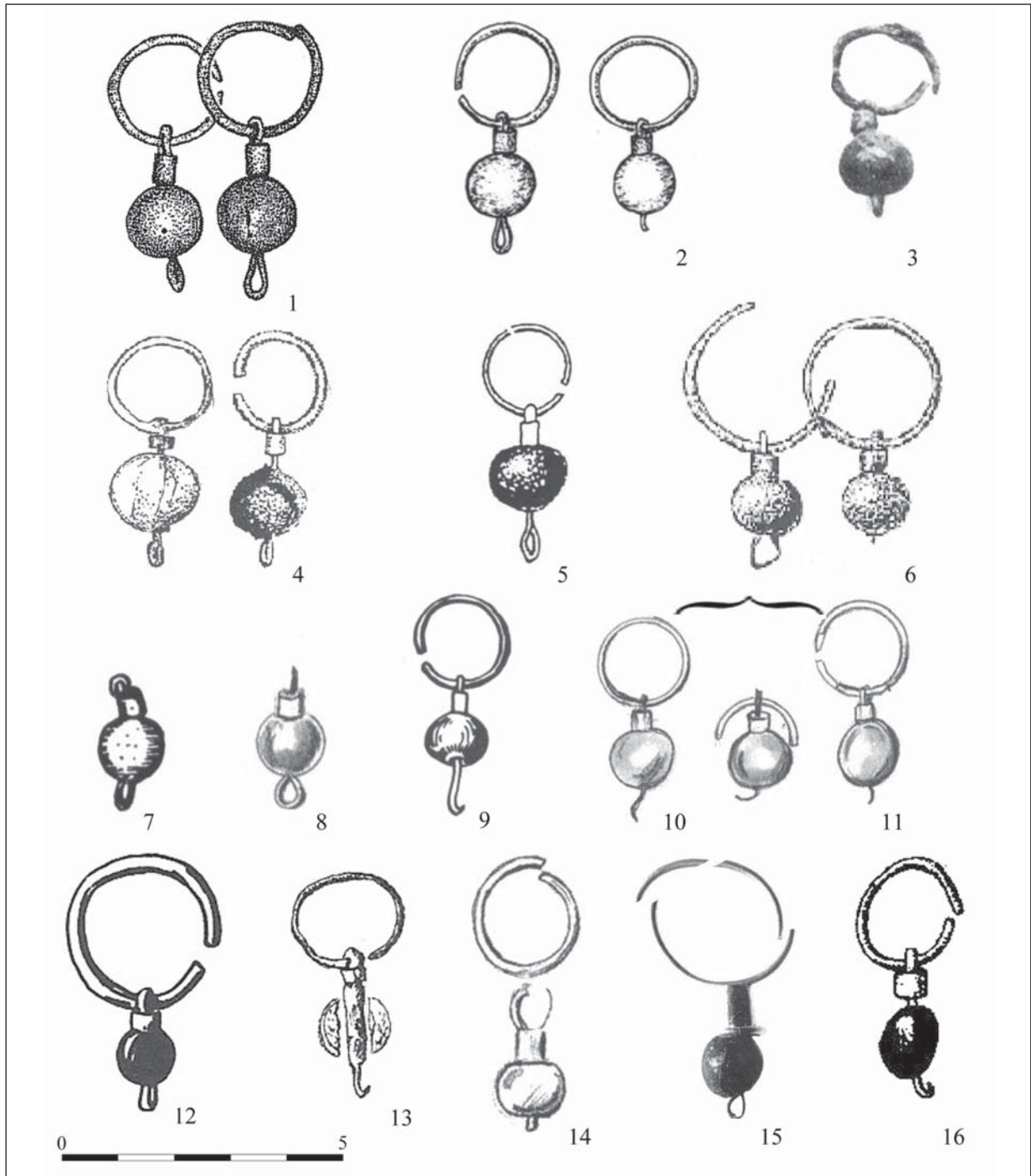
5. kép. Drótygyűrű-kötőtágos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Cikó 48. sír; 2–3: Závod 65. sír; 4: Szeged-Fehértó A 253. sír; 5: Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II. 194. sír; 6: Jászapáti-Nagyállási út 71. sír; 7: Cikó 113–114. sír; 8: Szeged-Fehértó A 243. sír; 9–10: Szeged-Kundomb 307. sír; 11: Tiszafüred 725. sír; 12–13: Hajós-Cifrahegy 101. sír; 14: Sommerein (A) 48. sír; 15: Lesencetomaj-Piroskereszt 137. sír; 16: Závod 58. sír; 17: Pécs-Köztemető 55. sír; 18: Tiszafüred 472. sír; 19: Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II. 355. sír

Fig. 5. Large bead-pendant earrings with wire ring connecting parts. 1: Cikó, Grave 48; 2–3: Závod, Grave 65; 4: Szeged-Fehértó A, Grave 253; 5: Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II, Grave 194; 6: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 71; 7: Cikó, Graves 113–114; 8: Szeged-Fehértó A, Grave 243; 9–10: Szeged-Kundomb, Grave 307; 11: Tiszafüred, Grave 725; 12–13: Hajós-Cifrahegy, Grave 101; 14: Sommerein (A), Grave 48; 15: Lesencetomaj-Piroskereszt, Grave 137; 16: Závod, Grave 58; 17: Pécs-Köztemető, Grave 55; 18: Tiszafüred, Grave 472; 19: Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II, Grave 355

6. kép. Dróttekercs-kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Aradka/Aradac (Srb) 45. sír; 2–3: Kölked-Feketekapu B 343. sír; 4: Szeged-Fehértó A 17. sír; 5: Tiszafüred 792. sír; 6: Jászapáti-Nagyállási út 107. sír; 7: Jászapáti-Nagyállási út 71. sír; 8: Hódmezővásárhely-Kishomok 35. sír; 9: Gátér 161. sír; 10: Szarvas-Grexa-téglagyár 367. sír; 11: Budapest II. Tárogató u. 78–80., szórvány; 12–13: Kölked-Feketekapu B 528. sír; 14: Szeged-Fehértó A 253. sír; 15: Lajtapordány/Leithaprodersdorf (A) 101. sír; 16: Péterréve/Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb) 74. sír; 17: Topolya-Bánkert, Vágóhid/Bačka Topola-Bankert, Klanica (Srb) 51. sír; 18: Párkány/Šturovo (Sl) 11. sír; 19: Kecel-Határdűlő 38. sír

Fig. 6. Large bead-pendant earrings with coiled wire connecting parts. 1: Aradac (Srb), Grave 45; 2–3: Kölked-Feketekapu B, Grave 343; 4: Szeged-Fehértó A, Grave 17; 5: Tiszafüred, Grave 792; 6: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 107; 7: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 71; 8: Hódmezővásárhely-Kishomok, Grave 35; 9: Gátér, Grave 161; 10: Szarvas-Grexa téglagyár, Grave 367; 11: Budapest II. Tárogató u. 78–80., stray find; 12–13: Kölked-Feketekapu B, Grave 528; 14: Szeged-Fehértó A, Grave 253; 15: Leithaprodersdorf (A), Grave 101; 16: Bačko Petrovo Selo, Čik (Srb), Grave 74; 17: Bačka Topola-Bankert, Klanica (Srb), Grave 51; 18: Šturovo (Sl), Grave 11; 19: Kecel-Határdűlő, Grave 38

7. kép. Hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Balatonszemes, Bagó-domb 361. sír;
 2: Kölked-Feketekapu A-343. sír; 3: Bugyi-Ürbőpuszta 29. sír; 4: Lesencetomaj-Piroskereszt 121. sír;
 5: Lesencetomaj-Piroskereszt 137. sír; 6: Lesencetomaj-Piroskereszt 74. sír; 7: Regöly 79. sír; 8: Zamárdi-Rétiföldek
 546. sír; 9: Pókaszepetk 381. sír; 10–11: Zamárdi-Rétiföldek 543. sír; 12: Tiszafüred 572. sír; 13: Szeged-Fehértó
 A 353. sír; 14: Zamárdi-Rétiföldek 532. sír; 15: Dunaújváros-Simonyi dűlő; 16: Budakalász 138. sír

Fig. 7. Large bead-pendant earrings with cylindrical connecting parts. 1: Balatonszemes, Bagó-domb, Grave 361;
 2: Kölked-Feketekapu A, Grave 343; 3: Bugyi-Ürbőpuszta, Grave 29; 4: Lesencetomaj-Piroskereszt, Grave 121;
 5: Lesencetomaj-Piroskereszt, Grave 137; 6: Lesencetomaj-Piroskereszt, Grave 74; 7: Regöly, Grave 79;
 8: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 546; 9: Pókaszepetk, Grave 381; 10–11: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 543;
 12: Tiszafüred, Grave 572; 13: Szeged-Fehértó A, Grave 353; 14: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 532;
 15: Dunaújváros-Simonyi dűlő; 16: Budakalász, Grave 138

8. kép. Hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1–2: Alattyán 14. sír; 3: Závod 56. sír; 4: Cikó 163. sír; 5: Felgyő-Ürmös tanya 73. sír; 6: Bakonycsérnye; 7: Lesencetomaj-Piroskereszt 170. sír; 8: Alattyán 150. sír; 9: Dunaszekcső 60. sír; 10–11: Kölked-Feketekapu A 388. sír; 12–13: Kölked-Feketekapu A 661. sír

Fig. 8. Large bead-pendant earrings with cylindrical connecting parts. 1–2: Alattyán, Grave 14; 3: Závod, Grave 56; 4: Cikó, Grave 163; 5: Felgyő-Ürmös tanya, Grave 73; 6: Bakonycsérnye; 7: Lesencetomaj-Piroskereszt, Grave 170; 8: Alattyán, Grave 150; 9: Dunaszekcső, Grave 60; 10–11: Kölked-Feketekapu A, Grave 388; 12–13: Kölked-Feketekapu A, Grave 661

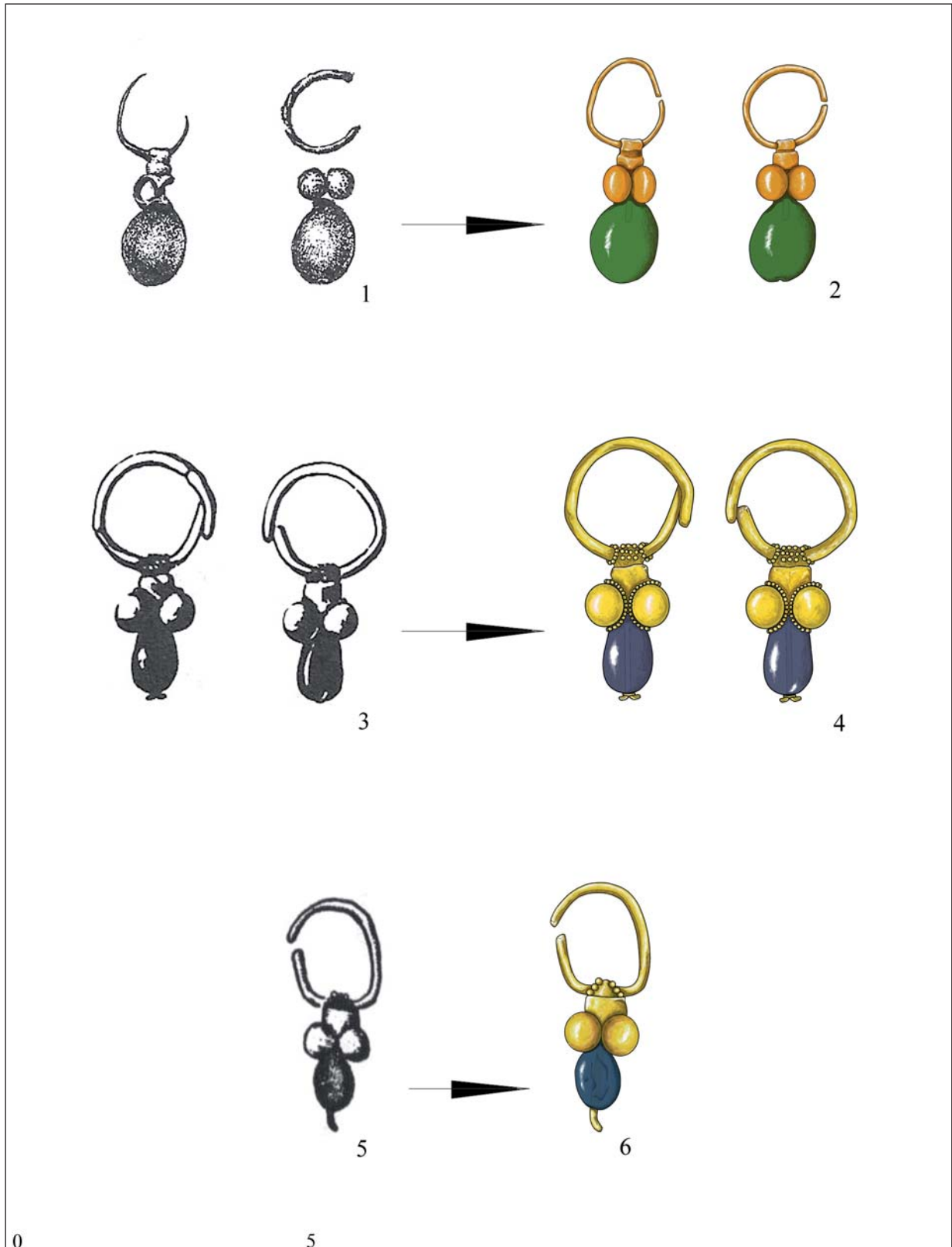

9. kép. 1–6. Hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1–2: Mélykút-Sánc dűlő 28. sír; 3: Zillingtal (A) 15. sír; 4: Jánoshida-Tótképuszta 172. sír; 5: Oroszlány-Borbálatelep 42. sír; 6: Zamárdi-Rétiföldek 543. sír. 7–17. Kúpos és félgömbös kötőtagos nagy-gyöngycsüngős fülbevalók. 7: Cikó 60. sír; 8: Aradka/Aradac (Srb) 85. sír; 9–10: Szeged-Fehértó A 128. sír; 11: Szekszárd-Bogyiszlói út 38. sír; 12: Jánoshida-Tótképuszta 182. sír; 13–14: Budakalász 17. sír; 15: Balatonszemes, Bagó-domb 81/161. obj.; 16: Kölked-Feketekapu A 634. sír; 17: Kiskundorozsma-Subasa 43. sír

Fig. 9. 1–6. Large bead-pendant earrings with cylindrical connecting parts. 1–2: Mélykút-Sánc dűlő, Grave 28; 3: Zillingtal (A), Grave 15; 4: Jánoshida-Tótképuszta, Grave 172; 5: Oroszlány-Borbálatelep, Grave 42; 6: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 543. 7–17. Large bead-pendant earrings with hemispherical and conical connecting parts. 7: Cikó, Grave 60; 8: Aradac (Srb), Grave 85; 9–10: Szeged-Fehértó A, Grave 128; 11: Szekszárd-Bogyiszlói út, Grave 38; 12: Jánoshida-Tótképuszta, Grave 182; 13–14: Budakalász, Grave 17; 15: Balatonszemes, Bagó-domb, Object 81/161; 16: Kölked-Feketekapu A, Grave 634; 17: Kiskundorozsma-Subasa, Grave 43

10. kép. Összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1–2: Csóka/Čoka (Srb) 45. sír;
 3–4: Szegvár-Oromdűlő 134. sír; 5–6: Nagypall 152. sír; 7–8: Bugyi-Ürbőpuszta 2. sír
 Fig. 10. Large bead-pendant earrings with composite connecting parts. 1–2: Čoka (Srb), Grave 45;
 3–4: Szegvár-Oromdűlő, Grave 134; 5–6: Nagypall, Grave 152; 7–8: Bugyi-Ürbőpuszta, Grave 2

11. kép. Összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1–2: Szeged-Fehértó A 11. sír;

3–4: Tiszafüred 166. sír; 5–6: Cikó 143–144. sír

Fig. 11. Large bead-pendant earrings with composite connecting parts. 1–2: Szeged-Fehértó A, Grave 11;

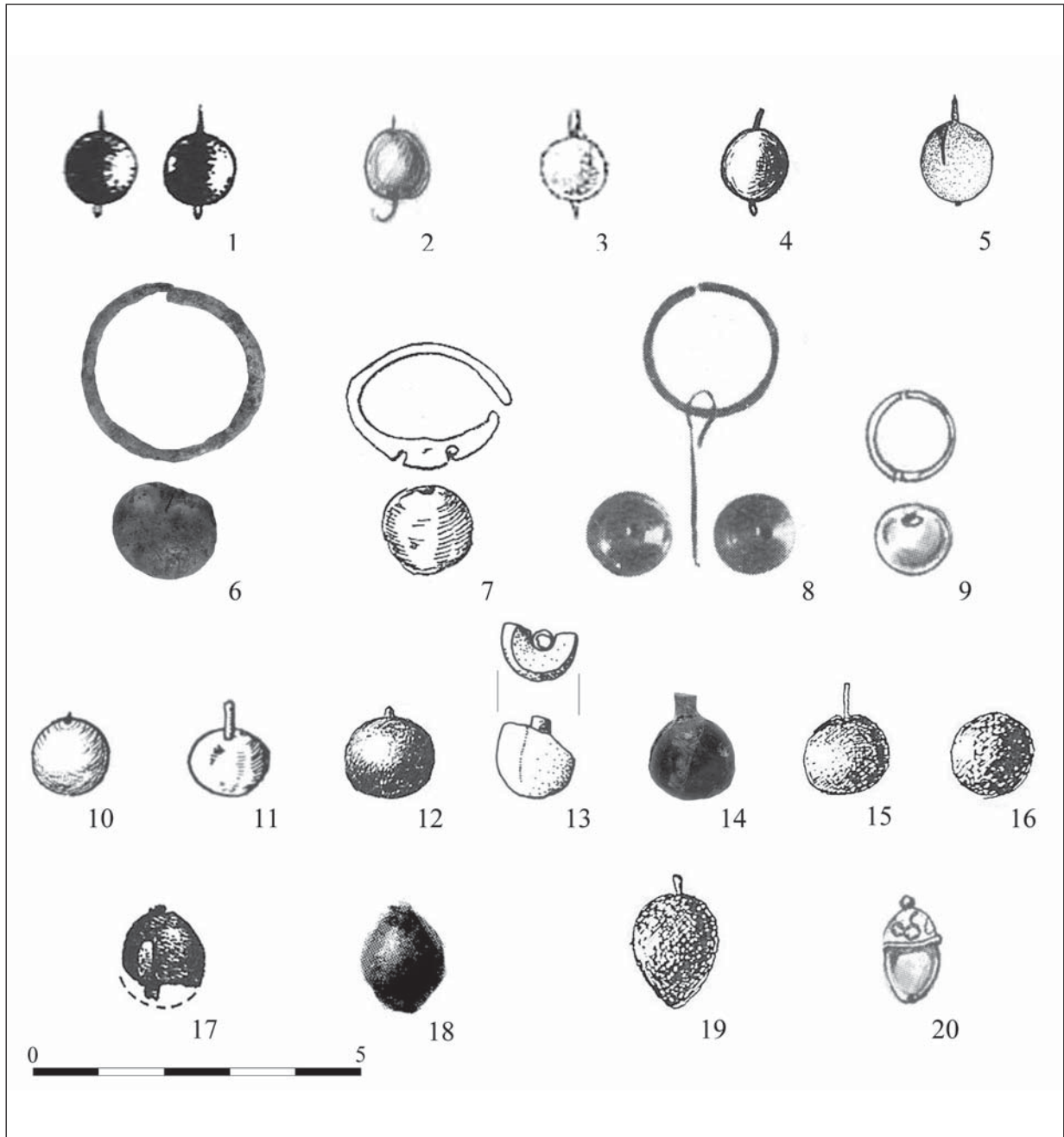
3–4: Tiszafüred, Grave 166; 5–6: Cikó, Graves 143–144

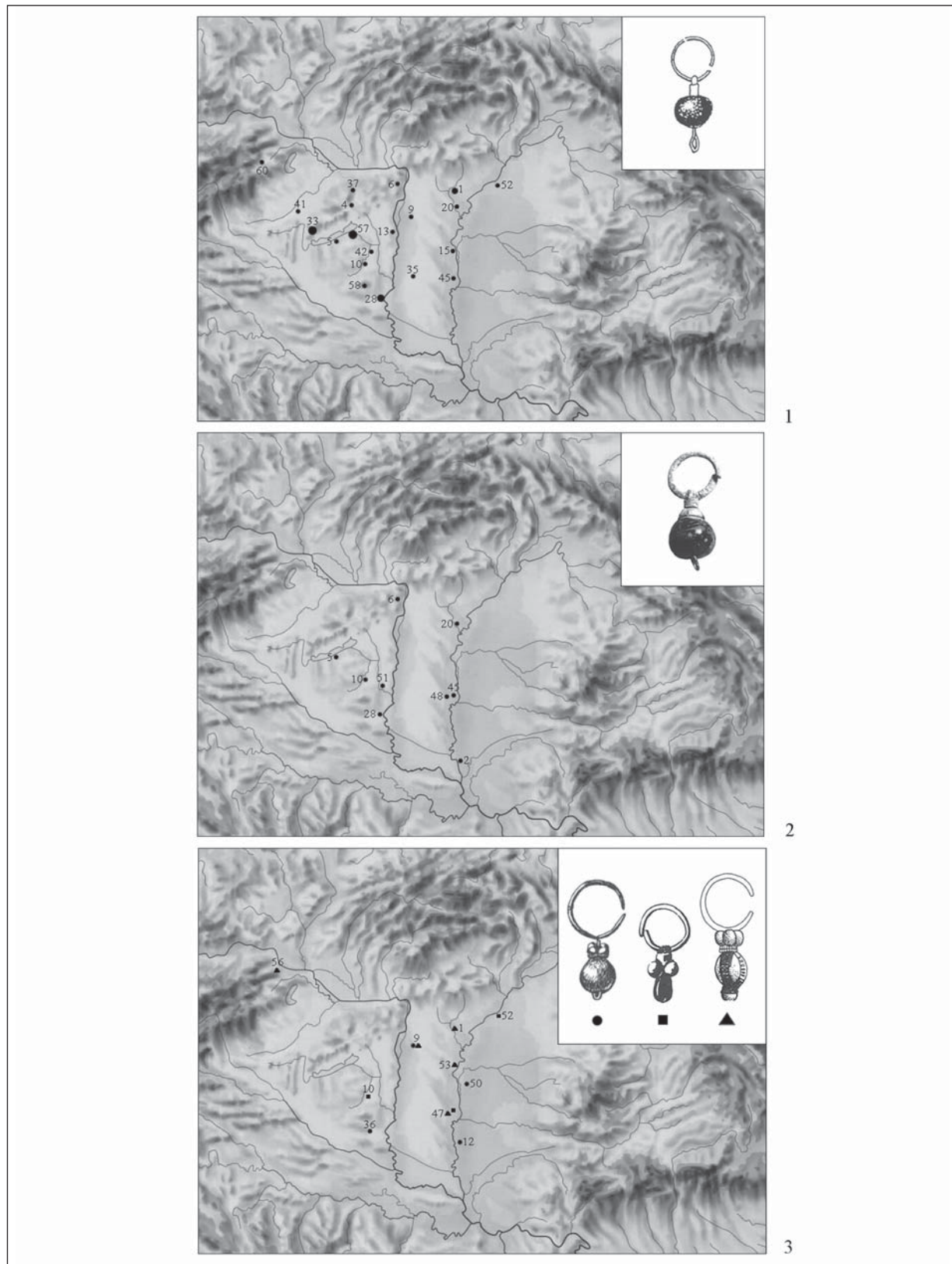
12. kép. Ürbőpuszta-típusú fülbevalók. 1–2: Alattyán 153. sír; 3–5: Bugyi-Ürbőpuszta 7. sír; 6–7: Tiszakécske-Óbög, szórvány; 8: Kiskundorozsma-Kettőshatár 229. sír; 9: Vösendorf (A) 140. sír

Fig. 12. Earrings of the Ürbőpuszta type. 1–2: Alattyán, Grave 153; 3–5: Bugyi-Ürbőpuszta, grave 7; 6–7: Tiszakécske-Óbög, stray find; 8: Kiskundorozsma-Kettőshatár, Grave 229; 9: Vösendorf (A), Grave 140

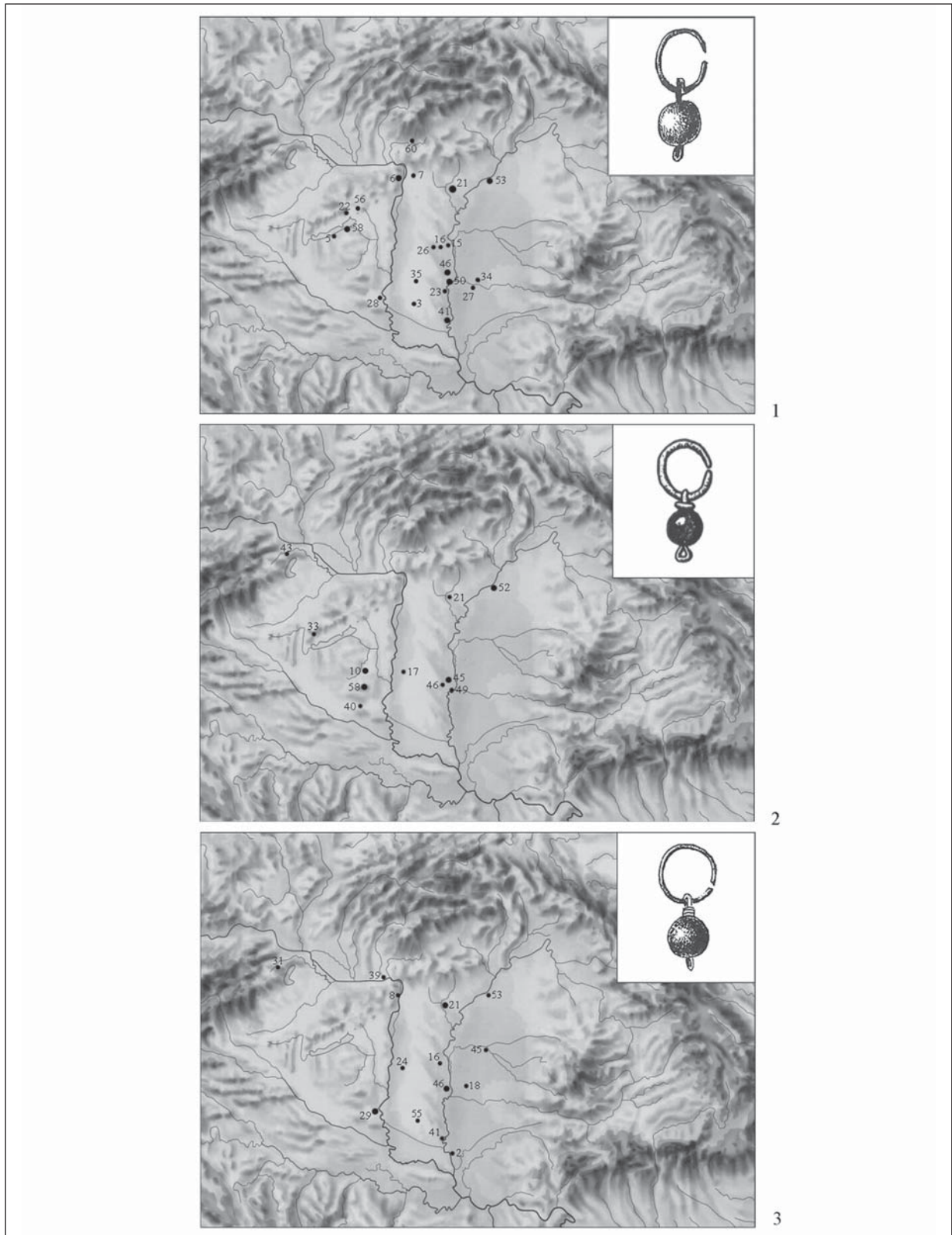
13. kép. Típusba nem sorolható, töredékes nagy gyöngycsüngős fülbevalók. 1: Szeged-Kundomb 296. sír; 2: Zamárdi-Rétiföldek 544. sír; 3: Csákkerény 240. sír; 4: Szeged-Kundomb 290. sír; 5: Leobersdorf (A) 153. sír; 6: Oroszlány-Borbálatelep 47. sír; 7: Homokméggy-Halom 119. sír; 8: Dormánd-Hanyipusztá 20. sír; 9: Zamárdi-Rétiföldek 514. sír; 10: Kölked-Feketekapu A 499. sír; 11: Környe 143. sír; 12: Szeged-Fehértó A 256. sír; 13: Leobersdorf (A), szórvány; 14: Oroszlány-Borbálatelep 26. sír; 15–16: Óverbász/Vrbas-Polet téglagyár (Srb), szórvány; 17: Jászapáti-Nagyállási út 73. sír; 18: Kerepes-Homokbánya D. sír; 20: Zamárdi-Rétiföldek 513. sír

Fig. 13. Fragments of unclassifiable large bead-pendant earrings. 1: Szeged-Kundomb, Grave 296; 2: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 544; 3: Csákkerény, Grave 240; 4: Szeged-Kundomb, Grave 290; 5: Leobersdorf (A), Grave 153; 6: Oroszlány-Borbálatelep, Grave 47; 7: Homokméggy-Halom, Grave 119; 8: Dormánd-Hanyipusztá, Grave 20; 9: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 514; 10: Kölked-Feketekapu A, Grave 499; 11: Környe, Grave 143; 12: Szeged-Fehértó A, Grave 256; 13: Leobersdorf (A), stray find; 14: Oroszlány-Borbálatelep, Grave 26; 15–16: Vrbas-Ciglana Polet (Srb), stray find; 17: Jászapáti-Nagyállási út, Grave 73; 18: Kerepes-Homokbánya, Grave D; 20: Zamárdi-Rétiföldek, Grave 513

14. kép. 1: Az összekötő tag nélküli nagy gyöngycsüngős fülbevalók elterjedése; 2: A drótkötőtájas nagy gyöngycsüngős fülbevalók elterjedése; 3: A dróttekeres-kötőtájas nagy gyöngycsüngős fülbevalók elterjedése

Fig. 14. 1: Spread of large bead-earrings without connecting parts; 2: Spread of large bead-earrings with wire ring connecting parts; 3: Spread of large bead-earrings with coiled wire connecting parts

15. kép. 1: A hengeres kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók elterjedése; 2: A kúpos és félgömbös kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók lelőhelyei; 3: Az összetett kötőtagos nagy gyöngycsüngős fülbevalók lelőhelyei
 Fig. 15. 1: Spread of large bead-earrings with cylindrical connecting parts; 2: Spread of large bead-earrings with hemispherical and conical connecting parts; 3: Spread of large bead-earrings with composite connecting parts